Donavit Cajetanus Kowalski
Prof. Emeritus Lycaei Cracov.
19/7 1856

2

~~polskie~~ Klassycy

M. TULLII
CICERONIS
XII.
ORATIONES

OMNES CUM SUIS ARGUMENTIS, DISPOSITIONE, AC EXPLICATIONE RERUM DIFFICILIORUM.

PRO USU
STUDIOSÆ JUVENTUTIS
SCHOLARUM PIARUM.

Ludovici Zaborsky

VARSAVIÆ
Typis S. R. M. & Reipublicæ in Collegio Scholarum Piarum Anno 1756.

Kajetana Kowalskiego
Profes. Lyceum Krak.

AD LECTOREM.

Cùm Orationis cujusvis intelligendæ ratio ſit potiſſima, noſcere quam-primùm Argumenta, partes, ac diſpoſitionem ejusdem; proinde Juvenum utilitati, tàm quò ad intelligentiam, quàm quò ad imitationem Ciceronis, per accommodum fore cenſuimus, ut & ſumma rei breviter comprehenſa cuilibet Orationi præponeretur, & ars à Cicerone ſervata clarior fieret, & res difficiliores in ijsdem Orationibus explicarentur: quò, Lector amice, nedum fructum, ſed & voluptatem plurimam legendo capias. *Vale.*

M. TULLIJ CICERONIS
ORATIONUM.
SELECTARUM
LIBER.
ORATIO. I.
quæ est pro
AULO LICINIO ARCHIA POETA.

Argumentum Orationis pro Archia.

SYllani & Carbonis lege cives Romani habebantur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus; Si tum, cum lex ferebatur, domicilium habuissent in Italia, ac intra LX. dies apud Prætorem professi essent.

Aulus Licinius Archias, Poëta & homo eruditus, cum ob ingenium & doctrinam multis præclaris viris charus esset, versareturq; in domo & familia Lucullorum, auctoritate & gratia L. Luculli, cum quo ex Cilicia decedens, Heracleam, fœderatam Romanis civitatem venerat, impetravit, ut in eam civitatem adscriberetur, & præsente Lucullo adscriptus est.

Sed quia cum eodem aliquamdiu Româ abfuisset, nec

ejus nomen inveniretur in Tabulis Censorum, nec Heracleensium, delatus est à Gracchō; quasi se falsò pro cive gereret.

Cicero hunc Archiam, olim præceptorem suum defendit, in magno doctorum, studiisque faventium concursu, apud Prætorem, & dum hoc agit, pereleganter laudat studia literarum.

Rationes, quibus eum defendit; sunt quod sit adscriptus; quod Lucullus, & Legati Heracleenses id confirment; quod tabulæ Heracleensium, unde id constaret, Bello Italico exustæ, quod professus sit apud Prætorem Metellum; denique eum purgat, quod à Censoribus non sit census.

Stylus, seu dicendi character multum ad sublimitatem accedit, quia in laude studiorum multum versatur.

Genus tamen totum est Judiciale, etsi multum etiam habeat à demonstrativo. Est enim accusator, Gracchus; est reus, Archias; est patronus, Cicero; est Judex.

Oratio habita est annô V. C. DCXII. M. Pupio Pisone & M. Valerio Messala Coss. annum agente Cicerone XLVI. & Archia LVIII.

Eventus sine ulla dubitatione fuit felix, & Archias pro Cive habitus.

DISPOSITIO
Orationis pro Archia Pòéta.

Partes orationis sunt: *Exordium, Propositio, Narratio, Confirmatio cum admixta sibi confutatione, & Peroratio.*

In Exordio Cap: I. & II. *testatur Orator gratum in Præceptorem suum animum, tum etiam deprecatur Judices, quod velit uti novo genere dicendi in Judicio, in laudem scilicet literarum excurrendo,*

Propositionis partes sunt duæ. Cap. II. ad finem: 1mo *Contendit Cicero, quod Archias sit Civis Romanus.* 2do *etiamsi non esset Civis Romanus, tamen adsciscendus fuit.*

Narratio Cap. III. *complectitur rationem vitæ Licinii, & amplitudinem famæ ipsius; ac veluti per gradus accedit ad confirmationem.*

Confirmatio Partis 1mæ (*Archias est Civis Romanus*) *tractatur per Enthymema:* Prop: Antecedens: Cap. IV. *Archias adscriptus est Heracleæ Civitati fæderatæ; Domicilium Romæ habuit; & apud Prætorem professus est juxta legem. Quorum* primum *probatur (per Confutationem Gracchi) testimonio Luculli & Heracliensium.* Secundum & Tertium *tabulis Metelli. Deinde* Cap. V. Prop. Consequens. *infertur Comparatione quatuor Græcarum Civitatum; ubi etiam Cicero ostendit Archiam gessisse se pro Cive, cum & testamenta fecerit, & hæreditates adiverit &c.*

Confirmatio Partis 2dæ (*si Archias Civis Romanus non esset, adsciscendus esset*) *In qua parte talis syllogismus detegitur: Poetæ, qui maximam voluptatem, utilitatem, atque laudem Civibus & Civitatibus afferunt (quod suo, aliorumque exemplis probat) digni sunt Civitate, ast Archias Poeta idem nobis præstat (quod probat, diversis eum locis laudando) ergo* &c. *Et quidē quo* ad Prop. Majorē Cap VI. *per Apostrophen ad Gracchum Cicero fatetur maximum fructum ac delectationem se ex studio literarum hausisse.* Cap. VII. *Confirmat Poetas esse utiles ex monumentis librorum, ac etiam quod doctrina omnis*

naturâ perficiat & ad res maximas gerendas excitet. Quo ad Propos: Minorem: (*Archias Poeta doctus idem nobis præstat*) *id deducit* Cap: VIII. *ex versibus, quos vel ex tempore, vel meditatè protulit Archias. Contendit itidem Cicero Archiam Civem debere esse Romanum; ac imprimis excurrit in Pòëtarum laudes, quod sint quodam munere Deorum, quod sint sancti, quod saxa & bestiæ cantu Pòëtarum flectantur. Tum demum* Cap. IX. *Archiam Civitate donandum probat exemplo eorum, qui Homerum post mortem expetierunt esse Civem suum.* Cap. X. *idem continuat exemplo multorum Imperatorum, qui tum alios Poetas alii, tum Archiam plures adamarunt, quod res eorum scripserint. Tùm ex eo etiam, quod Græcus sit Poeta, ac proinde clarior, & quod habuerit Imperatores sibi faventes, à quibus, si non esset Civis Romanus Archias, Civitate facile donaretur. Denique* Cap. XI. & XII. *Cohortatur Cicero ad fovendum Archiam à studio cujusvis gloriæ perennis.*

In Peroratione Cap. XII. *Cicero breviter admonet Judices argumentorum, ac deprecatur, quod tali genere dicendi usus fuerit.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS ORATIO I.

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

I. SI quid est in me ingenii, Judices, quod sentio quàm sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum, aut si hujus. (1) rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor aetatis meæ tempus abhorruisse, earum rerum omnium vel imprimis hic Aulus Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quo ad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc (2) video principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quod si hæc vox hujus hortatu præceptisque conformata nonnullis aliquando saluti fuit; à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ita

(1) *hujus rei ratio &c.* id est: facilitatis meæ in dicendo.
(2) *Hunc video mihi Principem &c.* quod Archias induxisset, incitassetque Ciceronem ad studia literarum.

ita dici forte miretur, quod alia (3) quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina; (4) ne nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatē pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quâdam inter se continentur.

II. SED ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima & in publico, cum res agatur apud Prætorem populi Romani, lectissimum virum, & apud severissimos Judices, tanto conventu hominum, ac frequentiâ, hoc uti (5) genere dicendi, quod non modo à consvetudine judiciorum, verum etiam à forensi sermone abhorreat; quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam accōmodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, ut me pro summo Pòéta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique Prætore exercente judicium, patiamini, destudiis humanitatis &

(3) *Quod alia quædam in hoc &c.* quia Achias fuerat Pòéta drammaticus, Cicero vero Orator.

(4) *ne nos quidem &c.* quod non uni solum arti oratoriæ addictus Cicero, sed etiam in Poesi, ac aliis versatus fuerit.

(5) *hoc uti genere dicendi &c.* petit sc. Cicero, ut excurrat liberè in laudem literarum, quod non erat conveniens loco & causæ, cum in Judiciis accusandi tantum, aut defendendi mos fuerit, nec aliud dicere severi Judices permittebant.

6.

& literarum paulo loqui liberiùs & in ejusmodi persona (6) quæ propter otium ac studium minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui concedique sentiam, perficiám profecto, ut hunc A. Licinium non modo segregandum, cum sit civis, à numero civium, verum etiam, si non esset, putetis ascifcendum fuisse

III. NAM ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe, & copiosâ atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis adfluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctâque Græciâ sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum, studiaque hæc & in Latio vehementius tum celebrabantur, quam nunc iisdem in oppidis, & hic Romæ propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate cæterisque præmiis donarunt, & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione, atque

(6) *& in ejusmodi persona &c.* scil: præsente Archia, qui studiis literarum intentus, causis dicendis nunquam affuit.

atque hoſpitio dignum exiſtimarunt. Hâc tantâ celebritate famæ cum eſſet jam abſentibus notus, Romã venit Mario conſule & Catulo. Nactus eſt primum conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cùm res geſtas, tùm etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. Sed etiam hoc (7) non ſolum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur à M. Aemilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre & filio: à L. Craſſo colebatur: Lucullos vero, & Druſum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſvetudine cum teneret, adficiebatur ſummo honore, quod eum non ſolum colebant, qui aliquid percipere, atque audire ſtudebant, verum (8) etiam, ſi qui forte ſimulabant.

IV. INTERIM ſatis longô intervallô cum eſſet cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, dum ex ea

(7) *Sed etiam hoc non ſolum ingenii &c.* id eſt: non ſolum propter ingenium & eruditionem, ſed etiam quod probis moribus fuerit, Archias à Lucullis tam in Juventute, quæ per prætextatum intelligitur, quam in ſenecta æſtimabatur.

(8) *verum etiam ſi qui &c.* hoc eſt: qui etiam curioſitate ducti veniebant ad Archiam, eundem poſtea verè adamarant.

ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset civitas (9) aequissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit, idque cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate & gratia Luculli ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas Syllani lege & Carbonis. SI QUI (10) FOEDERATIS CIVITATIBUS ADSCRIPTI FUISSENT. SI TUM, CUM LEX FEREBATUR, IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT, ET SI SEXAGINTA DIEBUS APUD PRÆTOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est (11) apud Prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari Gracche potest? Heracleæne esse eum adscriptum negabis? adest vir summa auctoritate, religione & fide L. Lucullus, qui se non opinari sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heracleenses legati, nobilissimi homines, qui hujus judicii causa cū mandatis & cū publico testimonio venerunt, hunc adscriptum Heracleensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracleensium

(9) *æquissimo jure &c.* id est: ijsdem legibus uterentur, quibus Roma.

(10) *si qui &c.* est lex lata à Syllano & Carbone Tribunis, quâ lege declaratur, qui sunt habendi pro Civibus Romanis.

(11) *Professus est &c.* quia Archias obtulerat se Prætori, ac tabulis, seu regestro se inscribi procuravit. 12.

ſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario (12) interiiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum ad ea, quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non poſſumus: & de hominū memoria tacere, (13) literarum memoriam flagitare: & cum habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemqve: ea quæ depravari nullomodo poſſunt, repudiare, tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare. At domicilium Romæ non habuit: is, qui tot annis ante civitatem datam ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit? At non eſt profeſſus: Imo verò (14) iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentius aſſervari dicerentur: Gabinii quamdiu incolumis fuit, levitas, poſt damnationem calamitas, omnem tabularum fidem reſignaſſet; Metellus homo ſanctiſſimus modeſtiſſimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum Prætorem, & ad Judices venerit, & unius

(12) *tabulario* id eſt, loco, ubi tabulæ publicæ aſſervabantur, ſeu Archivo.

(13) *de hominum memoria &c.* infertur, quod habenda ſit magis fides hominibus, qui memoriâ tenent Archiam fuiſſe in tabulas relatum, quam ipſis tabulis, quæ incendio perierunt.

(14) *Imo vero iis tabulis &c.* intelligit libros falſitati minime obnoxios.

15.

unius nominis liturâ (15) se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomine A. Licinii videtis.

V. QUÆ cum ita sint, quid est quod de ejus civitate dubitetis? præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus. Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis gratuitò civitátem in Græcia homines impertebantur, Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summâ ingenii prædito gloriâ noluisse? Quid cum cæteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint, (16) hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, reijcietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum (17) proximis censoribus, hunc cum clarissimo impe-

(15) *unius nominis litura &c.* quod Metellus Lentulo detulerit nomen quoddam deletum, seu rasum in tabulis fuisse, & male de fide harum tabularum suspicatus est.

(16) *in eorum municipiorum &c.* hoc est: in numerum eorum, qui jure Romanorum gaudebant subreptitiè inscripti sunt, post legem Papiam, quæ fuerat de peregrinis urbe pellendis.

(17) *Est enim obscurum &c.* dicitur per Ironiam, ac si omnibus notum, non fuisse, scilicet iis temporibus censum, qui tamen census non firmat jus civitatis, cum etiam peregrini censeri possint, ut tributa solvant.

18.

imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse; superioribus cum eodem quæstore fuisse in Asia; primis Julio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum qui sit census, ita se jam tum gesisse pro cive iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium Romanorum jure esse versatum; & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Romanorum, & (18) in beneficiis ad ærarium delatus est L. Lucullo prætore, & consule.

VI. QUÆRE argumenta, si qua potes, nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur & aures convicio defessæ conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus, aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum: cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his, neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius me unquam tempore aut

(18) *& in beneficiis &c*: hoc est, quod ex ærario publico præmium Archiæ dabatur. 19.

aut commodo aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi quantum cæteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam requiem animi & corporis, conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? Atque hoc adeo mihi concedendum eſt magis, quod ex his ſtudiis, hæc quoque cenſetur oratio & facultas, quæ quantacunque in me eſt, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui levior videtur, illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. Nam niſi multorum præceptis multisque literis mihi ab adoleſcentia ſváſiſſem nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem atque honeſtatem, in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii, parvi eſſe ducenda: nunquam me pro ſalute veſtra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obieciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas, quæ jacerent in tenebris omnia, niſi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines non ſolum ad intuendum, verum etiam ad imitandũ, fortiſſimorum virorum expreſſas, ſcriptores & Græci & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda re-

publi.

publica proponens,animum & mentem meam ipsa cogitatione hominū excellentium conformabam.

VII. QUÆRET quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt istanè doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? difficile est hoc de omnibus confirmare, sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per se ipsos & moderatos & graves exstitisse fateor: etiam illud adjungo,sæpius ad laudē atque virtutem naturam sine doctrina,quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo cum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud, nescio quid, præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem Africanum, ex hoc. C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines & continentissimos, ex hoc fortissimum virum, & illis tēporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur nunquam se ad earum studium contulissent, quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur,tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam, ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ (19) neque temporum

(19) *nam cæteræ &c.* quod aliæ res,ac artes etiam usui nobis esse non possint semper & ubique,doctrina vero. & maxime Poesis è contra.

20.

porum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur (20) Quid ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. QUIS noſtrum tam animo agreſti ac duro fuit, qui Roſcii morte nuper non commoveretur? qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem (21) ac venuſtatem videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim veſtra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis;) quoties ego hunc vidi, cum literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum (22) eandem rem dicere commutatis verbis atque ſententiis? quæ verò accuratè, co-

B gitate-

(20) *ruſticantur*. ſc. ſtudia ſunt nobiſcum tùm etiam, cùm Ruri degimus, agimusve.

(21) *propter excellentem artem &c.* ideo, quia Roſcius fuerat Pòëta comicus.

(22) *quoties revocatum &c.* id eſt: cum iterum eſſet rogatus.

23.

gitatèque ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atque ſic à ſummis hominibus, eruditiſſimiſque accepimus: cæterarum rerum ſtudia & doctrina, & præceptis, & arte conſtare, Pòëtam natura ipſa valere & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu inflari. Quare ſuo jure ille Ennius ſanctos apellat Pòëtas, quod quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, judices, ſanctum apud vos humaniſſimos homines hoc Pòëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & ſolitudines voci reſpondent, (23) beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non Pòëtarum voce moveamur?

IX. HOMERUM Colophonii civem eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum vendicant, Salamini repetunt, Smirnæi verò ſuum eſſe confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt; permulti alii præterea pugnant inter ſe, atque contendunt. Ergo illi alienum quia Pòëta fuit, poſt mortẽ etiã expetunt, nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noſter eſt, repudiabimus? præſertim, cum omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam, Nam & Cimbricas res adoleſcens attigit & ipſi illi C. Mario qui durior

(23) *reſpondent*, id eſt: Echo reddunt.

durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam averſus à Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facile præconium patiatur. Themiſtoclem illum ſummum Athenis virum dixiſſe ajunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentiſſime audiret: Ejus à quo ſua virtus optime prædicaretur. Itaque ille Marius item (24) eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenió putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terrâ marique verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt, qui libri non modo L. Lucullum, fortiſſimum & clariſſimum virum, verum etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Romanus aperuit Lucullo imperante, Pontum (25) & regis quondam opibus, & ipſa natura regionis vallatū; populi Romani exercitus eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit; populi Romani laus eſt, urbem amiciſſimam Cyzicenorum ejuſdem conſilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam eſſe, atque ſervatam: noſtra ſemper feretur & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis & incredibilis apud Tenedum pugna i-

(24) *Itaque ille Marius. &c.* qui, ſcilicet, infenſus quidem fuerat Pòëtis, tamen & Archiam prius, & poſt[illegible] Plotium pariter Pòëtam dilexit.

(25) *Pontum* in Regnum, nempe, Mithridatis [illegible] aditus Romanis.

la navalis: noſtra ſunt trophæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius; itaque etiam in ſepulchro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At iis laudibus certè non ſolum ipſi, qui laudantur, ſed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus (26) proavus Cato tollitur, magnus honos populi Romani rebus adjungitur, omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non ſine communi omnium noſtrum laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat Rudium (27) hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heracleenſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus, quam ex Latinis, vehementer errat: propterea quod Græca leguntur in omnibus ferè gentibus, Latina ſuis finibus, exiguis ſane, continentur.

X. QUARE ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur, cupere debemus, quò minus manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare; quod cùm ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum

(26) *In Cælum hujus &c.* hic Cicero quendam Pronepotem Catonis indigitat præſentem in Judicio.

(27) *Rudium* ſeu *Rudinum*. id eſt Ennium in Oppido Calabriæ Rudiæ dicto, natum:

tùm iis certe, qui de vita gloriæ caufa dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum eft, & laborum. Quam multos, fcriptores rerum fuarum magnus ille Alexander fecum habuiffe dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulū adftitiffet: O! fortunate,inquit,adolefcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & vere. Nam nifi Jlias illa exftitiffet, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiffet. Quid (28) nofter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit nonne Theophanem Mitylenæum, fcriptorem rerum fuarum, in concione militum civitate donavit, & noftri illi fortes viri, & rufti, & milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quafi participes ejufdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Jtaque, credo fi civis Romanus Archias legibus non effet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit? Sylla cum Hifpanos & Gallos donaret,credo hunc petentem repudiaffet? quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus Pòéta de pópulo fubieciffet,quod epigramma in eum feciffet tantummodo alternis verfibus longiufculis, ftatim ex iis rebus,quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui fub ea conditione, ne quid poftea fcriberet? Qui fedulitatem mali Pòétæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in fcribendo & copiam non expetiffet? Quid à Q. Metello Pio, familia-

(28) *quid nofter hic magnus.* id eft, Pompejus.

miliariffimo fuo, qui civitate multos donavit, neque per fe, neque per Lucullos impetraviffet, qui præfertim ufque eo de fuis rebus fcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis Pòétis, pingve quiddam fonantibus (29) atque peregrinum, tamen aures fuas dederet.

XI. NEQUE enim eft hoc diffimulandum, quod obfcurari non poteft, fed præ nobis ferendum, trahimur omnes laudis ftudio, & optimus quifque maximè gloriâ ducitur; illi ipfi Philofophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria fcribunt, nomen fuum infcribunt: in eo ipfo, in quo prædicationem nobilitatemque defpiciunt, prædicari de fe, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, fummus ille vir & imperator Attii amiciffimi fui, carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornavit fuorum. Jam vero ille, qui cum Aetolis, Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias Mufis confecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati Pòétarum nomen, & Mufarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à Mufarum honore, & à Pòétarum falute abhorrere. Atque ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo (30) & de meo quodam amore gloriæ nimis acri fortaffe, verumtamen honefto, vobis confitebor. Nam quas res nos in confulatu noftro vobifcum fimul

(29) *pingve quiddam fonantibus &c.* id eft Pòétarum Cordubenfium verfus rudes ac aggreftes audivit.

(30) *indicabo* fc. in exemplum proponam.

ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, proque univerſa republica geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ: qua quidem detractâ, judices, quid eſt, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certè ſi nihil animus præſentiret in poſterum, & ſi quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas, nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliiſque angeretur, neque toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam.

XII. AN vero tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in republica atque in his vitæ periculis laboribusque verſamur, ut cum uſque ad extremum ſpatium, nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cum ſtatuas & imagines, non animorum ſimulacra, ſed corporum ſtudioſi multi ſummi homines reliquerunt; conſiliorum relinquere ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam & politam? Ego vero omnia, quæ gerebam.

rebam, jam tum in gerendo ſpargere me, ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc (31) vero ſive à meo ſenſu poſt mortem abfutura eſt, ſive, ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam ſpeque delector. Quare, conſervate, judices, hominem pudore eo quē amicorum ſtudiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate, ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis: cauſa vero ejuſmodi quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, Metelli tabulis comprobetur. Quæ cum ita ſint, petimus à vobis, judices, ſi qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe, ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur, quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti, atque dicti; ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtra levatus potius, quam acerbitate violatus eſſe videatur. Qua de cauſa, quæ pro mea conſvetudine breviter ſimpliciterque dixi, judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque judiciali conſve-

(31) *Hæc vero &c.* Fama ſcilicet & gloria rectegeſtis comparata, ſive ſimul cum anima poſt mortem duratura ſit, ſivè non, in præſenti tamen delectant.

consvetudine & de hominis ingenio, & cõmuniter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certè scio.

SENTENTIÆ

AB optimarum artium studiis & *disciplinis nullo ætatis tempore abhorrescendum.*

Omnium studiorum fructum prope suo jure repetere potest, qui ad suscipiendum & ad ingrediendum rationem eorum princeps fuit. Et à quo accepimus, quo cæteris opitulari, & alios servare possemus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.

Omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & *quasi cognatione quadam inter se continentur.*

Pulchrum est, cum famam ingenii expectatio, & expectationem adventus, admiratioque superat.

Doctos literatosque non solum colunt, qui aliquid percipere, atque audire student; verum etiam, si qui forte simulant.

Delectari oportet iis, qui suppeditant *nobis, ut animus ex forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant.*

Patrono causarum sive Oratori suppetere non potest, quod quotidie dicat in tanta varietate rerum, nisi animum doctrina excolat; nec ferre posset tantam contentionem; nisi eum doctrina relaxet.

Illos

Illos pudeat, qui se ita literis abdiderunt, ut nihil possint ex iis, neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre.

Quis eum reprehendat, aut quis ei jure succenseat, qui quantum cæteris ad res suas obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi conceditur temporis, tantum sibi ad literarum studia recolenda sumpserit.

Nihil est in vita magnopere expetendum, nisi laus & honestas, in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii parvi ducenda sunt.

Animum & mentem ipsa cogitatione hominum excellentium oportet confirmare.

Sæpius ad laudem atque virtutem natura sine doctrina, quam sine natura valuit doctrina,

Cum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam, confirmatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solet existere.

Si viri præstantissimi nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Studia literarum adolescentiam acuunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur,

Cæterarum rerū studia & doctrinā, & præceptis & arte constant; Pöeta natura ipsa valet & mentis viribus excitatur, & quasi divino quodā spiritu afflatur.

Nemo

Nemo est tàm aversus à Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur.

Cupere debemus, quò manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: iis certe, qui de vita gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est & laborum.

Trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloria ducitur.

Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari se ac notari volunt.

Virtus nullam aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ.

Si nihil animus præsentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas; nec tantis laboribus se frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret.

Insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque movet: non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

Cum statuas, atque imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosi multi summi homines reliquerunt, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam & politam?

ORA-

ORATIO. II.
quæ eſt pro
M. MARCELLO.

Argumentum Orationis pro M. Marcello.

M Cl. *Marcellus Conſul nomine Cæſaris potentiæ reſtiterat, & de abrogando Cæſaris in Galliis ad quinquennium dato imperio egerat, eoque devenerat acerbitatis, ut Novocomenſem jure Latii (quod eſt, ut Magiſtratus, quique Magiſtratum geſſerant Novocomi, cives Romani ex Cæſaris beneficio haberentur) gaudentem, levi de cauſa virgis cæſum dimitteret cum contumelia, ut haſce peregrinitatis notas domum referret, Cæſariq́ plagas oſtenderet. Marcellus poſt aciem Pharſalicam Mitylenas ſe contulit, illic reliquum vitæ dulci otio quieturus.*

Cæſar autem mox poſt Africam triumphatam dixerat C. Marcello, Marci noſtri fratri. ad Cæſaris pedes procumbenti: (nam & is Cæſarem deprimere ſtuduerat, ideoque veniam petere cogebatur) ſe Marco quoque ad Senatus petitionem ignoſcere velle; addita tamen commemoratione offenſarum. Dolor exinde Marci animo inſidebat, & ſuſpicio de majori acerbitate. Sed tamen auctoritatem ordinis Senatorii, dignitatemque reipublicæ ſuis doloribus vel ſuſpicionibus maluit anteferre.

Orationis igitur Capita duo ſunt: 1. *dolor Cæſaris ex acerbitate Marcelli;* 2. *inſidiarum ſuſpicio: Ad* 1. *gratias agit Cicero, quod Cæſar auctoritatem Senatus & rempublicam præpoſuerit ſuis doloribus. Ad* 2. *diluit ſuſpicionem de inſidiis.*

Status

Status quæstionis (ita ob faciliorem intellectum fingamus) est duplex: 1. *Comparativus: an Cæsar major victoriis, an hac clementia; & hic (quia in laude Cæsaris versatur) Demonstrativum dicendi genus est.* 2. *deliberat: an adhuc Cæsar insidias timere debeat sibique cavere; & hic deliberativum genus est.*

Stylus seu dicendi Character hujus Orationis mediocris, seu mixtus est ex sublimi & subtili, magis tamen accedit ad sublimem.

Habita est hæc Oratio, cum Cæsar ex Africa victor rediret, anno V. C. DCCXII. C. Iulio Cæsare & M. Aemilio Lepido Coss: cum Cicero LXI. annum ætatis ageret,

Eventus fuit hic: Marcellus Romam tendens à P. Magio Chilona familiari suo occisus est, in Cæsarem vero nulla suspicio cædis fuit. Cicero Epist: ad famil. IV. 12. *& ad Atticum XIII.* 10.

DISPOSITIO.
Orationis pro M. Marcello.

Partes orationis sunt: *Exordium, Propositio, Confirmatio, Confutatio & Conclusio.*

In Exordio Cap. I. *Cicero reddit causam, cur ad hunc diem siluerit, & quare nunc tacere non possit, ubi Clementiam Cæsaris maximè in causa esse ostendit, qui restituto Marcello, restituit senatum pristinum, Reipublicæ auctoritatem reddidit* &c

Propositio *continetur duabus partibus,* 1ma. *Gloria Cæsaris maxima est ob restitutum senatui Marcellum*

lum. 2da. *consistit in Confutatione suspicionis & querelæ à Cæsare de Marcello habitæ.*

Confirmatio Partis 1mæ *tractatur hoc Enthymemate: Cæsar majorem laudem consecutus est ex restituto Marcello, quam ex omnibus victoriis, ergo maxima est illi gloria.* Prop: Antecedens *amplificatur* 1mo Cap: II. *quia victoriæ non sunt propriæ Cæsaris, ast clementia est propria.* 2do Cap. III. *quia iram moderari est laudabilius, quam gentes barbaras domare (ubi etiam* Cap. IV. *Cæsaris clementiam maximis effert laudibus, atque has laudes auget Cicero à Familia Marcellorum ab interitu revocata, qui semper Cæsarem sunt deprædicaturi)* 3tio Cap IV. *quia Cæsar hactenus Victores vincebat, nunc vero seipsum, & ipsam Victoriam vicit.* 4to Cap. V, *quia summo pacis studio ac victoriæ moderatione id, quod senatum senatuique Marcellum restituerit, Cæsar fecisse videtur, cum Authores pacis (qualem se fuisse potissimum Cicero dicit) conservaverit. Ac statim* Cap. VI. *explicat moderationem victoriæ, comparando Cæsarem cum aliis, si fuissent Victores; Ex quo simul concludit Cicero, atque* Prop: Consequentem *ponit, gratulando Cæsari tantam laudem, adhortandoque eundem ad conservandum bonos Viros & Cives.*

Confutatio *seu* Pars 2da Orationis, 1mo *tollit suspicionem & querelam de insidiis, & ne Cæsar eas timeat, svadet.* 2do *Negat Cicero Cæsarem satis vixisse vel naturæ, vel gloriæ.*

Quo ad 1mum, 1mo Cap. VII. *dicit Cicero omnes esse amicissimos Cæsari, ita, ut neminem timere, de nemine suspicari debeat.* 2do *quia nemo ignorat*

rat salutem suam contineri in salute Cæsaris, ideo non est credibile, ut quis vitæ Cæsaris insidietur. 3tio *quia omnes dolent potius, quod non sit Cæsar immortalis, quam, ut quis mortem ei peroptet.* 4to *denique* Cap. VIII. *amplificatur ex eo, quod à Cæsare omnia sunt restauranda.*

Quo ad 2dum: *Negat, scilicet, Cicero Cæsarem satis diu vixisse vel naturæ, vel gloriæ, vel sibi. Et* 1mo Cap. VIII. & IX. *ex eo, quia non sibi tantum est natus;* 2do *à Gloria & fama perenni;* 3tio *à Judicio posterorum;* 4to *à Definitione gloriæ;* 5to. *denique* Cap. X. *à pace inter Cives (quos ingeniose excusat) parta, Ubi adhortatur etiam Cicero Cæsarem, ut ille vitæ suæ consulat, & nihilominus securitatem eidem à Civibus pollicetur.*

In Conclusione Cap. XI. *Cicero redit ad gratias agendas Cæsari, & simul causas adfert, quod ipse susceperit officium dicendi.*

ORA-

ORATIO.
PRO M. MARCELLO.

I. Diuturni ſilentii P. C. quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, idemque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſvetudinem, tam inuſitatam, inauditamque clementiam, tantum in ſumma poteſtate, rerum omnium modũ, tam denique incredibilẽ ſapientiã ac pene divinã, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis. P. C. reiquepubl: reddito non ſolum illius, ſed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis & reip: conſervatam, ac reſtitutam puto. Dolebam enim, P. C. & vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem cauſa (1) in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortuna, nec mihi perſvadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari (2) me in noſtro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore ſtudiorum, ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio, à me, & comite diſtracto. Ergo & mihi meæ priſtinæ vitæ conſvetudinem, C. Cæſar, intercluſam aperuiſti, & his omnibus ad bene de omni rep:

(1) *in eadem cauſa &c.* hoc eſt, quod uterque, tam Marcellus, quam Cicero à partibus Pompeii contra Cæſarem ſtarent, & Cicero quidem brevi poſt reconciliatus fuerit Cæſari, Marcellus non item.

(2) *verſari me &c.* quod ſc. Cicero in ſenatu, in foro &c. dicendi morem intermiſerat. 3.

rep: sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipso, sed paulo ante in omnibus cum M. Marcellum senatui, populoque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis dignitatemque reip: tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Jlle quidem fructum omnis vitæ anteactæ hodierno die maximum capit, cum summo consensu senatûs, tum præterea judicio tuo gravissimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus,cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad omnes, quā ad illum ventura sit,lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit, quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior.

II. NULLIUS tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis tanta copia, quæ non dicam exornare sed enarrare C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem quam eam (3) quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum,omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissi-

(3) *quem eam, quam hodierno &c.* scilicet laudem ex eo, quod restitueris Marcellam Senatus.

morũ Regũ res geſtas, cum tuis nec magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri. Nec vero disjunctiſſimas terras citius cujusquã paſſibus potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt. Quæ quidem ego niſi ita magna eſſe fatear, ut ea vix cujusquam mens, aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum multis ne propriæ ſint imperatorum. Et certe in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus multum juvant: maximam vero partem quaſi ſuo jure fortuna ſibi vindicat, & quidquid eſt proſpere geſtum, id pene omne ducit ſuum. At vero hujus gloriæ (4) C. Cæſar, quam es paulo ante adeptus, ſocium habes neminem; totum hoc, quantumcunque eſt; quod certe maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors nihil turma decerpit, quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina fortuna, in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert, tibi cedit, tuam eſſe totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur.

III. DOMUISTI gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: ſed tamen ea viciſti, quæ

(4) *At vero hujus gloriæ &c.* quod reſtituerit Marcellum.

quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem, hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico. Jtaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris sed pene omnium gentium literis atque lingvis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res (5) nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At vero cum aliquid clementer, mansvete, juste, moderate, sapienter factum in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ natura insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in factis, ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem sensusque, & os cernimus, ut quidquid belli fortuna reliquum reip: fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt quod brevi tempore futura

(5) *ejusmodi res.* id est victoriæ, Triumphi &c.

ſit (6) illa auctoritas in his majorum ſuorum, & ſuis ſedibus.

IV. EQUIDEM cum C. Marcelli, viri optimi & commemorabili pietate præditi lachrymas modo vobiſcum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuám reddidiſti, nobiliſſimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicaſti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius eſt propria Cæſaris: cæteræ duce te geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux & comes, quæ quidem tanta eſt, ut Trophæis monumentiſque tuis nulla allatura ſit finem ætas, nihil enim eſt opere, aut manu factum quod aliquando non conficiat & conſumat vetuſtas. At vero hæc tua juſtitia, & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum adferet laudibus. At cæteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam ante æquitate, & miſericordia viceras, hodierno vero die te ipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Ipſam victoriam viciſſe videris, cum ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nam cum ipſius victoriæ condi-

(6) *futura ſit illa auctoritas, &c.* dicit Senatores pro more ad Senatum redituros, qui bello deſtinebantur.

conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est.

V. ATQUE hoc C. Cæsaris judiciū, P.C. quam late pateat attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus, nescio quo, reipubl: misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum deprecantibus nobis reipublicæ conservavit: memet mihi, & item reipublicæ nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis & patriæ reddidit: quorum, & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in consessu videtis; non ille hostes induxit in curiam, sed indicavit à plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendumque esse putavi, semperque dolui, non modo pacem, sed orationem (7) etiam civium pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis & togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem (8) sum secutus privato officio non publico, tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit

(7) *Orationem etiam. &c.* doluit Cicero preces & Consilia pacis a pluribus non admitti.

(8) *Hominem sum secutus. &c.* quod Cicero amplexus fuerit partes Pompeii tanquam amici & familiaris sui, hæc privata causa, non Publicum consilium.

valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, & tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam in hoc ordine integrâ re (9) multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus & anceps fortuna belli. Qui vero victor, pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.

VI. ATQUE hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatã, gladium (10) vaginâ vacuum in urbe non vidimus, quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri

(9) *integra re &c.* cum necdum ventum erat ad arma.

(10) *gladium vaginâ vacuum &c.* hoc est, quod post victoriam bello partam Cæsar crudelitatem non exercuerit.

ri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, (11) sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si poenas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono & fruere cum fortuna & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus jucunditasque sapienti. Cætera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse vide-

(11) *nec quid quisque sensisset &c.* scil. non quid quis svaserit, egeritve, sed cui tantum parti adhæserit, pars adversa observabat.

videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim, aut pravitate aliqua lapſis,ſed opinione officii, ſtulta fortaſſe, certe non improba, & ſpecie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt, contraque ſumma laus, quod plerique minime timendum fuiſſe ſenſerunt.

VII. NUNC vero venio ad graviſſimam (12) querelam, & atrociſſimam ſuſpicionem tuam: quæ non tibi ipſi magis,quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui à te conſervati ſumus, providenda eſt, quam etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio (13) noſtra cautio eſt: ut, ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam eſt iſte tam demens? de tuisne? tametſi qui magis ſunt tui,quam quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non eſt credibilis tantus in ullo furor,ut, quo duce omnia ſumma ſit adeptus, hujus vitam non anteponat ſuæ. An ſi tui nihil cogitant ſceleris cavendum eſt, ne quid inimici? Qui? omnes enim, qui fuerunt; aut ſua pertinacia vitam amiſerunt, aut tua miſericordiâ retinuerunt, ut aut nulli ſu-

(12) *ad graviſſimam querelam &c.* Cicero priore parte poſtquam Cæſarem laudibus ſatis extulerit pro benevolentia ejus in Marcellum, alteram partem ingreditur, quæ eſt de ſuſpicione inſidiarum diluenda.

(13) *Tua enim cautio &c.* hoc eſt: quod nolit Cicero ſuſpicionem graviore ſermone inſectari ob reſpectum Cæſaris.

li superſint de inimicis, aut qui ſuperfuerunt amiciſſimi ſint. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ ſint, & tanti receſſus, augeamus ſane ſuſpicionem tuam: ſimul enim augebimus & diligentiam. (14) Nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de ſua, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat tua ſalute contineri ſuam, & ex unius tua vita pendere omnium. Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, caſus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimeſco: doleoque, cum reſpublica immortalis eſſe debeat, eam (15) in unius mortalis anima conſiſtere. Si vero ad humanos caſus, incertoſque motus valetudinis, ſceleris etiam accedat, inſidiarumque conſenſio: quem Deum, etiam ſi cupiat, opitulari poſſe reipublicæ credamus.

VIII. OMNIA ſunt excitanda tibi C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis, belli ipſo impetu quod neceſſe fuit perculſa, atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles, omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt ſeveris legibus vincienda ſunt. Non fuit recu-

(14) *augebimus & diligentiam*, id eſt magis ſoliciti erimus in cavendo nobis ab omni vel leviſſimo periculo.

(15) *eam in unius mortalis &c.* hoc eſt, quod Reipublicæ integritas ſita ſit in unius Cæſaris ſalute, ac uti homini communibus periculis obnoxio, ſi adhuc inſidiæ ſtruantur, non eſt, quo *Rem*publicâ perituram dubitemus minime.

recuſandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore & armorum, quin quaſſata Reſpublica, quicunque belli eventus fuiſſet multa perderet & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ, multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem (16) togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt: quibus præter te, mederi nemo poteſt. Itaque illam tuam præclariſſimam & ſapientiſſimam vocem invitus audivi: SATIS TE DIU VEL NATURÆ VIXISSE, VEL GLORIÆ. Satis, ſi ita vis naturæ fortaſſe: addo etiam. ſi placet, gloriæ, at, quod maximum eſt, patriæ certe parum. Quare omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas te, idem iſtud nimis crebro dicere, SATIS TE TIBI VIXISSE, Credo: ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. Nunc cum omnium ſalutem civium, cunctamque rempubl: res tuæ geſtæ complexæ ſint, tantum abeſt à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris Hic tu modum tuæ vitæ, non ſalute reipublicæ, ſed æquitate animi definies? quid ſi iſtud ne gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe avidiſſimum, quamvis ſapiens, non negabis? Parumne? igitur inquies, (gloriam magnam) relinquemus? Imo vero aliis, quamvis multis, ſatis: tibi uni parum: quidquid

(16) *Quæ idem togatus &c.* alius Victor, præter te Cæſar, bello vaſtatam Rēpublicam fortaſſis non reſtauraret.

quid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certe parum eſt tum, cum eſt aliquid amplius. Quod ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæſar, hic exitus fuit ut, devictis adverſariis, rempublicam in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt: vide, quæſo (17) ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quam gloriæ; ſiquidem gloria eſt illuſtris ac pervagata & magnorum vel in ſuos cives, vel patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

IX. HÆC igitur tibi reliqua pars eſt, hic reſtat actus, in hoc elaborandum eſt, ut rempublicam conſtituas, eaque tu imprimis compoſita, ſumma tranquillitate & otio perfruare: tum te, ſi voles; cum & patriæ, quod debes, ſolveris & naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid eſt enim omnium hoc ipſum diu in quo eſt aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit? quanquam iſte tuus animus nunquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſemperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero hæc tua vita ducenda eſt, quæ corpore & ſpiritu continetur, illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoria ſæculorum omnium, quam poſteri-

(17) *Vide, quaſo &c.* hoc eſt, quod, ſi res Patriæ ad interitum pene bello redactas in ruinis permitteres, mirarentur omnes poſteri, quod tantarum virtutum Cæſar cum fuerit, Rempublicam in bonum ordinem non redegerit.

ſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper intuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jampridem multa habet, nunc etiam, quæ laudet, expectat. Obſtupeſcent poſteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: ſedem quidem ſtabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit magna diſſenſio, cum alii laudibus ad cælum res tuas geſtas efferent: alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi (18) igitur iis etiam judicibus, qui multis poſt ſæculis de te judicabunt: & quidem haud ſcio, an incorruptius quam nos. Nam & ſine amore & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt. Jd autem etiam ſi tunc ad te, ut quidam falſo putant, non pertinebit, nunc certe pertinet eſſe te talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio.

X. DIVERSÆ voluntates civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. Non enim conſiliis ſolum, &

(18) *Servi igitur.* hoc eſt: attendas & verearis eos etiam, qui poſt te de te judicabunt, & quidem liberius, ſinè metu, ſine adulatione &c.

& studiis, sed armis etiam, & castris diffidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi quod sibi expediret, multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret, nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum, ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit; quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed jam omnis fracta dissensio est armis, & extincta æquitate victoris, restat ut omne, unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maximè usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut saluti tuæ consulas, omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus & corporum pollicemur.

XI. SED unde est orsa in eodem terminetur oratio; maximas tibi omnes gratias agimus C. Cæsar, majores etiam habemus; nam omnes idem senti-

ſentiunt, quod ex omnibus precibus & lachrymis ſentire potuiſti. Sed quia non eſt ſiantibus omnibus neceſſe dicere: à me certe dici volunt, cui neceſſe eſt quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello à te huic ordini populoque Romano & Reipublicæ reddito, fieri intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius ſolum, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio: quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix (19) C. Marcello, optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id ſolicitudine, cura, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus, præſtare debeo. Jtaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolum, ſed etiam ornato,tamen ad tua innumerabilia in me unum merita quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

(19) *ut vix Marcello &c.* hoc eſt. vix Marcellum pro ſeipſo dicere, ſi vellet, Cicero permitteret.

SENTENTIÆ

Modus in ſumma poteſtate rerum omnium laudandus eſt.

Qui in eadem cauſa fuerunt, par eſt eos in eadem eſſe fortuna.

Reipublicæ dignitatem privatis vel doloribus vel uſpicionibus anteferre oportet. Ma-

Magna in dato beneficio laus est, cum in accepto magna est gloria.

Est vere fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit.

Humanarum rerum domina est fortuna.

Fortuna in gloriæ clementia partæ societatem se non offert.

Nunquam temeritas cum sapientia commiscetur, nec in consilium casus admittitur.

Iracundia est inimica consilio.

Victoria natura insolens & superba.

Frequenter evenit, ut eos, quos nunquam vidimus, diligamus.

Nihil est opere, aut manu factum, quod non aliquando consumat vetustas.

Locus justitiæ & clementiæ florescit quotidie magis ac magis.

Nonnunquam qui culpa tenentur erroris humani, tamen à scelere liberantur.

Valere debet apud nos grati animi fidelis memoria.

Dubitari non potest, quæ fuerit ejus voluntas de bello, qui pacis, auctores conservandos putat, cæteris est iratior.

Incertus est exitus & fortuna belli.

Plerumque præstat non dimicare, quam vincere

Ex moribus maximus est fructus, jucunditasque sapientiæ.

Tantus est splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut vel hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur.

Non

Non oportet in conservandis viris bonis defatigari.

In bellis civilibus non semper culpa ducis est, si eum aliqui timent; contraque summa laus, quod plerique minime timendum putant.

Principum cautio, subditorum cautio est.

Præstat videri nimis timidum, quam parum prudentem.

Non est credibilis tantus in ullo furor, ut quo duce omnia sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ.

In animis hominum magnæ latebræ sunt, & magni recessus.

Qui auget suspicionem insidiarum, auget & diligentiam.

Nonnunquam unius principis vita totius Reipublicæ salus continetur.

Incerti sunt eventus valetudinis.

Dolendum est, rempublicam, quæ immortalis esse debet, in unius mortalis anima consistere.

Ad ordinandam rempubl: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles, omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda.

In civili bello multa dux facit armatus, quæ togatus facere prohiberet.

Nos debemus alieno periculo esse sapientes.

Non nobis solis vivimus.

Multum abest à perfectione summorum operum, qui fundamenta, quæ cogitat, nondum jecerit.

Gloria, quæ aliis quamvis multi satis est, uni forti & generoso viro parum est.

Quid-

Quidquid est, quamvis amplum sit, id certe parum est, cum est aliquid amplius.

Gloria est illustris & pervagata multorum & magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

Qui & patriæ, quod debet, solverit, & naturam ipsam expleverit satietate vivendi, dicere potest, satis diu vixisse.

Nihil est diu, in quo est aliquid extremum: quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit.

Magnas angustias natura nobis ad vivendum dedit.

Immortalitatis amore flagrandum.

Non est vita dicenda, quæ corpore & spiritu continetur.

Serviendum etiam iis judicibus, qui multis post sæculis de nobis judicabunt.

Posteri de nobis & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio & invidia judicabunt.

Etsi posterum judicium ad nos nihil pertineret, nunc certe pertinet nos esse tales, ut nostras laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.

Non fortunâ inflammandum odium, sed bonitate leniendum.

Ingratus est injustusque civis, qui armorum periculo liberatus animum tamen retinet armatum.

Quæ pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest.

Concordiam amant, qui habent aliquid non solum sapientiæ sed etiam sanitatis.

ORATIO. III.
quæ est
PRO Q. LIGARIO.
Argumentum Orationis pro Ligario.

EX hac Oratione constat, quod Tubero, vel Pansa Pater ejus, Ligarium vehementer accusârit, tanquam Africam tenuerit contra Cæsarem, eamque Pompejanis Regique Jubæ servarit, Tuberone, à Senatu eo misso, excluso, Cicero negat quidem Ligarium illa culpâ teneri, aut saltim minus quam ipse Tubero, quippe qui Africam tenente, terra prohibitus querelas suas detulit ad Cn. Pompeium. Sed submissione & deprecatione solitæ Cæsaris clementiæ magis nititur orator.

Status sunt duo: Defensio & Deprecatio.

Stylus dicendi hic mediocris, acutus & subtilis.

Habita Oratio Cæsare ex Africa victore redeunte, A. V. C. 707. Julio Cæsare III. M. Æmilio Coss: cum Cicero annum ætatis LXI. ageret.

Genus est judiciale, quatenus accusatur & defenditur Ligarius.

Eventus fuit talis, ut Cæsar permotus hac oratione ad Clementiam, absolverit crimine Ligarium.

DISPOSITIO.
Orationis pro Q. Ligario.

Partes Orationis sunt: *Exordium, Propositio, Narratio, Confirmatio & Peroratio.*

In

In Exordio Cap. I. *fingit se Cicero ignorâsse id, quod Cæsar haberet sibi delatam culpam Ligarii, tum mox fatetur eandem, & ad Clementiam Cæsaris confugit. Denique Tuberonem Accusatorem, ac Patrem ejus dicit esse magis reos illius facti, cujus Ligarius accusatur.*

Narratio Cap. I. ad finem & Cap. II. *continet id, qualiter se gesserit Ligarius in Africa.*

Propositio est *non esse criminosum Ligario, quod fuerit in Africa in partibus Pompeii.*

Confirmatio Propositionis *ducitur ex eo, quod Ligarius neque veniens in Africam; neque ibi residens ante, & post Tauri adventum, ullam culpam contra Cæsarem admisit. Quæ argumenta tractantur tali Enthymemate.* Antecedens propositio *Patronus Cicero, & ipse Accusator Tubero (quos tamen Cæsar culpâ liberavit) majus signum dederunt alienæ à Cæsare voluntatis, quam Ligarius.* Consequens Prop: *ergo Ligarius neque veniens in Africam, neque post, ullam culpam contra Cæsarem videtur admisisse in cōparatione tam ad Ciceronē, quam Tuberonem à culpa liberos.*

1ma Pars Antecedentis Prop: *(quod Cicero magis videbatur fuisse alienus à Cæsare)* Cap. II. nullum igitur &c. & Cap. III. *amplificatur insigni licentia & exclamatione super clementia Cæsaris.*

2da Pars Antecedentis Prop: *(quod Tubero magis infensus fuerit Cæsari)* 1mo Cap. III. vide quæso &c. *amplificatur per repræhensionem Tuberonis, quod impudenter objiciat Ligario crimen, quod ipse admisit.* 2do Cap. IV. & V. *arguit Cicero Tubero-*

nis ac Patris ejus non tantum imprudentiam, sed etiam inhumanitatem & crudelitatem, quasi vellent Ligarium vitâ privari, cum ipsi sint conservati, ubi etiam additur argumentum triplex augens crudelitatem Tuberonis; quod in foro supplicantium preces à Clementia Cæsaris prohibeat, quod Tubero Cæsarem velit esse crudelem, & quod omnino nolit, ut Cæsar misereatur Ligarii.

3tia Pars Antecedentis Prop: (*quod Ligarius non ita adversus Cæsarem steterit, ut Tuberones*) *Amplificatur* 1mo Cap. VI. *ex Communi Pompejanorum causa, qui vel errore, vel fato, vel necessitate quadam sunt secuti Pompejum; & hoc firmatur exemplo Cæsaris, qui ipse etiam arma sumpsit, ut bonos Cives conservaret.* 2do Cap. VII. *ex causa Ligarii, cui exorto jam bello difficiliùs erat ex Africa exire, quam Tuberoni in Africam non venire.* 3tio *ex eo, quod Tubero voluerit Africam, quâ eum Ligarius prohibuit, contra Cæsarem obtinere; ubi etiam dicit Cicero Tuberonem Africa prohibitum esse potiùs à Varo, quam à Ligario.* 4to Cap. VIII. *probat Cicero pejorem Causam Tuberonum, quam Ligarii, ex eo, quod illi pulsi ab Africa ad Pompejum iverint.* 5to *denique* Cap. IX. *quo declaret Tuberonem iniquius persequi Ligarium apud Cæsarem, amplificat per Ironiam Tuberonis Constantiam in tuendis Pompeii partibus.*

In Peroratione *Cicero totam causam Ligarii* (Cap. X. *refert ad misericordiam Cæsaris ut Parentis, non Judicis. Deinde* Cap. XI. *simulat se non audere (cum ipse etiam fuerit Pompejanus) petere pro Ligario, & adjungit preces aliorum, quibus bene*

affectus

affectus erat Cæsar. *Addit etiam* Cap. XII. *supplicationem Fratris Tuberonis Quæstoris apud Cæsarem optime commendati.* *Denique* eodem Cap. XII. *hortatur Cæsarem ad conservandum Ligarium, pro pari misericordia, quam præstitit Marcello non absque maxima* gloria.

ORA-

ORATIO.
PRO Q. LIGARIO.
AD C. CÆSAREM.

I. NOVUM (1) crimen Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum ausus est confiteri, Itaque, quo me vertam nescio. Paratus (2) enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer, sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat confitendum est, ut opinor, præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum (3) non esset omissaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum à te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod accusatori maximè optandum, confitentem reum, sed tamen ita confitentem,

(1) *Novum Crimen &c.* dicitur per Ironiam, cum esset quid commune, quod Ligarius Pompeium fuerit secutus.

(2) *Paratus enim veneram &c.* eo scil: animo venerat Cicero ad defendum crimen Ligarii, quasi nihil quidquam Cæsar sciret de Ligario.

(3) *ut id jam integrum non esset*, quod jam vulgatum esset crimen Ligarii.

tem, se in ea parte (4) fuisse, qua te Tubero, qua virum omni laude dignum Patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est: qua in legatione & Civibus & sociis ita se probavit, ut decedens Considius provinciâ, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans, nihil profecisset, provinciam accepit invitus, cui sic præfuit in pace, ut civibus, & sociis gratissima esset ejus integritas & fides. Bellum subito exarsit, quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem; cum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat Uticam venit: ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperiũ, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur; itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit.

II.

(4) *se in ea parte fuisse &c.* quod Ligarius fuerit Pompeium secutus, sicut & Tubero ipse, & Pater Tuberonis.

II. ADHUC C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domo est egressus non modo nullam ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem: remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus: alterum, cum efflagitatus a provincia præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari Africa restitit: quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille (5) si potuisset illic ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ, cum P. Accio, quam cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis maluisset? cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset propter incredibilem quondam fratrum amorem: hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ à te voluntatis, cujus ego causam, animadverte quæso, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit

(5) *An ille &c.* excusat Ligarium non potuisse exire de Africa, quod Varus illum detinuerit, nec ad Fratres & amicos Romam venire permiserit.

fendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confitetur fuisse: nec tuas tacitas cogitationes extimescit: nec quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat.

III. VIDE, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus R. exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio ac voluntate, ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reip: reddidit, qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem, qui fuissem (6) qui cum ipse imperator in toto imperio populi R. unus esset, esse me alterum passus est à quo hoc ipso C. Pansa mihi nuncium perferente, concessos fasces laureatos tenui quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliatam ornamentis dedisset. Vide, quæso, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem, dicerem, ignosceret, cujus ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro

(6) *qui fuissem* id est: ut quos habui, eosdem honores assequerer.

ro, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is,qui & ipse in eadem Africa esse (7) voluit, & prohibitũ se à Ligario queritur, & certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, districtus ille tuus, in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo (8) commoveri videtur adolescens,ad me revertar: iisdem in armis fui.

IV. QUID autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quid hic potest, (9) nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio. Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero,quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causæ, quod esset, non viderit. Nam si vidisset, quovis profectò quã isto modo, à te agi maluisset. Arguis fatentem? non est satis. Accusas eum,qui causam habet, aut, ut ego dico meliorẽ, quam tu: aut ut vis, parem. Hæc non modo admirabilia sunt, sed prodigio simile est,quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut ne-

cetur.

(7) *nempe is &c.* Tubero ipse Accusator Ligarii.

(8) *nimis urgeo.* dicit Cicero quasi plura,quam necesse foret, se dixisse.

(9) *ut, quid hic &c.* Cæsar intelligitur.

cetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores: usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. — Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Brucco, avunculo suo, ne cum ejus filio consobrino suo; ne nobiscum vivat? ne sit in patria? num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat: Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita vis. At illud ne apud eum quidem dictatorem (10) qui omnes, quos oderat, morte multabat quis quam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante, præmiis etiam invitabat, quæ tamen crudelitas ab hoc eodem (11) aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est

V. EGO vero istud non postulo, inquies. Ita me hercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque vestrum, studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. — Itaque certo scio, vos non petere sanguinē: sed parum attenditis. Res enim eo spectat, ut ea (12) pæna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti

(10) *ne apud eum quidem dictatorem.* mentio fit de crudelitate syllæ, qui fuerat Dictator.

(11) *ab hoc eodem.* nempe à Cæsare.

(12) *ut pæna &c.* quod Ligarius cum Romæ non fuerit, exilium quodammodo passus sit.

ti. Quæ eſt igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? an ne ignoſcatur? Hoc vero multo acerbius, multoque eſt durius. Quod nos domi petimus precibus & lachrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quam hujus humanitati: id ne impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes, ſupplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut ſpero, non fruſtra fecimus, tu derepente irrupiſſes, & clamare cæpiſſes: CÆSAR, CAVE IGNOSCAS, CAVE TE FRATRUM PRO FRATRIBUS SALUTE OBSECRANTIUM MISEREAT nonne omnem humanitatem exuiſſes? quanto hoc durius quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miſeria multorum perfugium miſericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæſar, quod ſentio. Si in hac tanta tua fortuna, lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria. Quam multi, enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cum etiam de victis reperiantur quam multi qui cum à te nemini ignoſci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios eſſe miſericordem? quod ſi probare, Cæſar poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe; ſi honeſto, & miſericordi mendacio, ſaluti ejus calamitoſæ conſultum eſſe vellemus: tamen hominis non eſſet in tanto diſcrimine & periculo

civis

civis, refellere & coarguere nostrum mendacium? & si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare (13) Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. CAVE CÆSAR, CREDAS FUIT, IN AFRICA LIGARIUS: TULIT ARMA CONTRA TE. Nunc quid dicis? CAVE IGNOSCAS. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox, qua qui apud te, C. Cæsar utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. AC primus aditus & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam (14) vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud (15) vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit alii errorem appellant: alii timorē: qui durius spem, cupiditatem, odium pertinaciam: qui gravissime, temeritatem; scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse vide-

(13) *errare Cæsarem nolle* id est nolle credere non fuisse Ligarium in Africa.

(14) *de nullo alio quisquam &c.* quod nemo quenquam accusaret, præter quam Ligarium Tubero, qui ipsemet reus fuerat; admiratus itaque est Cæsar, expectans novum quoddam facinus sibi deferendum.

(15) *scelus tu illud vocas.* dicit non esse tam atrox Crimen, quod Ligarius partes Pompeii amplecteretur in Africa.

videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quanquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. (16) Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur & dignitatem tuam? quid tu? cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret. Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certe non viderentur, si me, ut sceleratum, à te conservatum putarem. Quomodo autem tu de reip: dignitate esse voluisses? Successionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum: non hostile odium, sed civile dissidium utriusque cupientibus rempubl: salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pæne par? non par fortasse eorum qui sequebantur causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus.

VII.

(16) *qui occiderunt*, id est, qui occubuere in bello.

bene meritas esse si fot sceleratos ...

VII. SED, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram: utrum tandem existimas, facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne (17) inquis, cum senatus censuisset? Si me consulis nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat.. Atque ille eo tempore paruit cum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum (18) paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. Neque licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ, sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est (19) ex S. C. cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter omnes necessitates, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi una eruditi militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur, Tuberonem domi manere voluisse. Sed, ita quidem ajebat, ita reip: sanctissimum nomen opponebat, ut etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum

(17) *poteramusne &c.* in Africam, nempe, non ire cum Senatus mandasset.

(18) *cum paruit nemo &c.* in exortu belli civilis diffidente inter se senatu, auctoritas ejus minus valere ac oprimi videbatur.

(19) *Tuberonis sors conjecta est.* id est: forte lectus Tubero & missus in Africam, ita enim sortiri Provinci.s dicebantur.

rum pondus ſuſtinere non poſſet, ceſſit auctoritati ampliſſimi viri, vel potius paruit. Una eſt profectus cum iis, quorum erat una cauſa: tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur vel ira potius. Nam, ſi crimen eſt ullum, voluiſſe, non minus magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, quam aliquem ſe maluiſſe, atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certe habebat. Sed, quoquo modo ſeſe illud habet, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? RECEPTI IN PROVINCIAM NON SUMUS. Quid ſi eſſetis? Cæſarine eam tradituri fuiſſetis, an contra eum retenturi?

VIII. VIDE, quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quo ſenatus eum ſorsque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. Non enim ſi tibi ea res (20) grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam, ut ne offendam tuas patientiſſimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam, provinciam unam ex omnibus huic victoriæ maxime infeſtam, in qua erat rex potentiſſimus, inimi-

(20) *ea res &c.* hoc eſt: quod tradi Africam Cæſari, quanquam gratum Cæſar cenſeret, tamen non probaret.

inimicus huic causæ, aliena voluntas conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? Quanquam quid facturi fueritis, dubitem, cum videam, quid feceritis? Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causâ in provinciam veniebatis, ad eum profecto, exclusi provincia, venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est ergo apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros si etiamsi à Varo, & quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confiteor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit.

IX. SED vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quāvis ipse probarem, ut probo, tamen non cōmemorarē, nisi à te cognovissē imprimis, eam virtutē solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere, quotus enim istud quisque fecisset, ut, à quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipsas partes rediret? Magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla con-

 tume-

tumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Ut enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent, honos, nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt, hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex S. C. in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæſarem, ne iratus, non domum, ne iners, non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam ad Cn. Pompeii caſtra, venit, in eam ipſam cauſam, à qua erat rejectus cum injuria: Quid cum iſta res (21) nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis: langvidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis, tantummodo in præſidiis eratis: animi vero à cauſa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui: ſed tum ſero, erat enim amentis, cum aciem videres, pacē cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes, quanquam, ut nunc ſe res habent, non dubito, quin hanc ſalutem (22) anteponas illi victoriæ.

X.

(21) *cum iſta res &c.* ſcil: quod querela Tuberonis apud Pompeium facta de prohibitione ab Africa, minimè commoverit Pompejum, & ratio ſtatim ſubjicitur: *languidiore credo &c.* quaſi diceret: quia forte Tu Tubero cum Patre tuo corpore apud Pompejum, animo vero apud Cæſarem fueratis?

(22) *hanc ſalutem &c.* id eſt, Clementiam Cæſaris quin magis æſtimes, quam victoriam Pompeii, quæ crudelis procul dubio fuiſſet.

X. HÆC ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pæniteret. Nunc quæro, utrum veſtras injurias, an reip: perſequamini? ſi reipublicæ quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? ſi veſtras, videte, ne erretis qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſſe? num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam ſummam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum? (23) certe nunquam hoc modo. Ignoſcite: judices, erravit: lapſus eſt: non putavit, ſi unquam poſthac (24) ad parentem ſic agi ſolet; ad judices: Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen. Dic, te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit (25) quære. Taceo, ne hæc quidem colli-

(23) *dum Te in foro tenuit ratio honorum Tuorum? &c.* id eſt, cum pro munere, pro officio, ac honoribus Tuis Cæſar in foro, inter plebem, verſareris, cauſas egi (Cicero dicit) non hac ratione, quà Tubero, cura tanta ſcilicet & tam iniqua pertinacia.

(24) *ſi unquam poſt hac &c.* petit Cicero condonari crimen Ligario, ex eo, quod erraverit, & vult eum non niſi prius admonitum, quemadmodum Parentes faciunt cum ſuis liberis, primo eorum errori veniam facilem concedentes.

(25) *quibus in præſidiis fuerit &c.* quem locum, quam urbem contra te Cæſar defenderit, tenueritve Ligarius?

colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, tum etiam totus animo & studio tuus. Ad judicem sic agi solet: sed ego ad parentem loquor. Erravi, temere feci, pænitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas, oro: si nemo impetravit, arroganter (26), si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi
26. Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus, etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt tui necessarii.

XI. VIDI enim, & cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent, causas apud te rogantium gratiores esse, quam preces, neque spectare, quam tuus esset necessarius, qui te oraret: sed quam illius, proquo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario con-
27. servando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissi-

(26) *arroganter* id est: temere scil: ego peto, si nemo prior impetravit veniam, si vero plurimi &c.

batissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reip: proponere, nosti optime homines: animadverte horum omnium mæstitiam, & dolorẽ: & hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lachrymas squalloremque ipsius, & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi, quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lachrymæ, moveat pietas, moveat germanitas, valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus: Nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent te, omnes qui contra te non essent, tuos. Videsnè igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsarium. Corfidium, hosce omnes equites Rom: qui adsunt veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse? Atque his maxime irascebamur, hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cetera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt: quis est, qui horum consensum conspirantem, & pene conflatum, in hac prope

æqua-

æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus, qui si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti.

XII. SED ierit ad bellum: discesserit non à te solum, verum etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoriam teneo, qualis T. Ligarius, quæstor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse, spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum studiosum & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit, quam, hujus admonitus (27) officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos & integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reip: condonaveris. Fac igitur quod de homine nobilissimo & clarissimo, Mr. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni

(27) *hujus admonitus officio &c.* hoc est si propter Ligarium Quæstorem optimè erga Te affectum, peperceris Ligario fratri suo, omnibus maximam grutiam præstabis.

omni frequentiæ, probatiſſimis fratribus. Ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo: cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti: & ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Rom: gratiſſimus fuit: noli, obſecro, dubitare C. Cæſar ſimilem illi gloriæ laudem, quam ſæpiſſime querere. Nihil eſt enim populare, quam bonitas nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Homines enim ad Deos nulla re propius accedunt, quam ſalutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut poſſis, nec natura tua melius, quam ut velis conſervare quam plurimos. Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius eſſe arbitrer te ipſum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam, tantum te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

SENTENTIÆ

Accuſatori maxime optandum eſt, ut habeat confitentem reum.

Laus propinquorum ad noſtrum aliquem fructum redundat.

Crudelitas eſt arguere fatentem.

Non eſt accuſandus, qui cauſam habet meliorem quam accuſator, aut certe parem.

Non eſt concedendum, ut, quibus rebus alii gloriantur, eaſdem in aliis reprehendant.

Ma-

Magnum eſt amicitiæ vinculum ſtudiorum ſimilitudo.

Non, ſi cuipiam res grata eſt, eadem eſt etiam probata.

Magni cujuſdam animi eſt, quem de ſuſcepta cauſa propoſitaque ſententia nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſit depellere.

Amentis eſt, cum aciem videat, pacem cogitare.

Non facile iraſcetur aliorum inimicitiis, qui ignoverit ſuis.

Nihil eſt tam populare quam bonitas.

Homines ad DEUM nulla re propius accedunt, quam ſalutem hominibus dando.

Nihil habere poteſt, nec fortuna noſtra majus, quam ut poſſimus, nec natura melius, quam ut velimus conſervare quam plurimos.

ORATIO IV.

quæ eſt

PRO REGE DEJOTARO.

Argumentum Orationis pro Dejotaro.

Dejotarus Rex ſeu Tetrarcha Gallo Græciæ, ſeu Galatiæ pene totius & Armeniæ minoris, populo Romano amiciſſimus, bello civili cum Pompejo eſſe coactus fuit, & poſt pugnam Pharſalicam domum ſe contulit & Cæſarem ſubſidiis juvit, cum Alexandrinis aliisque adhuc bellum gerentem. Hoc bello finito cum Cæſar per Gallo-Græciam Romam peteret, Dejotaro ignovit, aliqua tamen regni parte mulctato.

Cum

Cum deinde Cæsar litteris Tarraconæ datis eum bene ſperare & bono animo eſſe juſſiſſet, paulo poſt hujus nepos Caſtor, & ſervus Dejotari Philippus, medicus accuſant eum inſidiarum, quod occidere Cæſarem voluerit, eique ſemper fuerit inimicus, & copias contra eum comparaverit &c. quæ omnia Cicero refutat.

Dicta eſt cauſa Romæ privatim, præſentibus dictis accuſatoribus & Dejotari Legatis, eodem fere, quo ſuperior Oratio tempore.

Genus eſt Judiciale, an rex Dejotarus Cæſarem voluerit interficere.

Stylus eſt ſubtilis & tota Oratio talis, qualem ipſe dicit Cicero LIX. ad famil: ep. 12.

Eventus fuit is, ut Cæſar Regi reconciliaretur.

DISPOSITIO
Orationis pro Rege Dejotaro.

Partes Orationis ſunt quinque: *Exordium, Narratio, Propoſitio, Confirmatio & Peroratio ſeu Concluſio.*

In Exordio *Quo majorem ſibi conciliet clementiam Cæſaris Cicero* Cap. I. *dicit, quemadmodum in aliis cauſis gravioribus, ita in præſenti vel maxime, ſe perturbari, ex eo* 1mo, *quod de capite Regis dicat, quod antea nunquam contigerat,* 2do *quod Accuſatorum: alterius, nempe Caſtoris Nepotis crudelitas; alterius, nempe ſervi indignitas animo ejus obverſetur.* 3tio Cap. II. *quod dicat coram Cæſare in ſua cauſa Judice.* 4to *quod dicat intra privatos parietes.* Narra-

Narratio *sita est in eo; quod Cicero* Cap. III. IV. V. *dicat Accusatores inani quadam opinione adductos crimen fictum ad Cæsarem detulisse; ubi simul precatur Cæsarem ut ignoscat Dejotaro, quem dicit ab ipso etiam Cæsare pro hoste non fuisse habitum. Deinde excusat culpam Dejotari, quod is errore communi propensior in Pompejum fuerit; atque errati veniam petit, pro causa ponens gloriam Pompeji, ob quam Dejotarus Pompejum secutus est. Tum alia adjuncta adducit, quibus commotus Dejotarus ad partes Pompeji concessit. Denique officio Dejotari in Cæsarem, Cæsarisque animo ergu Dejotarum, atque à futuris periculis, quibus se objiceret Dejotarus, scelere patrato, confictum crimen diluit.*

Propositio: *(Dejotarus Rex noluit Cæsarem occidere) his duobus potissimũ innititur argumentis:* 1mũ *quia Rex Dejotarus non fuit insidiatus Cæsari.* 2dum *quia non fuit alieno animo à Cæsare.*

Argumentum 1mum *confirmatur* 1mo Cap. VI. *à prudentia & probitate Dejotari.* 2do *ab inconvenientia insidiarum, cum probabilius fuisset veneno occultè, quam armis palam tolli Cæsarem à* Dejotaro *cogitatum esse.* 3tio Cap. VII. *à loco insidiarum, quod non nisi in balneo interficere Cæsarem voluerit Dejotarus.* 4to *à quiete & modestia, quæ summa fuerat omnium.* 5to *denique à non cohærentia rerum, in eo potissimum, quod Philippum Accusatorem (cum fratres ejus in vinculis teneret) Romam pergere Dejotarus permisisset.*

Argumentum 2dum *confirmatur* 1mo Cap. VIII. *quod Dejotarus nunquam comparaverit Exercitum*

contra

contra Cæsarem, neque ad Cælium Pompeii amicum, quem non noverat, copias miserit unquam. 2do Cap. IX. *quod nullo bello Cæsari defuerit, imo equitatum ac pecuniam subministraverit.* 3tio *quia sinistris rumoribus de Cæsare non gestiit, neque versum injuriosum protulit, neque saltavit, quod probatur à modestis moribus & gravi ætate Dejotari.* Denique Cap. X. *Cicero insectatur Castorem gravissime* 1mo *quod sit contumeliosus in Avum suum, quem imitari debuerat.* 2do *quod pertinaciter contra Cæsarem ipse Castor se gesserit.* 3tio Cap. XI. *quod idem Castor cum Patre suo crudeliter procedant contra Dejotarũ (à quo nobilitati sunt) potissimum servum corruperit; quæ corruptela amplificatur à dissimili exemplo Domitii.* Denique Cap. XII. *Cicero acute criminatur Castorem, quasi is vellet esse Cæsarem Tyrannum, quod ingeniose refellit.*

Perorationis 1ma Pars est: *in qua probat Cicero Dejotarum Cæsari, non esse male affectum quamvis ab eo sit parte Regni mulctatus* 1mo Cap. XIII. *comparatione cum Antiocho.* 2do *ex eo, quia Regium nomen retinuit.* 3tio *quia Decretis Senatus Romani, & virtute sua maximas laudes sibi comparavit.* 4to Cap. XIV. *initio. quia eum Cæsar literis suis omni metu liberavit.* Perorationis parte 2da *Orator postulat pro Dejotaro misericordiam Cæsaris.* Cap. XIV. & XV. *tum ab innata illi in omnes clementia, tum quia Legati pro fide Regis sui se, vitamque suam libere morti offerunt.*

ORA-

ORATIO.

quæ eſt

PRO REGE DEJOTARO.

I. CUM in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam vehementius, quam videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare: tum in hac cauſa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides ſtudii mihi afferat ad ſalutem Regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite fortuniſque Regis: quod ipſum etſi non iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo, (1) tamen eſt ita inuſitatum, Regem, capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum. Deinde cum Regem, quem ornare (2) antea cunčto cum ſenatu ſolebam pro perpetuis ejus in noſtram rempublicam meritis, nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere. Accedit ut accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelem Caſtorem, ne dicam ſceleratum & impium, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei, cujus ſenečtutem tueri & tegere debebat: commendationem ineuntis ætatis ab impietate & ſcelere duxerit. Avi ſervum corruptum præmiis, ad accuſandum dominum impulerit, & à legatorum

(1) *in Tuo duntaxat periculo.* quod inſidias Cæſari ſtruxiſſe dicatur Rex, ideo dicit Cicero, æquum eſſe agi de capite Regis.

(2) *ornare.* id eſt laudare, ac beneficiis cumulare.

rum (3) pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accuſantis, & dominum abſentem & dominum amiciſſimum noſtræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimeſcebam. (4) Nam, cum more majorum de ſervo in dominum ne tormentis quidem queri liceat: in qua quæſtione dolor veram vocē elicere poſſit etiam ab invito, exortus eſt ſervus, qui quem in equuleo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus. 3

II. PERTURBAT me, C. Cæſar, etiam illud interdum, quod tamen, cum te penitus recognovi, timere deſino: re enim iniquum eſt ſed tua ſapientia fit æquiſſimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam couſilium facinoris iniſſe arguâre, ſi per ſeipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim fere eſt, qui ſui periculi judex non ſibi ſe æquiorem, quam reo præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans ſingulariſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de Rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis judicare. Moveor etiam loci ipſius inſolentia, quod tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt dico intra dome- 4 5

(3) *a legetorum pedibus &c.* hoc eſt: qood Caſtor nepos Dejotari ſervum ejusdem miſſum Romam cum Legatis corruperit, & ab illis in ſuas partes eundem abſtraxerit, ut teſtaretur crimen fictum pro Dejotaro.

(4) *De fortunis communibus extimeſcebam* ne pariter ſuos Dominos accuſare aliis ſervis liceret.

domesticos parietes (5), dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: In tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco, te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motū animi & omnem impetum (6) dicendi, contentionemque leviora.

6. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi R. concursu afferret? Quis enim civis ei Regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi R. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum, sic cum & Deorum immortalium, & populi R., & senatus beneficia in Regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio.

7. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causæ maxime debilitatur loco. Tuum est Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre, quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.

8. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam. Qui, cum videantur neque ingenio, neque usu, atque exercitatione re-

rum

(5) *intra domesticos parietes* id est in Regia, non in foro, aut alio judiciorum loco.

(6) *omnem impetum &c.* dicit se Cicero non posse uti vehementioribus verbis & affectibus ob reverentiam præsentis Cæsaris.

rum valere, tamen ad hanc caufam non fine aliqua fpe & cogitatione venerunt.

III. JRATUM te Regi Dejotaro fuiffe non erant nefcii, affectum (7) illum quibufdam incommodis & detrimentis, propter offenfionem animi tui, meminerant, teque cum huic iratum, tum fibi amicum, cognoverant, cumque apud ipfum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut, in exulcerato animo fictum crimen infideret. Quamo- 9.
brem hoc nos primum metu, C. Cæfar, per fidem & conftantiam & clementiam tuam libera, ne refidere in te ullam partem iracundiæ fufpicemur. Per dexteram te iftam oro, quam regi Dejotaro hofpes (8) hofpiti porrexifti: iftam, inquam, dexteram non tam in bellis & præliis, quam in promiffis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hofpitium renovare voluifti, te ejus dii penates acceperunt: te amicum & placatum Dejotari Regis aræ focique viderunt. Cum facile exorari, Cæfar, tum (9) femel exorari foles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas refediffe in te fimultatis reliquias fenferit. Quanquam 10.
cui funt inaudiatæ cum Dejotaro querelæ? unquam

(7) *affectum illum &c*, afflictum nempe Dejotarum propterea, quod illi pars Regni adempta fit.

(8) *hofpes hofpiti &c.* quia Cæfar & Dejotarus amiciffimi fibi fuerant prius quam Dejotarus inique deferretur.

(9) *tum femel exorari foles* quod Cæfar injuriarum, quas femel donaverat, nunquam poftea reminifceretur, aut eas ulcifci volebat, ex quo eum iterum placari oporteret.

quam tu illum accuſaviſti, ut hoſtem, ſed ut amici officio parum functum, quod propenſior in Cn. Pompei amicitiam fuiſſet, quam in tuam, cui tamen ipſi Regi veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi tum auxilia Pompejo, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perpetuam amicitiæ (10) culpam relinquebas. Itaque non ſolum in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaſti, hoſpitem agnoviſti, Regem reliquiſti.
11. Neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is Rex, quem Senatus, hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet: quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum, ſanctiſſimumque duxiſſet: iisdem rebus eſt perturbatus homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republ: nati ſemperque verſati.

12. IV. CUM audiſſet, Senatus conſentientis auctoritate arma ſumpta Conſulibus, prætoribus, tribunis pl: novis, Imperatoribus remp: defendendam datam; movebatur animo & vir huic imperio amiciſſimus, de ſalute populi Rom: extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat: in ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur;
13. maxime autem perturbatus eſt, ut audivit Conſules ex Italia profugiſſe, omneſque conſula-

(10) *perpetuam amicitiæ culpam &c.* eo ſolummodo offendebaris, quod Dejotarus viſus ſit magis colere Pompeji, amicitiam, quam tuam.

ſulares (ſic enim nunciabatur) cunctum Senatum, totam Italiam eſſe effuſam. Talibus enim nunciis & rumoribus patebat ad orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum ita eſſent, tamen uſque eo ſe tenuit, quoad à Cn. Pompejo ad eum legati literæque venerunt. Ignoſce, ignoſce, 14.
Cæſar, ſi ejus viri auctoritati Rex Dejotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus, in quem cum Dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ ceterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeji memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ, opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi R. quanti Senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompei bella, victorias, triumphos, conſulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus.

V. AD eum igitur Rex Dejotarus venit, hoc 15.
miſero fatalique bello, quem ante te juſtis, hoſtilibuſque bellis adjuverat, quocum erat non hoſpitio ſolum, verum etiam familiaritate conjunctus: Et venit vel rogatus ut amicus, vel accerſitus ut ſocius: vel evocatus, ut is, qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremo venit ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ

16. ſocietatem. Itaque Pharſalico prælio facto, à Pompejo diſceſſit. Spem infinitam perſequi noluit, vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit, domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. (11) Ille exercitum Cn. Domitii, ampliſſimi viri ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum & probatiſſimum omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum utereris: ille corpus ſuum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt C. Cæſar, ut eum ampliſſimo Regis ho-
17. nore, & nomine affeceris. Is igitur non modo à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe, quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas,
18. ſuſpicari profecto non potes. Ut enim omittam cujus tanti ſceleris fuerit in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem, cujus tantæ importunitatis omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extingvere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo Rex appellatus eſſet, in eum tyrannum inveniri? ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes Reges,

(11) *utilitatibus tuis paruit.* id eſt: Te adjuvit, ac commodis tuis ſtuduit.

ges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet tanto ſcelere non modo perfecto, ſed etiam cogitato?

VI. AT credo hæc homo inconſultus & teme- 19.
rarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis rectior? quis prudentior? quanquam hoc loco Dejotarũ non tam ingenio & prudentia, quam fide & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia, cui porro, qui modo populi R. nomen audivit, Dejotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non ſit audita? quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitii, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus: id & vos à viro optimo, & ab homine minime ſtulto co-
gitatum eſſe confingitis. At quam non modo non 20.
credibiliter; tempore ipſo Nicænam Epheſumque mittebat. Sed ne ſuſpicioſe (12) quidem. Cum inquit in caſtellum Lucejum veniſſes, & domum Regis, hoſpitis tui, divertiſſes, locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus Rex te munerare conſtituerat. Huc te à balneo, priuſquam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant, qui te interfi-

(12) *nè ſuſpicioſe.* dicit Cicero crimen in Dejotarum ita confictum eſſe, ut non modo fidem, ſed & ſuſpicionem parere non debeat.

21. terficerent, in eo ipſo loco collocati.. En crimen en cauſa, cur Regem fugitivus, dominum ſervus, accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio cum eſt ad me iſta cauſa delata, Phidippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab iſto (13) adoleſcente exiſtimavi eſſe corruptum hac ſuſpicione ſum perculſus, medicum indicem ſubornabit, finget videlicet aliquod crimen veneni. Etſi à veritate longe, tamen à conſvetudine criminandi non multum res abborrebat., Quid
22. ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit: primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod cum eſt factum, negari poteſt. Si palam te intetemiſſet, omnium in ſe gentium non ſolum odia, ſed etiam arma convertiſſet: ſi veneno: Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare, potuiſſet, homines vero fortaſſe celaviſſet. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit: id tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat fideli, non credidit: de armis, ferro, de inſidiis celare te noluit?
23. VII. AT quam feſtive crimen contexitur: tua te, inquit, eadem, quæ ſemper, fortuna ſervavit. Negaviſti tum te inſpicere velle. (14) Quid, popoſtea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimiſit exercitũ? nullus erat alius inſidiandi locus? at eodem te, cum cænaviſſes, reditu-

(13) *ab iſto adoleſcente:* à Caſtore Nepote Regio.
(14) *Negaviſti. tum te inſpicere velle.* quaſi inſtinctu Deorum noluerit Cæſar munera ſibi parata, ad quæ videnda duceb atur inviſere.

rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam, aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cum in convivio comiter & jucunde fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras, quo in loco, Dejotarum talem erga te cognoviſti, qualis Rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia: quæ Africanus, inſpectante exercitu accepit. Quod cum præſens Dejotarus regio & animo & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti. Obſecro, C. Cæſar, repete 24.
temporis illius memoriam, pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium, recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderate, niſi quiete, niſi ex hominis graviſſimi & ſanctiſſimi diſciplina? quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cum te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? In 25.
poſterum, inquit diem diſtulit, ut cum in caſtellum Lucejum ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi, ſed tamen acta res criminoſe eſt. Cum, inquit, vomere poſt cœnam velle te dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt. Ibi enim erant inſidiæ: at te eadem tua fortuna ſervavit: in cubiculum te ire malle dixiſti. Dii te perdant fugitive, ita non modo nequam ſed improbus, fatuus, & amens es. Quid? ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non poſſent? habes crimina 26.
inſidiarum. Nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conſcius. Quid tum? ita demens ille

erat

erat, ut eum quem conscium tanti sceleris habebat à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotē suum & C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cum is unus
17 esset, qui posset de absente se vindicare? & fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis?

18 VIII. RELIQUA pars accusationis duplex fuit: una regem semper in speculis fuisse, cum à te animo esset alieno; altera: exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Nunquam eas copias Rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom: posset; sed quibus fines suos ab incursionibus hostium, & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix
19 tueri potest. At misit (15) ad Cælium nescio quem. Sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quā verisimile sit, aut non habuisse regem, quos, mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse; aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen ad Cælium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui

(15) *misit ad Cælium* Cælius fuerat à partibus Pompeij minus potens atque clarus, cum quo communicare Dejotarus accusabatur.

qui optime noſtros homines novit, vel quia non noſſet, vel ſi noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe tibi; veteres, credo, Cæſar, nihil ad tuum equitatum, ſed miſit ex iis, quos habuit, electos. Ait, neſcio quem ex eo numero ſervum judicatum. (16) Non arbitror: non audivi: ſed in eo etiam ſi accidiſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer.

IX. ALIENO autem à te animo fuit. Quomodo: ſperavit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus, propter regionis naturam & fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Aſiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori, non ſolum ad hoſpitium, ſed ad periculum etiam præſto fuit. Secutum eſt bellum Africanum. Graves de te rumores ſparſi, qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te Rex animo fuit, qui auctionatus ſit ſeſeque & filium ſuum expoliare maluerit, quam tibi pecuniam non ſubminiſtrare. At eo, inquit, tempore ipſo Nicæam Epheſumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent & celeriter ad ſe referrent. Itaque cum eſſet ei nunciatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri, de Domitio dixit verſum Græcum eadem ſententia, qua etiam nos habemus Latinum. *Pereant amici, dum una inimici intercidant.* Quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, numquam tamen dixiſſet. Ipſe etenim

(16) *ſervum judicatum* quod ſcilicet, inter Equites, quos Dejotarus Cæſari miſerat, etiam ſervius inventus ſit, atque à militia remotus.

etenim mansvetus, versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem & se & filium
33 suum constitutos esse meminisset? quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac lætitia Dejotarum elatum vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre. Dejotarum saltantem quisquam aut ebrium vidit unquam! omnes sunt in illo regiæ virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipue singularis & admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges non
34 solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ
35 sunt regiæ laudes: illa privata est. Ut volet quisque accipiat, ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à Magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus R. qui in Asia negotiati
36 sunt perspecta & cognita. Multis ille quidē gradibus officiorum erga Rempublicam nostram ad hoc regium nomen adscendit, tamen, quidquid à bellis populi Rom: vacabat cum hominibus nostris consvetudines, amicitias, res, rationesque jungebat: ut non solum Tetracha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam nisi severissime & gravissime fecerit, is ea existimatione atque ætate saltavit?

X.

X. IMITARI potius, Castor, Avi tui mores 37. disciplinamque debebas, quam optimo & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret; quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur: ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta defecerant. Itaque Dejotarum cum plures in eqvum sustulissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic (17) vero adole- 38. scens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quā se jactare? quam se ostentare? quam nemini in illa causa studio & cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium svasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, (18) quæ non impunitatem solum adepta

(17) *hic vero adolescens: &c.* ad Castorem dicitur, quod se minus modeste jactarit.

(18) *Felix ista domus &c.* felicem dicit Cicero familiam Castoris, quod is, cum fuerit contra Cæsarem, nec à bello facile revocari potuerit, impunitus sit, imo etiam avum suum innocentem libere accuset.

adepta sit, sed ~~habet~~ etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam à suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti.

39. XI. SINT sane inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Dejotarus vestram familiam abjectam & obscuram, è tenebris in lucem vocavit. Quis tuum patrem ante, qui esset, quam cujus genere esses, audivit? sed quamvis ingrate & impie necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis
40. arcessere. Esto: concedatur (19) hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? servum sollicitare verbis: spe, promissisque corrūpere: abducere domum, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata, nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare, fit in dominatu servitus, in servitu-

(19) *esto concedatur &c.* ac si diceret: liceat etiam inique Tibi insectari avum tuum, hoc tamen nefas omnino, ut omnia humanitatis jura violes, ut servum corrumpas &c.

vitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus pl. M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocaſſet, Scaurique ſervus ad eum clam domum veniſſet, & crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet, comprehendi hominem juſſit, ad Scaurumque deduci. Vide quid interſit etſi inique Caſtorem cum Domitio comparo: ſed tamen ille inimico ſervum remiſit: tu ab Avo abduxiſti; ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit tu etiam accuſatorem adhibuiſti. An ſemel iſte eſt corruptus à vobis? nonne, cum eſſet productus teſtis, & cum tecum fuiſſet, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Co. Domitium (20) venit? nonne audiente hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, à te corruptum tuis promiſſis in fraudem impulſum eſſe confeſſus eſt.

XII. QUÆ eſt iſta tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem veniſti, ut hujus urbis jura, & exempla corrumperes, domeſticaque tua inhumanitate noſtræ civitatis humanitatem inquinares? At quam, acute collecta crimina? Bleſamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem ſcribere ſolebat, te in invidia eſſe, tyrannum exiſtimari: ſtatua inter reges

poſita

(20) *nonne etiam ad hunc Domitium &c.* adducit in teſtimonium Domitium, Sulpicium & Torquatum, coram quibus ſervus faſſus eſt, ſe aliquoties corrumptum fuiſſe.

posita animos hominũ vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis, hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & eversas domos, armatis militibus refertum forum, quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. Solus inquam es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa reipublicæ libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem, is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? nam de statua quis queritur, una præsertim, cum multas videat? valde enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est ad statuam quidẽ rostris carior. (21) De plausu autẽ quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, & nonnunquam obstupefactis hominibus ipsa admiratione compressus est: & fortasse eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

XIII. NIHIL à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id

(21) *nullus locus est &c.* Rostra fuere locus, seu Templum in foro Romæ rostris Antiatium Navium adornatum, ex quo loco orationes rogationesque fiebant ad populum. Hic itaque locus cum fuerit honorificentissimus statuis clarissimorum virorum suscipiendis, in eo loco statua Cæsaris non fuerat, quo sibi Cæsar invidiam plebis compararet.

Id autem aliquid eſt, te ut plane Dejoraro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi ſuccenſeas; illud vereor, ne tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere: quod abeſt longiſſime, mihi crede Cæſar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit: neque ſe à te mulctatum arbitratur: ſed cum exiſtimaret, à multis tibi multa eſſe tribuenda, quo minus à ſe, qui in alia parte fuiſſet, ea ſumeres, non recuſavit. Etenim, ſi Antiochus Magnus ille Rex Aſiæ, cum poſtea quam à Scipione devictus Tauro tenus regnare juſſus eſſet, omnemque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet: dicere eſt ſolitus, benigne ſibi à populo Romano eſſe factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur: poteſt multo facilius ſe Dejotarus conſolari; ille (22) enim furoris multam ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia Dejotaro Cæſar, tribuiſti, cum & ipſi & filio nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento atque conſervato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de ſe Senatus imminutum putat, magno animo & erecto eſt, nec unquam ſucumbet inimicis, ne fortunæ quidem. Multi ſe arbitratur & peperiſſe antea factis, & habere in animo atque virtute: quæ nullo modo poſſit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria omnium impe-

(22) *Ille enim &c.* ſcil: quod Antiochus mulctatus fuerit parte Regni propter ſuam pervicacem malitiam. Dejotarus vero, propter errorem, ex quo Pompeii partes ſecutus fuerat.

imperatorum de Dejotaro decreta delere: ab omnibus enim est ornatus, qui postquam in castris esse potuit per ætatem in Asia. Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Sanatus vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt: hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans & dies & noctes cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ.

XIV. QUO quidem animo, cum antea fuerit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. Memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare, non frustra esse jussum. Laboro equidem Regis Dejorari causa, quocum mihi amicitiam resp: conciliavit, familiaritatem consvetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt. Sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus

bus semel esse ignotum a te oportet,nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim, nihil, opus est Occurrere illa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges & id animo contemplare, quod oculis non potes Dabis profecto misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta sed maxime eorum incolumnitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit, sociorum vero regum & amicorum,sanctissimum.

XV. QUOD nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero & à te confirmatum posteris etiam suis tradituros esse confido: Corpora vero sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit? Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se supponit reum, memoriam tuam implorat, qua

vales

vales plurimū: negat unquam ſe à te in Dejotari Tetrarchia pedem diſceſſiſſe in primis finibus tibi ſe præſto fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum cum è balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe, cum illa munera inſpexiſſes, cænatus cum in cubiculo recubuiſſes: eandemque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum quæ objecta ſunt cogitatum ſit, non recuſat. quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt: alterum conſervare, clementiæ tuæ.

SENTENTIÆ

NEmo fere eſt, qui ſui periculi judex non ſibi ſe æquiorem, quam reo præbeat

Immane eſt dicere, pereant amici, dum ſimul inimici intercidant.

Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, ſunt regiæ laudes: illa privata eſt.

Frugalitatem, id eſt, modeſtiam, & temperantiam virtutem eſſe maximam judico.

Corruptela ſervi, ſi non modo impunita fuerit, ſed etiam à magna auctoritate approbata, nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient: ubi enim id, quod intus eſt atque noſtrum, impune evolare poteſt, contraque nos pugnare, fit in dominatus ſervitus in ſervitute dominatus. Sem-

Semper regium nomen in civitate Romana ſanctum fuit, ſociorum vero regum & amicorum ſanctiſſimum.

ORATIO V.

quæ eſt

PRO L. MANILIA.

Argumentum Orationis pro L. Manilia.

GRavia & diuturna Romanis cum Mithridate Rege Ponti bella fuere. Contra hunc primum miſſi ſunt cum imperio Sylla, & poſt L. Lucullus. Hi duo quamquam regem magnis cladibus afflixerunt, indebellatum tamen relinquere coacti ſunt. Sylla enim, ad reprimendam factionem Marianam, Romam rediit, pace cum Mithridate facta. L Lucullus cum Regem jam ad extremum pene ſpiritum redegiſſet, per ſeditionem militum ſuorum, ſequi longius nolentium, prohibetur id bellum finire. Ad hæc Lucullus Senatus conſulto avocabatur ab eo bello. Itaque exercitu ejus diſperſo Mithridates impune graſſabatur. Proinde C. Manilius tribunus plebis legem ferebat, ut Pompejo Phrygia, Lycaonia, Galacia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Pontus, Armenia, aliaque loca & exercitus, quos Lucullus tenebat, crederentur, & contra Mithridatem & Tigranem Imperator extra ordinem iret. Hac lege potentia Pompeij nimis creſcere, & Lucullus imminui videbatur. Quare optimi quique rogationi huic ſine lege obſiſtebant, ſed cum dies promulgationis adeſſet, metu plebis, quæ Pompejo favebat, quieſcebant. Silus Catulus & Hortenſius Conſulares rogationem diſſvadebant. Hic Cicero reſpondet

hac Oratione ſvadetque populo, ut lege Manilii Pompejum ducem declarent belli Mithridatici, & objectiones, Catuli & Hortenſii refutat.

Genus orationis eſt deliberativum. Svadet enim Cicero, ut Pompejum deligant ducem ejus belli; atque huc pertinet laus Pompeij ex Genere demonſtrativo.

Status eſt conjecturalis: An Pompejus bello Mithridatico ſit præficiendus? quod affirmatur.

Stylus ſeu dicendi character eſt temperatus.

Habita hæc Oratio ad populum M. Æmilio Lepido I. Volcatio Tullo Coſſ: Anno V. C. DCLXXXVII. Cicerone ætatem agente XLI.

Eventus fuit, ut valeret Lex Manilii, & Pompejus præfectus fuit bello Mithridatico.

DISPOSITIO.

Orationis pro Lege Manilia.

☞ Partes Orationis ſunt ſex: *Exordium, Narratio, Propoſitio, Confirmatio, Confutatio, & Peroratio.*

In Exordio (*quod petitur ex viſceribus cauſæ*) Cap. I. *Cicero exponit cauſas, ob quas non licuit illi hucusque è Roſtris concionem habere ad populum. Tum mox dicit ſibi ad præſens eſſe auctoritatem, quam locus dicendi requirit, & ſimul lætatur ſe in ejusmodi cauſa dicere, quæ cum laudibus Pompeji eſt conjuncta.*

In Narratione (*quæ eſt totius cauſæ fundamentum*) Cap. II. *oſtenditur bellum grave ac periculoſum Romanis inferri à duobus Aſiæ Regibus Mithridate & Tigrane; Lucullum ab eo bello diſcedere; Pompejum ad idem bellum depoſci.*

Propo•

Propositio habet duas partes: *I. gerendum est à populo Romano bellum in Asia. II. Bello huic præficiendus est Pompejus.*

Confirmatio Partis primæ (*gerendum est à populo Romano bellum in Asia*) *ex duplici potissimum deducitur argumento:* 1mum *quia hoc bellum genere suò est necessarium* 2dum *quia magnitudine est periculosum.*

Argumentum 1mum (*Bellum Asiaticum genere suo est necessarium*) *amplificatur quatuor rationibus.* 1ma ratio *quia in hoc bello agitur de gloria populi Romani,cujus ratio imprimis est à contrario* Cap. III. *quod summum sit dedecus non ulcisci nec persequi bello Regem Mithridatem,qui cum maximo Nominis Romani probro, una die, tota Asia Romanos trucidandos literis suis divulgarit; deinde quod versetur in tota Asia, & quod libere atque arroganter regnet; Denique* Cap. IV. *quod contra Romanos societatem belli contraxerit cum Sertorio in Hispania; tum demum* Cap. V. *exemplo Majorum qui minores injurias, quam hæ sunt à Mithridate illatæ, ulti sunt, hortatur Cicero populum pro gloria Nominis ad gerendum bellum.* 2da ratio *quia in eodem bello agitur salus sociorum. Et hoc* Cap. V. Quid quod salus &c. *amplificatur ex eo,quod Ariobarzanes Rex, Civitatesque Asiæ Romanis sociæ, quæ Imperatorem Pompejum deposcunt, hoc in bello periclitentur; ad quos socios defendendos concitat Cicero* Cap. VI. *exemplo Majorum.* 3tia ratio *quia in hoc bello aguntur vectigalia maxima Romanorum; & hoc* Cap. VI. præsertim &c. *probatur ex fertilitate Asiæ, ex proventibus, &*

aliis utilitatibus quam plurimis, quæ omnia non tantum bello, sed etiam rumore belli impediri ostendit Cicero, atque hortatur ad socios omni formidine liberandos. 4ta ratio *quia in eodem bello aguntur fortunæ Romanorum; & hoc* Cap, VII. *probatur ex eo, quod in Asia multi Romani negotientur, quod inibi locatas pecunias habeant, quas facultates privatas dicit Cicero conjunctas esse cum Republica, atque idcirco (facta repetitione omnium primæ partis Argumentorum) urget clara Enthymematis complexione bellum gerendum.*

Argumentum 2dum *(Bellum Asiaticum est magnitudine periculosum) ut solidius amplificetur, narrat imprimis Cicero* Cap. VIII. *quomodo Lucullus cum ingenti laude sua Mithridatem copiis, Civitatibus & classe spoliaverit, nihilominus* Cap. IX. *admonet Cicero Mithridatem non esse bello confectum, quia is stratagemate (cujus simile exemplum est de Medea) remoratus Romanos, evasit ad Tygranem, à quo fortiter adjutus; omnes præterea nationes adversus Lucullum concitatæ; Romani sensim ad propria dilapsi sunt; Mithridates copiis plurimorum Regum adjutus de integro Regnum recepit, Lucullum prælio fudit, qui idem Lucullus Romam revocatus, partem tantum exercitus reliquit Glabrioni; atque hinc statim clara ponitur Enthymematis complexio.*

Confirmatio partis 2dæ *(Bello huic præficiendus est Pompejus) consistit in quatuor rationibus. Quarum* 1ma *est: quia in Pompejo est scientia rei militatis. quod* Cap. X. *facta prius brevi narratione de paucitate virorum ad id bellum ideneorum, probatur*

ex

ex eo, quia à pueritia in exercitu versatus est, & quia omnia belli genera summa cum laude tractavit. 2da ratio *quia in Pompejo est virtus militaris, quod* Cap. XI. *amplificatur gestis ab eo rebus, testimonio Provinciarum, multitudine periculorum, &* Cap. XII. *innumeris cladibus Pompej summa virtute à populi Rom: aversis ac depulsis.*

Huic virtuti militari aliæ veluti sociæ adjunguntur, ut est I. *Innocentia, quæ in Pompejo extollitur.* Cap. XIII. *comparatione quorundam Imperatorum, qui ob avaritiam, & dignitates ad quæstum vendiderunt, & Civitates sociorum bibernis suis in ruinam redegerunt.* II. *Temperantia* Cap. XIV. *celebratur ex celeritate confecti belli, quæ enim res alios remorari solent, hæ Pompejum non retardarunt.* III. *Cæteras virtutes attingit breviter, concluditque Pompejum bello præficiendum.*

3tia ratio *quia in Pompejo est auctoritas, id ostenditur* Cap. XV. *ex eo, quod eum populus Romanus communi suffragio ad bellum delegerit; quod ejus Nomine & adventu caritas annonæ Romæ diminuta & hostes perterriti sint; quod denique* Cap. XVI. *multæ urbes se ei dediderint, ac à longinquis regionibus legationes missæ fuerint.* 4ta ratio *quia in Pompejo est felicitas. Hoc Cicero amplificat.* Cap. XVI. Reliquum est &c. *à comparatione fortunæ magnorum Imperatorum; à præteritione rerum feliciter gestarum; & à benevolentia Deorum, qui in potestate Pompej fortunam esse voluerunt. Tum demum tota confirmatio, quo ad utramq; partem concluditur perquam clarissime,*

Confutatio *est Hortensii, qui negabat uni Pompejo omnia tribuenda; & Catuli, qui dicebat Cn. Pompejo inniti omnem spem populi Romani, propterea ad periculosum bellum mitti eum non debere; Deinde contra exempla Majorum esse, ut ad Pompejum omnia deferantur. Quod itaque attinet Hortensium, eum Cicero refellit.* Cap. XVII. *à præjudicio Gabinii, qui legem de uno Imperatore Pompejo contra prædones constituendo (eodē Hortensio frustra reclamante promulgavit; quod sapienter factū à populo Romano declarat enumeratione cladium & damnorum quæ subsequerentur, si sententia Hortensii valuisset. Has deinde clades.* Cap. XVIII. *ãplificatur magnis tam exterarum Provinciarum atque Civitatum, quam populi Romani calamitatibus, quas Majores passi non sunt. Tum demum* Cap. XIX. *conqueritur Gabinium non fuisse missum Legatum Pompejo, sed de hoc relaturum se ad senatum Cicero dicit. Quo ad Catulum, huic ad primum respondet Cicero summi hominis vitã, dum licet, populo Romano esse fruendum. Ad secundum dicit Cicero* Cap. XX. *Majores suos ad novos casus nova concilia adhibuisse, & sæpe multa uni contulisse: quod* Cap. XXI. *probat exemplis plurium, & vel maxime ipsius Pompeji aliquoties Imperatoris summi. Hanc ob rem* Cap. XXI. XXII. *reprehendit adversarios, quod ab auctoritate populi Romani dissentiant, ac rursus continentiam Pompeji prædicat, objecta aliorum Imperatorum cupiditate, avaritia & odio exterarum Provinciarum à quibus Pompejus deposcitur. Concludit denique interposita auctoritate clarissimorum virorum, adhortando Romanos, ut contra sententiam Horten-*

Hortensii & Catuli, uni Pompejo omnia committant.

In Peroratione Cap. XXIV. *laudat Cicero legem & sententiam Manilii, eundemque hortatur, ut illam legem promoveat; ad id suam operam pollicetur, tum testatur se se omnia dicere, atque suadere non privato, sed publico commodo, etiamsi cum invidia multorum.*

ORA-

ORATIO.
PRO LEGE MANILIA.
AD POPULUM.

I. QUANQUAM mihi ſemper frequens conſpectus veſter multo jucundiſſimus, hic autem locus (1) ad agendum ampliſſimus ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites: tamen hoc aditu laudis qui ſemper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ prohibuerunt. Nam cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, ſtatueremque nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria, afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum (2) putavi. Ita neque hic locus vacuus fuit unquam ab iis, qui veſtram cauſam defenderent: & meus labor in privatorum periculis caſte (3) integreque verſatus, ex veſtro judicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter Prætor primus centuriis cunctis renunciatus

(1) *hic autem locus ad agendum ampliſſimus* id eſt Roſtra, in quibus nulli, niſi viris amplitudine præditis, Magiſtratum ſcilicet gerentibus, cum populo agere licuit.

(2) *transmittendum.* tribuendum commodis & neceſſitatibus amicorum.

(3) *Caſte &c.* quod donum, aut pecuniam nullam ob cauſam orandam unquam acceperit.

tus ſum, facile, intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præſcriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandis eſſe voluiſtis, & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre; & ſi quid auctoritatis in me eſt, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud inprimis mihi lætandum jure eſſe video, quod in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio nemini deeſſe poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeji ſingulari eximiaque virtute. Hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quam principium invenire. Itaque non mihi tam copia, quam modus in dicendo quærendus eſt.

II. ATQUE ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa dicitur: bellum grave & periculoſum veſtris vectigalibus atque ſociis à duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis, honeſtiſſimis viris, adferuntur ex Aſia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro (4) neceſſitudine

(4) *pro neceſſitudine*, quia Cicero ex Equeſtri ordine ortus, eundem ſemper complexus fuit.

dine, quæ mihi eſt cum illo ordine, causâ reip: pericula que rerum ſuarum detulerunt. Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate; Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere; huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis, & civibus ad id bellum imperatorem depoſci atque expeti, eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem. Cauſa quæ ſit, videtis; nunc quid agendum ſit, conſiderate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maxime veſtros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cum magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt; agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt, aguntur certiſſima populi Rom: vectigalia, & maxima, quibus amiſſis, & pacis ornamenta & ſubſidia belli requiretis; aguntur bona multorum civium, quibus à vobis, & ipſorum & reip: cauſa conſulendum.

III. ET quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, quæ penitus jam inſedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is

quod

qui uno die tota Aſia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum ſignificatione cives Rom: necandos trucidandoſque denotavit, non modo adhuc pœnam nullā ſuo dignam ſcelere ſuſcepit, ſed ab illo tempore annum jam tertium & vigeſimum regnat, & ita regnat, ut ſe non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit, ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt, in Aſiæ luce verſari. Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortiſſimi viri, & ſummi imperatores: ſed ita triumpharunt, ut ille pulſus ſuperatuſque regnaret. Verum tamen illis imperatoribus laus eſt trubuenda, quod egerunt, venia danda quod reliquerunt, propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam reſpublica, Murænam Sylla revocavit.

IV. MITHRIDATES autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi contulit; qui poſtea quam maxime ædificaſſet ornaſſetque claſſes, exercituſque permagnos, quibuſcunque ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, & ſe Boſphoranis finitimis ſuis bellum inferre ſimulaſſet, uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis diſtinctiſſimis maximeque diverſis uno conſilio, à binis hoſtium copiis, bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtricti, de imperio

rio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ (5) atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat Cn. Pompeji divino conſilio ac ſingulari virtute depulſum eſt: in altera parte ita res L. Lucullo, ſummo viro, eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, ſed virtuti, hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione noſtra, neque falſa afficta eſſe videatur: de veſtri imperii dignitate atque gloria quoniam is exorſus orationis meæ, videte, quem nobis animum ſuſcipiendum putetis.

V. MAJORES veſtri ſæpe mercatoribus, ac naviculatoribus (6) injurioſius tractatis bella geſſerunt: vos tot civium Rom: millibus, uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? legati quod erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Rom: conſularem vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excru-

(5) *Sertorianæ &c.* Sertorius Civis Romanus proſcriptus à Sulla, in Hiſpaniam fugit, qui poſtea bellum movit contra Romanos.

(6) *naviculatoribus.* iis nempe qui conducuntur cum navibus ad transferenda frumenta in urbem, aut ubicunque eſt Imperator.

excruciatum necavit? Jlli libertatem civium Roman: imminutam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi *Romani* omni supplicio interfectum inultum relinquetis? videte ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud quod accepistis, tueri & conservare non posse. Quid? quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur. Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Rom: atque amicus; imminent duo reges toti Asiæ non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis, civitates autem omnes cuncta Asia atque Græcia vestrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident & sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, & eum (7) prope esse (quo etiam carent ægrius) cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro com-

(7) *& eum prope esse &c.* quia tunc Pompejus Classi præerat, & non procul à Græcia & Asia in mari fuerat.

commendetis: atque hoc etiam magis, quam cæteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansvetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

VI. QUARE si propter socios nulla ipsi injuria lacessiti majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pænis bella gesserunt: quanto? vos studio convenit injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim, cum de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo calamitate, sed etiam à metu (8) calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus

tus

(8) *à metu calamitatis &c.* id est: ne sint in continuo metu & anxia in expectatione hostium.

tus ipſe affert calamitatem. Nam cum hoſtium copiæ non longe abſunt, etiamſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura (9) vectigal conſervari poteſt. Quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo eſſe exiſtimatis, aut eos, qui vectigalia nobis penſitant? aut eos, qui exercent, atque exigunt? cum duo reges cum maximis copiis prope adſint? cum una excurſio equitatus: perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit? cum publicani familias maximas, quas in ſaltibus habent, quas in agris, quas in portubus, atque cuſtodiis magno periculo ſe habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos, qui vobis fructuoſi ſunt, conſervaveritis, non ſolum (ut antea dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos?

VII. AC NE illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cum eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Rom: pertinet quorum vobis pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honeſtiſſimi & ornatiſſimi ſuas (10) rationes & copias in illam provin-

(9) *Scriptura*. eſt vectigal pecorum.

(10) *ſuas rationes & copias &c.* hoc eſt facultates, & res omnes ad queſtum pertinentes.

provinciam contulerunt,quorum ipſorum per ſe res,& fortunæ curæ vobis eſſe debent. Etenim ſi vectigalia nervos eſſe reipubl: ſemper duximus eum certe ordinem (11) qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte eſſe dicemus, Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi & induſtrii partim in Aſia negotiantur,quibus vos abſentibus conſulere debetis, partim ſuas & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas (12) habent. Erit igitur humanitatis veſtræ magnum eorum civium numerum calamitate prohibere, ſapientiæ videre multorum civium calamitatem à republ: ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoria recuperare. Neque enim iiſdem (13) redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Aſia, atque idem ille Mithridates initio belli Aſiatici docuit, id quidem certa calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Aſia res magnas permulti amiſerant, ſcimus

(11) *eum certe ordinem &c.* Publicanos ſcilicet & mercaturam exercentes.

(12) *collatas habent*: pecunias,ſcilicet, plurimi in Aſiam contulerunt & pro annuo cenſu locarunt.

(13) *neque enim ijsdem redimendi facultas erit &c.* id eſt: quia mercimonia decident,cum alii amiſſis ſub tempus belli facultatibus,alii metu periculorum deterriti non facile negotiabuntur.

ſcimus Romæ, ſolutione impedita, fidem (14) concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete Remp: & mihi credite id, quod ipſi videtis: hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret. Ruere illa non poſſunt, ut hæ non eodem labefactatæ motu concidant. Quare vidēte, num dubitandum vobis ſit omni ſtudio ad id bellum incumbere,in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimōrum civium cum republ: defenduntur.

VIII. QUONIAM de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici belli genus eſſe ita neceſſarium, ut ſit gerendum: non eſſe ita magnum,ut ſit pertimeſcendum. In quo maxime laborandum eſt, ne forte à vobis, quæ diligentiſſime providenda ſunt, contemnenda videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro, & ſapientiſſimo homini, & magno Imperatori debeatur: dico ejus adventu, maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas, atque inſtructas fuiſſe, urbemque Aſiæ clariſſimam nobiſque amiciſſimam Cyzicenorum obſeſſam eſſe ab

H ipſo

(14) *Fidem concidiſſe.* quod mercatores non exſolutis propter calamitatem belli prius contractis debitis, faciles ſibi poſtea creditores non habuerint.

ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit: ab eodem Imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam; magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas patefactumque nostris legionibus esse Pontum (15) qui ante populo Rom: ex omni auditu clausus esset; Sinopem atque Amosum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterasque urbes Ponti, & Cappadociæ permultas uno auditu atque adventu esse captas; regem spoliatum regno patrio atque avito ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia salvis populi Rom: sociis, atque integris vectigalibus esse gesta: Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, à nullo illorum, qui huic (16) obtrectant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

IX. REQUIRETUR fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites, non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic. Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto

(15) *Pontum* Regnum Mithridatis.

(16) *qui huic obtrectant legi.* id est: qui dissvadent legem à Manilio latam de Pompeio in Imperatorem eligendo, & hos intelligit Catulum & Hortensium.

to Medea illa (17) quondam profugisse dicitur, quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mærorque patrius celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit, hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse è manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mæror hos lætitia retardavit. Hunc (18) in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra Imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom: neque lacessendas bello, neque tentandas putavit. Erat enim alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat. Fani (19) locupletissimi & religiosissimi diripiendi causa, in eas oras nostrum exercitum esse abductum. Ita nationes multæ

H 2 atque

(17) *Medea illa &c.* Jason missus erat aureum vellus auferre, hunc Medea filia Ætis Regis Ponti adamavit, redeuntemque secuta est.

(18) *Hunc &c.* Mithridates confugit ad Tygranem, à quo amice susceptus.

(19) *Fani.* Bellonæ templum opulentissimum.

qua

atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis, tamen nimia (20) longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, quã processio longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno, quod regale iis nomen magnum & sanctum, esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut Pòétæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret.

Hic

(20) *nimia longinquitate &c.* quod Romani detrectarint ulteriorem militiam, quod diutius jam, ac remotioribus Regionibus à suis, amicis & consangvineis abessent.

Hic in ipſo malo,graviſſimaque belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod Imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confectis erant dimiſit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſulto,ſed ea vos conjectura perſpicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus (21) Imperator veſter accipiat, vetere expulſo exercitu.

X. SATIS mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. Reſtat, ut de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc vero cum ſit unus Cn. Pompejus, qui non modo eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperavit,quæ res eſt, quæ cujusquam animum in hac cauſa (22) dubium facere poſſit? Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo Imperatore quatuor has res ineſſe oportere: ſcien-

(21) *Novus Imperator*. id eſt: Glabrio relictus à Lucullo in Aſia cum parte exercitûs vetere milite dimiſſo.

(22) *in hac cauſa* id eſt, in eligendo Pompejo.

ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo atque pueritiæ diſciplina bello maximo atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extrema pueritia miles fuit ſummi Imperatoris, ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitus Imperator: qui ſæpius cum hoſte conflixit, quam quiſquam cum inimico concertavit, plura bella geſſit, quam ceteri legerunt, plures provincias confeçit, quam alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis Imperiis, non offenſionibus belli, ſed victoriis, non ſtipendiis ſed triumphis eſt traducta? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo iſtum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum; varia & diverſa genera & bellorum & hoſtium, non ſolum geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſitam, quæ hujus ſcientiam fugere poſſit.

XI. JAM vero virtuti Cn. Pompeji quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes Imperatoriæ, quæ vulgo exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo conſilium in providendo, quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omni-

omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor L. Sylla hujus virtute & ſubſidio confeſſus eſt liberatam teſtis; eſt (23) Sicilia, quam multis undique cinctam periculis non terrore belli, ſed celeritate conſilii explicavit teſtis eſt Africa (24) quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſangvine redundavit, teſtis eſt Gallia (25) per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum internecione patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania (26) quæ ſæpiſſime plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratoſque conſpexit: teſtis eſt iterum, & ſæpius Italia, quæ cum ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum expectatione Pompeji attenuatum atque imminutum eſt, adventu ſublatum ac ſepultum; teſtes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes, denique maria omnia, tum univerſa, tum in ſingu-

(23) *teſtis eſt Sicilia.* quam Perpenna & Carbo ex Jtalia pulſi vi occuparunt, ad quos Pompejus miſſus ex Senatus-conſulto Perpennam fugavit, Carbonem cæpit.

(24) *teſtis eſt Africa* in qua Domitium Roma proſcriptum & Hierbam Numidiæ Regem bellum adverſus Sullam molientes devicit Pompejus, ac quatuor & viginti annos natus ex Africa triumphavit, cum non niſi Eques Romanus eſſet, Magnusque à Sulla appellatus.

(25) *teſtis Gallia* in qua Pompejus oppida 876. in deditionem accepit.

(26) *teſtis Hiſpania.* in qua Sertorium devicit, *de quo ſupra dictum eſt.*

ſingulis oris omnes ſinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præſidium,ut tutus eſſet ? aut tam fuit abditus, ut lateret ? quis navigavit, qui non ſe, aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret ? cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur ? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus,tam late diviſum atque diſperſum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus Imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno Imperatore confici poſſe ? Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus liberam per hoſce annos ? quod vectigal vobis tutum fuit ? quem ſocium defendiſtis ? cui præſidio claſſibus veſtris fuiſtis ? quam multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas ? quam multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum ?

XII. SED quid ego longinqua commemoro ? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Rom. longe à domo bellare, & propugnaculis Imperii ſociorum fortunas, non ſua recta defendere. Sociis veſtris ego mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe ? cum exercitus noſtri Brunduſio nunquam, niſi ſumma hieme transmiſerint. Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar,cum legati populi Romani redempti ſint ? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cum duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint ? Cnidum, Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes innumerabileſque alias captas eſſe commemorem, cum veſtros portus, quibus vitam

&

& spiritum (27) ducitis in prædonum fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis portum Bajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptũ? ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum atque illam labem atque ignominiam Reipubl: querar, cum prope inspectantibus vobis classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta, atque oppressa est? Pro dii immortales tantamne unius hominis incredibilis, ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre Reip: potuit ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc illam intra oceani hostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quâ celeritate gesta sint quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi questus studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompejo duce, belli impetus navigavit! qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam explicavit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipubl: firmissimis præsidiis classibusque munivit. Inde se cum in Itali-

(27) *quibus vitam & spiritum ducitis.* intelligi debent portus Asiæ, Africæ, Siciliæ, Sardiniæ, ex quibus ad vitæ sustentationem frumentum deportabatur.

Italia recepiſſet duabus Hiſpaniis, & Gallia Ciſalpina præſidiis ac navibus confirmata miſſis itẽ in orã Illirici maris, & in Achajã, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus, firmiſſimiſque præſidiis adornavit ipſe autem, ut à Brundiſio profectus eſt, unde quinquageſimo die totam ad Imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt, partim unius hujus Imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cum ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, diuturnum, tam longe lateque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, in eunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit.

XIII. EST hæc divina, átque incredibilis virtus Imperatoris. Quid ceteræ quas paulo ante commemorare cæperam, quantæ, atque quam multæ ſunt? non enim ſolum bellandi virtus in ſummo atque perfecto Imperatore quærenda eſt, ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comiteſque virtutis. Ac primum quantâ innocentiâ debent eſſe Imperatores? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompejo, conſideremus.

Sum-

Summa enim omnia ſunt, Quirites, ſed ea magis ex aliorum (28) contentione, quam ipſa per ſeſe cognoſci atque intelligi poſſunt. Quê enim poſſumus Imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu vêneant centuriatus atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de republ: cogitare, qui pecuniam ex ærario deprompram ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui ante de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam Imperatorum quántas calamitates, quocunque ventum ſit noſtri exercitus ferant, quis ignorat? itinera quæ per hoſce annos in Italia per agros atque oppida, civium Rom: noſtri Imperatores fecerunt recordamini, tum facilius ſtatuetis quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrum plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbes, an hibernis ſociorum civitates eſſe deletas? neque enim poteſt exercitus is continere Imperator, qui ſe ipſum

(28) *ex aliorum contentione &c.* ex cõparatione nemde Virtutis Pompeij & aliorum Imperatorum.

ipſum non continet, neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult. Hic mirantur hunc hominem tantum excellere ceteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? Iam vero quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones ac literæ perferuntur: non modo, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur: ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur, hiemis enim non avaritiæ perfugium, majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt.

XIV. AGE vero ceteris in rebus quali ſit temperantia, conſidera, unde illam tantã celeritatem & tam incredibilem curſum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, ſed hæres, quæ cæteros remorari ſolent, non retardarunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognationem, non denique labor ipſe ad quietem. Poſtremo ſigna (29) & tabulas cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne viſenda quidem exiſtimavit. Itaque omnes quidem nunc in

(29) *ſigna & tabulas &c.* id eſt imagines, ſtatuas, vaſa &c.

in his locis Cn. Pompejum, ficut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cælo delapſum intuentur: nunc denique incipiunt cernere, fuiſſe homines Romanos hâc quondam abſtinentiâ quod jam nationibus externis in credibile, ac falſo memoriæ proditum videbatur: nunc Imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet, nunc intelligunt, non ſine cauſa majores ſuos tum cum hac temperantia magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano, quam imperare aliis maluiſſe. Iam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Iam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas Imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoſtis. Fidem vero ejus inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam judicarint? Humanitate jam tanta eſt, ut difficile dictum ſit, utrum hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſvetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitabit? quin huic tantum bellum hoc transmittendum ſit, qui ad omnia veſtræ memoriæ bella conficienda divino quodam conſilio natus eſſe videatur?

XV. ET quoniam auctoritas multum in bellis quoque adminiſtrandis, atque Imperio militari valet, certe nemini dubium eſt, quin ea re idem ille Imperator plurimum poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes,

quid socii de Imperatoribus vestris existiment, qui ignorat? cum sciamus homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ quam aliqua certa ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos id, quod maxime facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum Imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliotum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est Imperator, tanta repente vilitas annonæ summa inopia & charitate rei frumentariæ consecuta est, unius (30) spe & nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam accepta in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitus admonui, cum socii pertimuissent; hostium opes animique crevissent; satis firmum præsidium

(30) *Vnius spe & Nomine &c.* quod omnis spes in uno Pompejo reponebatur, quare vix præpositus erat bello maritimo, mox vilitas annonæ facta est.

dium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad ipsum id temporis divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitatem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam facile Imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

XVI. AGE vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Rom: auctoritatẽ, quod ex locis tã longinquis, tãque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? quod Cretensium legati cum in eorum insula noster Imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas prope terras venerunt eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompejum legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompejus legatum semper judicavit, ii quibus semper erat molestum ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicare maluerunt. Potestis igitur jam constituere Quirites, hanc authoritatem multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis? Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare, de altero possu-

possumus, sicut æqvum est homini de potestate deorum, timide & pauca dicamus: Ego enim sic existimo Maximo, Marcello, Scipioni, Mario & ceteris magnis Imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius Imperia mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque terra, marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque Imperii, tum ipsius hominis causa, (sicut facitis) velle & optare debetis. Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non posset: ita magnum ut acuratissime sit administrandum: & cum ei Imperatorem perficere possitis; in quo sit eximia belli

scien-

ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum eſt, in rempubl: conſervandã, atque amplificandam conferatis.

XVII. QUOD ſi Romæ Cn. Pompejus privatus eſſet hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cum ad ceteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut iis ipſis locis, adſit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim poſſit, quid expectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera ſumma cum ſalute reip: commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus, veſtris beneficiis ampliſſimis adfectus Q. Catulus, itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus Q. Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuiſſe, & valere oportere confiteor: ſed in hac cauſa tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias fortiſſimorum virorum & clariſſimorum, tamen omiſſis auctoritatibus, ipſa re & ratione exquirere poſſumus veritatem, atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt & neceſſarium bellum eſſe & magnum, & in uno Cn. Pompejo ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius? ſi uni omnia tribuenda ſunt unum di-

gnissimum esse Pompejum: sed ad unum (31) tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis refutata: Nam tu idem Q. Hortensi, multa pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter, ornateque dixisti, cum is de uno Imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset, & ex hoc ipso loco permulta item contra eam legem verba fecisti. Quid tum per deos immortales, si plus apud populum Rom: auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ Imperium teneremus? An tibi tum Imperium esse hoc videbatur, cum populi Rom: legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibeamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus?

XVIII. QUÆ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis late (32) quondam mare tenuisse dicitur: non Carthagiensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt, non

(31) *sed ad unum tamen &c.* Hortensius negat Pompejum deligendum Imperatorem, ne ita universum Imperium Romanorum uni delatum esse videatur; si unus omnes Provincias & exercitus obtineret.

(32) *quæ satis late quondam mare &c.* Athenienses eum Osam Maritimam tenuissent, maritimis viribus pro tunc maxime pollebant.

non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis & gloria remanſit: quæ civitas antea unquam tam tenuis,quæ tam parva inſula fuit, quæ non potius ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet ? At hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Rom: cujus uſque ad noſtram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magnâ ac multo maxima parte non modo utilitatis ſed dignitatis, atque Imperii caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe Perſenque ſuperarunt,omnibusq; navalibus pugnis Carthaginenſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimoſque vicerunt, ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri Imperii ſalvos præſtare poteramus, tum, cum inſula Delos tam procul à nobis in Aegeo mari poſita, quo omnes undique cum mercibus atque operibus commeabant referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat: iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appia jam via (33) carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Rom:

(33) *Appia jam via carebamus* App. Claudius Cenſor viam Româ uſque ad urbem Capuam muniendam curavit, eam itaque jam Prædones inſectarant.

in hunc ipsum locum (34) ascendere, cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis: & classium spoliis ornatum reliquissent.

XIX. BONO te animo, tum Q. Hortensi, populus Rom: & cæteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Rom: dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit, sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompejo, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur (35) A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti ac postulanti? Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit idoneus non est, qui impetret. Cum cæteri ad expilandos socios diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint? an ipse, cujus legi salus ac dignitas populo Rom: atque omnibus gentibus constituta est, expers, esse debet gloriæ ejus Imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus?

An

(34) *in hunc ipsum locum &c.* id est in Rostra cum recordatione gloriæ ascendebant Romani, gaudentes de conspectis conspiciendisque spoliis ex Antiatum navibus, quæ spolia, rostra fuêre forum adornantia.

(35) *ne legaretur Gabinius &c.* ne Gabinius mitteretur Legatus ad Bellum cum Pompejo.

An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienfis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris caufa nomino, cũ trib: pl. fuiffent, anno proximo legati effe potuerunt; in hoc uno Gabinio funt tã diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc Imperio, atque exercitu, quem per vos (36) ipfe conftituit, etiam præcipuo jure effe deberet? de quo legendo fpero confules ad fenatum relaturos, qui fi dubitabunt, aut gravabuntur, ego (37) me profiteor relaturum: neque me impediet cujufquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus; fretus vobis veftrum jus beneficiumque defendam: neque præter interceffionem quidquam audiam de qua (ut arbitror) ifti ipfi, qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, confiderabunt. Mea quidem fententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque geftarum auctor, comes Cn. Pompejo adfcribitur, propterea quod alter uni id bellum fufcipiendum veftris fuffragiis detulit, alter delatum fufceptumque confecit.

XX.

(36) *quem per vos ipfe conftituit* hoc eft: Pompejo id bellum fufcipiendum veftris fuffragiis detulit.

(37) *ego me profiteor relaturum*: Cicero dicit fe vel tanquam Prætorem, vel tanquam Senatorem cum fententiæ dicendæ ordo ad eum pervenerit, relaturum fe, inquam, dicit ad Senatum, ut Gabinius focius Pompejo adfcribatur.

XX. RELIQUUM eſt, ut de Q. Catuli auctoritate & ſententia dicendum eſſe videatur: qui cum ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, ſi quid de eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri: cæpit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit, ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſime diſſentio, quod quo minus certa eſt hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respubl: dum per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vita atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco majores noſtros ſemper in pace conſvetudini, in bello utilitati paruiſſe ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommodaſſe non dicam duo bella maxima, Punicum & Hiſpanienſe, ab uno Imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic Imperio maxime minabantur Carthaginem atque Numantiam ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribuſque veſtris eſſe viſum ut in uno C. Mario ſpes Imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum

Theu-

Theuthonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova summaq; Catuli voluntate constituta, recordamini.

XXI. QUID enim tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili reip: tempore conficere? confecit; huic præesse? præfuit; rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consvetudinem, quam homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longe abesset, Imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit victorem exercitum, deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Rom: triumphare? at eam quoque rem populus Rom: non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Rom: ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu, qui diceret, NON OPORTERE MITTI HOMINEM PRIVATUM PRO CONSULE, L. Philippus dixisse dicitur, Non SE ILLUM SUA SENTENTIA PRO CONSULE, SED PRO CONSULIBUS MITTE-

TERE. Tanta in eo reipubl: bene gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quam ut ex ſenatus conſulto legibus ſolutus conſul ante fieret, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? quid tam incredibile, quam ut iterum eques Rō: ex S.C. triūpharet? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriā conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate.

XXII. QUARE videant, ne ſit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobatam, ſemper eſſe veſtrum, ab illis de eodem homine judicium populique Rom: auctoritatem improbari, præſertim cum jam ſuo jure populus Rom: in hoc homine ſuam auctoritatem, vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea quod iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc ſi vos temere feciſtis, & reip: parum conſuluiſtis; recte iſti ſtudia ſuis conſiliis regere conantur: ſin autem vos plus tum in republ: vidiſtis,

vos,

vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic Imperio, salutem orbi terrarum attulistis; aliquando isti principes, & sibi, & cæteris Rom. universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico & regio non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompejo singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum Imperatorem, ut nihil aliud quam de hoste ac de laude cogitet; deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas per hos annos cum Imperio misimus, injurias. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum? quam civitatem sanctam? quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur (38) quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra

(38) *requiruntur.* id est: desiderantur à nostris Imperatoribus avaris urbes opulentæ, quibus bellum inferatur, causa deripiendi eas.

contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione contra ſocios atque amicos? quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modo Imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus (39) capere poſſit?

XXIII. QUARE etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidum, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non ſolum propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos: neque nos quidquam aliud adſequi claſſium nomine, niſi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine viderentur. Nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quaſi vero Cn. Pompejum, non cum ſuis virtutibus, tum etiam alienis (40) vitiis ma-

(39) *Spiritus capere* id eſt: avaritiam eorum explere.

(40) *tum etiam alienis vitiis &c.* Magnus dicitur Pompejus, non ſolum propter ſuas virtutes, ſed etiam propter aliorum Imperatorum vitia, quibus ille caret.

is magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites confirmandā putatis, est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus P. Servilius? cujus tantæ res gestæ terra marique exstiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentia præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

XIV. QUÆ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Rom: maneas in sententia, neve cujusquam vim, aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi perseverantiæque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videāmus, quantam non iterum (41) in eodem homine præficiendo vidimus: quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facul-

(41) *quantum non iterum &c.* quantam multitudinem antehac, cum scilicet Pompejus præficiebatur bello maritimo, non vidimus.

facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Rom: atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi & populo Rom: polliceor & defero, testorque omnes deos, & eos maxime, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempubl: adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus queram: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus, honorem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

SEN-

SENTENTIÆ

VEctigalia ſunt nervi reipublicæ.

Sapientiæ eſt videre, multorum civium calamitatem à republica ſejunctum eſſe non poſſe.

Non poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant.

Regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciunt ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno: quod iis regale nomen magnum ſanctumque eſſe videatur.

In ſummo Imperatore has virtutes ineſſe oportet, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.

Hyemis, non avaritiæ perfugium majores noſtri in ſociorum amicorumque tectis eſſe voluerunt.

Auctoritas multum in bellis adminiſtrandis, atque imperio militari valet.

Certum eſt, homines in magnis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri.

Magnis Imperatoribus non ſolum propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia mandata, atque exercitus ſunt commiſſi.

Quo minus certa eſt, hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis reſpublica, dum per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vita atque virtute.

Dii omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perſpiciant.

Vire

Viro bono statutum esse debet, populi voluntatem & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, omnibus suis commodis & rationibus præferre.

ORATIO VI.

quæ est prima.

IN L. CATILINAM.

Argumentum Orationis I. in Catilinam.

L. *Sergius Catilina nobilis genere, & Africæ nuper Proprætor luxuria, & quæ inde exoritur, egestate commotus, urbis incendendæ, & procerum interficiendorum consilia cœpit, in societatem assumptis Lentulo iterum Prætore, Cethego, aliisque nobilissimis, nec non nequissimis quoque Romanæ juventutis. Aliquoties vero de insidiis, quas in foro & campo Martio consulatus competitoribus struxerat, vel fortuna, vel consiliis dejectus: cum itidem in M. Læccæ domo nocturnum conventum ageret, & Consulis sibi virtutem obstare quereretur, reperti sunt duo Equites, qui promitterent, se mane salutandi causa ad Ciceronem ituros, ipsumque in lecto occisuros esse. Hæc cum Fulvia quædam ex amatore, conjurationis socio, vix dum cœtu dimisso, audivisset, eadem nocte insidias Ciceroni patefecit, qui clausis foribus, percussores summovit, & Senatu in æde Jovis Statoris habito gravissima hac Oratione Catilinam, qui & ipse in Senatum venerat, perstrinxit, & ut in castra Manlii Centurionis, quem ad sollicitandos Syllæ colonos in Etruriam præmiserat, quamprimum discederet, etiam atque etiam hortatus est.*

Genus

Genus causæ propriæ non statuitur, nisi à deliberativo genere multum habere dicamus, dum de exitu Catilinæ agit, magis vero ad invectivas referenda est hæc Oratio, adeoque ad genus demonstrativum.

Habita est Oratio in Senatu, anno V. C. DCXC. VI. Id. Non: anno ætatis Cic. XLIV. ipso & M. Antonio Coss.

Eventus fuit, ut Catilina urbe egrederetur noctu.

DISPOSITIO

Orationis primæ in Catilinam.

Partes Orationis sunt quatuor: *Exordium, Propositio. Confirmatio, & Conclusio.*

Exordium est, *quod dicitur ex abrupto, per Apostrophen ad Catilinam, cui Cicero* Cap. I. *objicit insolentiam & culpam conjurationis gravissimam, huicque culpæ pœnam debitam amplificat comparatione & exemplo Majorum. Denique* Cap. II. *quasi suam Consul accusat clementiam, cujus tamen certas causas ponit & propositionem declarat*

Propositio est: *Catilina debet potius discedere ex Vrbe, quam interfici.*

Confirmationem propositionis *faciunt tria potissimum argumenta.*

Argumentum 1mum *quia Vrbi patet Conjuratio Catilinæ: quod* Cap, III. & IV. *Cicero clare probat per adjuncta, dum ostendit, quando, ubi & quid Catilina egerit, adhibitis nonnunquam exclamationibus. Tum* Cap. V. *concludit Cicero, hortaturque Catilinam non privato periculo (quod sæpius declinavit) sed*

commu-

communi salute, & *utilitate Patriæ, ut abeat ex Vrbe. Mox* Cap. VI. *ut Cicero exilium Catilinæ svadeat, objicit eidem nihil esse in Vrbe, quod eum delectare, aut remorari possit; deinde exprobat ei ignominiam vitæ privatæ, ubi etiam publicam vitam ejus conjuratione sceleratam objectat; hisque addit* Cap. VII. *commune odium, metum Patriæ, Senatus tacitam condemnationem, unde rursus svadet discessionem Catilinæ ex Vrbe, proposita triplici comparatione minorum; proposita etiam Prosopopæja Patriæ objicientis ipsi flagitia; proposita præterea* Cap. VIII. *proprio Catilinæ judicio, quod se dignum custodiâ censuerit; denique addit tacitam Senatus condemnationem, sententiam equestris Ordinis, votum totius Civitatis, ut discedat ex Vrbe. Ad hæc etiam* Cap. IX. *suum Cicero (licetsi hinc dicit certam sibi multorum imminere invidiam) adjicit votum, si salva Republica Catilina abeat.*

Argumentum 2dum: *quia ipsi Catilinæ optandum ac jucundum est proficisci ad Castra Manlii: amplificatur* Cap. IX. Quanquam quid ego &c. *ex eo quod Catilina constituerit jam diem perveniendi ad Manlium, quod jam eo signa præmiserit,* & *quod* Cap. X. *fruiturus futurâ in Castris nefariis voluptate (quam Cicero per acrem Ironiam exponit) ad eadem Castra properet Catilina.*

Argumentum 3tium: *quia utile est Reipublicæ non interfici Catilinam, declaratur hoc brevi Enthymemate: Catilina interfecto residebit in Vrbe tota Conjuratorum manus; ejecto vero illo, omnes nefarii cum eodem discedent; ergo utile est Reipublicæ non inter-*

interfici Catilinam. Antecedens Propoſitio Cap. XI. amplificatur eleganti Proſopopæja Patriæ, cui à Cicerone reſpondetur Cap. XII & ratio ſuæ ſententiæ redditur ſine ullo metu invidiæ exemplo Majorum. Denique Cap. XIII. Concluditur ſimilitudine & adhortatione ad ſocios Catilinæ, ut exeant ex Vrbe.

In Concluſione Cap XIII Polliceor vobis &c. fit Apoſtrophe ad Patres Conſcriptos, quibus Cicero pollicetur ſuum ſtudium in reprimendis peſſimis Catilinæ conatibus, convertitque ſe ad ipſum Catilinam, quem hortatur ad impium bellum contra Patriam, & ad Iovem, quem precatur, ut Patriam defendat contra Cives nefarios.

ORATIO.
IN L. CATILINAM.
HABITA IN SENATU.

I. QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientia noſtra? quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet? quem ad finem ſeſe effrenata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præſidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora vultuſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrum ignorare arbitraris? O tempora! o mores! ſenatus hæc intelligit, conſul videt, hic tamen vivit. Vivit? imo vero etiam in ſenatum venit, fit publici conſilii particeps, notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Nos autem viri fortes ſatisfacere reip: videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci juſſu conſulis jam pridem oportebat, in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jam diu machinaris. An vero vir ampliſſimus P. Scipio, pontifex maximus Tib: Gracchum mediocriter (1) labefactantem

(1) *mediocriter labefactantem*, id eſt, exiguas quaſdam turbas in Republica excitantem.

tem ſtatum reipubl: (2) privatus interfecit; Catilinam orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem nos conſules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Melium novis (3) rebus ſtudentem manu ſua occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quam acerbiſſimum hoſtem coercerent? Habemus enim S. C. in te Catilina, vehemens & grave: non deeſt reipubl: conſilium, neque auctoritas hujus ordinis; nos nos, dico aperte, conſules deſumus.

II. DECREVIT quondam ſenatus, (4) ut L. Opimius cos: videret, ne quid reſpublica detrimenta caperet, nox nulla interceſſit; interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus clariſſimo patre, avo conſularibus. Simili ſenatus conſulto C. Mario & L. Valerio coſſ. permiſſa eſt reſpublica; num unum diem poſtea L. Saturnium tribunum pl: & C. Servilium prætorem mors ac reipubl: pæna, remorata eſt? At nos vigeſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujuſmodi ſanatus conſultum, verumtamen incluſum (5) in tabulis tanquam

(2) *privatus* ſine Imperio, nullo magiſtratu functus.

(3) *novis rebus ſtudentem*: Regnum ſive Imperium affectantem.

(4) *ut L. Opimius Conſul videret &c.* ut Cives, ſi quid molirentur contra Rempublicam, interficeret.

(5) *incluſum in tabulis &c.* hic dicit Cicero, Sanatus Conſultum de interficiendo Catilina, etſi id executioni necdum demandetur, eſſe jam perfectum.

tanquam in vagina reconditum, quo ex S. C. confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis reip: periculis non dissolutum videri, sed iam me ipsum inertiæ nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra remp: in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem Imperatorem castrorum ducemque hostium intra mænia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipubl: molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero, credo erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius à me, quam quisquam crudelius, factum esse dicant. Verum ego hoc, quod jam pridem factum esse oportuit, certa de causa, nondum adduco ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præsidiis obsessus, ne commovere te contra remp: possis: multorum te etiam oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerant, speculabuntur atque custodient.

III. ETENIM quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cætus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? muta jam istam mentem

tem

tem, mihi crede, oblivifcere cædis atque incendiorum: teneris undique, luce funt clariora nobis tua confilia omnia, quæ etiam mecum licet recognofcas. Meminiftine me ante diem XII. Kalend: Novembr: dicere in fenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus effet ante diem VI. Kalend: Novembris, C. Manlium, audaciæ fatellitem atque adminiftrum tuæ ? num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis eft admirandum, dies ? Dixi ego idem in fenatu, cædem te optimatum contuliffe in ante diem V. Kalend: Novembris, tum cum multi principes civitatis Româ non tam fui confervandi, quam tuorum confiliorum reprimendorum caufa profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipfo die præfidiis, mea diligentia circumclufum commovere te contra remp: non potuiffe ? cum tu difceffu ceterorum, noftra tamen, qui remanfiffemus cæde contentum te effe dicebas ? Quid? cum tu te Præneſte Kalen: ipfis Novembris occupaturum nocturno impetu effe confideres, fenfiftine illam coloniam meo juffu, meis præfidiis, cuftodiis, vigiliifque effe munitam ? nihil, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, fed etiam non videam planeque fentiam.

IV. RECOGNOSCE mecum tandem illam fuperiorem noctem: jam intelliges, multo me vigilare acrius ad falutem, quam te ad perniciem reipubl: Dico te priori nocte veniffe inter falcari-

os (6) (non agam obſcure) in M. Leccæ domum, conveniſſe eodem complures eiuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios, num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas. Video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum una fuere. O dii immortales! ubinam gentium ſumus? quam rempubl. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic ſunt in noſtro numero, P. C. in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimoque conſilio, qui de meo noſtrumque omnium interitu, qui de hujus urbis atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video conſul & de rep. (7) ſententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina; diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti, quo quemque proficiſci placeret: delegiſti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres, deſcripſiſti urbis partes, ad incendia confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum dixiſti, paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſta (8) cura liberarent, & ſe ſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc

(6) *inter falcarios*: Falcarii dicuntur à loco, hoc eſt, à vico, ſeu parte urbis ita dicta, in qua parte etiam Leccæ domus fuerat.

(7) *ſententiam rogo* id eſt, de commodis Reipublicæ conſulo; quia ſententiam rogare, eſt ad deliberandum rem aliquam proponere, atque ſuper ea ſenſum cujusque exquirere.

(8) *qui te iſta cura liberarent*: id eſt, qui me interficerent.

Hæc ego omnia, vix dum etiam cætu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram.

V. QUÆ cum ita sint, Catilina, perge quo cæpisti, egredere aliquando ex urbe, patent portæ, proficiscere: nimium diu te Imperatorem illa tua Maniliana (9) castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos, si minus, quam plurimos, purga urbem, magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit, nobiscum, versari jam diutius non potes; non feram non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus; non est sæpius in uno (10) homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi consuli designato Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi: cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis nullo

(9) *Maniliana castra* id est, seditiosi & inimici Patriæ in Etruria congregati, quibus præerat Manilius, socius Catilinæ.

(10) *non est sæpius in uno homine &c.* id est non est ferendum, ut à Catilina (qui aliquoties jam id molitus est) Respublica in periculum conjiciatur.

lo tumultu publice concitato; denique quotiescunque me petiisti, per me tibi obstiti, quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam universam petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod (11) primum atque hujus Imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere nondum audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussissem, residebit in republica reliqua conjuratorum manus, sin tu (quod te jam dudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? exire ex urbe consul hostem jubet: interrogas me, num in exilium? non jubeo, sed si me consulis, svadeo.

VI. QUID enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit, in qua nemo est extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret in fama? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo quem corruptelarum illece-

(11) *quod primum &c.* id est, quia te interfici non jubeo, faciam idcirco, ut exeas ex urbe.

illecebris irretiſſes, non ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti ? quid vero nuper cum morte ſuperioris uxoris, novis nuptiis domum vacue feciſſes nonne etiam alio (12) incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti ? quod ego prætermitto, & facile patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe,aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunatum tuarum, quas omnes impendere (13) proximis idibus ſenties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrum vitam ſalutemque pertinent. Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli ſpiritus eſſe jucundus, cum ſcias, horum eſſe neminem, qui neſciat, te pridie Kalend: Januar: Lepido & Tullo coſſ: ſtetiſſe in comitio cum telo ? manum conſulum & principum civitatis interficiendorum cauſa paraviſſe ? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipubl: obſtitiſſe? Ac illam omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multo poſtea commiſſa Quoties tu me deſignatum quoties me conſu-

(12) *alio incredibile ſcelere &c.* hoc eſt, quod cum ſuſtulerit priorem uxorem, etiam filium ex ea ſuſceptum interfecit.

(13) *impendere Tibi &c.* id eſt, dum certum Tempus adveniet ſolvendorū debitorūm, ruinam bonorum tunc ſenties.

consulem interficere conatus es? quot ego tuas (14) petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione & ut ajunt corpore effugi? Nihil agis, nihil adsequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore, neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam tibi exorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes, quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere.

VII. NUNC vero quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem (15) constituti fuerunt, simul atque adsedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi, mehercule mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu

(14) *tuas petitiones &c.* insidias scilicet tali ratione structas vix declinavi.

(15) *ad cædem constituti &c.* id est, quos interficiendos destinaras.

tu tibi urbem non arbitraris? Et si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque infensum viderem, carere me aspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici, mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum & jam tibi diu debitum, dubitas quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum præsentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis, aliquo concederes; nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, & jam diu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit & quodammodo tacita loquitur. Nullum aliquot jam annis facinus extitit nisi per te, nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges & quæstiones verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli, nunc vero me totum esse in metu propter te unum, quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar: si falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

VIII.

VIII. HÆC si tecum, ut dixi, patria loquatur, non ne impetrari debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in (16) custodiam dedisti: quid? quod vitandæ suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti, à quo non receptus etiam ad me venire ausus es, atque ut domi meæ te asservarem rogasti. Cum à me quoque id responsum tulisses me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti, à quo repudiatus ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrasti, quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur à cercere atque à vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodia judicaverit? Quæ cum ita sint, Catilina; dubitas, si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciis justis debitisque ereptam fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum, (id enim postulas) & si hic ordo sibi placere decreverit te ire in exilium, obtemperaturum esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de

te

(16) *te ipsum in custodiam dedisti &c.* arguit Cicero Catilinam ex eo, quod ad plurimos Cives optimos se contulisset, ut securitatem quandam sibi provideret, & suspicionem de se amoveret.

te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina, libera rempubl: metu: in exilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur, tacent, quid exſpectas authoritatẽ loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo P. Sextio, ſi fortiſſimo viro M. Marcello dixiſſem, jam mihi conſuli hoc ipſo in templo jure optimo ſenatus vim & manus intuliſſet; de te autem Catilina, cum quieſcunt, probant, cum patiuntur, decernunt cum tacent, clamant. Neque hi ſolum, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima, ſed etiam illi equites R. honeſtiſſimi atque optimi viri, cæterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum, quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulo ante exaudire potuiſti: quorum ego vix abs te jam diu manus ac tela contineo, eoſdem facile adducam, ut te hæc, quæ jam pridem vaſtare ſtudes, relinquentem uſque ad portas proſequantur.

IX. QUANQUAM quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dii immortales duint: tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis ſi minus in præſens tempus recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat? Sed eſt mihi tanti dummodo iſta privata ſit calamitas, & à reip: periculis ſejungatur, ſed ut

vitiis

vitiis tuis commoveare, ut legum pænas pertimeſcas, ut temporibus reipubl: (17) concedas,non eſt poſtulandum. Neque enim is es, Catilına, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit. Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere, ac ſi mihi inimico, ut prædicas,tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo; ſin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu, confer te ad Manilium, concita perditos cives, ſecerne te à bonis,infer Patriæ bellum, exulta impio latrocinio: ut à me non ejectus ad alienos, ſed invitatus ad tuos iſſe videaris. Quamquam quid ego te invitem à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam (18) aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam. Tu ut illa diutius carere poſſis, quam venerari ad caedem proficiſcens ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti?

X.

(17) *ut temporibus Reipublicæ concedas.* id eſt,ut facias id etiam invitus, quod præſens Reipublicæ ſtatus faciendum poſtulat,quatenus, ſcilicet exeas ex urbe.

(18) *aquilam &c.* id eſt ſignum militare, quod ſervabatur colebaturque intra privatos Catilinæ parietes.

X. IBIS tandem aliquando, quo te jam pridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res adfert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluptas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptare bacchabere? cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum, vigilare non solum insidiantem somno maritorum verum etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ, rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te à consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare remp: posses, atque ut id, quod esset à te scelerate susceptum latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

XI. NUNC ut à me P.C. quandam prope justã patriæ querimoniam detester ac deprecer, percipite quæso diligenter, quæ dicam & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M.

Tul-

M. Tulli, quid agis? tunè eum, quem esse hostem comperisti quem ducem belli futurum vides, quem exspectari Imperatorem in castris hostium sentis? auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne majorum? at persæpe etiam privati in hac rep: perniciosos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui à republ: defecerunt civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum?

XII. HIS ergo sanctissimis reip: vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem

dissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum & Flacci, & superiorum complurium sangvine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet, tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine qui aut ea quæ imminent non videant, aut ea, quæ vident, dissimulent qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter & regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in maniliana castra pervenerit, neminem stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reip: pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit secumque suos eduxerit, & eodem cæteros, undique collectos naufragos aggregaverit, extinguetur atque delebitur non modo hæc tam adulta reipubl: pestis, verum etiã stirps ac semen malorũ omnium.

XIII. ETENIM jam diu, P. C. in his periculis conjurationis, insidiisque versamur, sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tol-

 letur

letur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura & metu esse relevati, periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis, atque in visceribus reip: Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque affliĉtantur; sic hic morbus, qui est in republ: relevatus istius pœna, vehementius, vivis reliquis, ingravescet. Quare P. C. secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur, muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad inflamandam urbem comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de rep: sentiat. Polliceor vobis hoc, P. C. tantam in nobis coss: fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom: virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus Catilina, cum summa reip: salute, & cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdē, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem Statorem hujus urbis, atque imperii vere nominamus, hunc & hujus socios a tuis aris, cæterisque templis, & tectis urbis, ac mænibus, à vita fortunisque civium omni-

um

ORATIO
IN L. CATILINAM.
AD QUIRITES.

I. TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem verbis proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit. Nulla jam pernicies à monſtro illo, atque prodigio (1) mænibus ipſis intra mænia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus. Non enim jam inter latera noſtra ſicca illa verſabitur non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus. Loco ille motus eſt, cum eſt ex urbe depulſus: palam jam cum (2) hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem magnificeque vicimus, cum illum ex occultis inſidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egreſſus eſt, quod ei ferrum de manibus

---

(1) *mænibus ipſis &c.* id eſt, Domibus, ædificiis intra mænia contentis, quibus gravius ſemper periculum imminet, ſi intus vis mali graſſatur.

(2) *palam jam cum hoſte &c.* dicit Cicero ſe cum Catilina, non jam ex inſidiis (quæ ſunt detectæ) ſed aperto marte pugnaturum.

bus extorsimus, quod incolumes cives quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mærore adflictum esse & profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abjectum esse sentit; & retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem emoverit forasque projecerit.

II. AT si quis est talis, quales esse omnes oportebat qui in hoc (3) ipso in quo exultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset: quod tam capitalẽ hostem non comprehenderim potius, quam emiserim, non est ita mea (4) culpa Quirites, sed temporum; interemptum esse L. Catil: & gravissimo supplicio adfectum jam pridem oportebat: idque à me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & resp: postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, sublato illo depelli à vobis omne periculum judicarem, jam pridem ego L. Catilinam

(3) *in hoc ipso &c.* id est, quod Catilinam emiserim ex urbe, si quis est, qui me arguat.

(4) *non est ista mea culpa*, scilicet, quod Catilinam non interfecerim.

Confirmatio (*proposita prius* Cap. IV. *severitate Consulis*) *fit per enumerationem flagitorum Catilinæ. Deinde* Cap. V. *adjuncta sociorum Catilinæ commemoratione, optat Cicero per Exclamationem, ut omnes nequam, obærati & facinorosi Ducem sequantur Catilinam, quorum etiam flagitia enumerat, ac ni proficiscantur ex Vrbe, vel resipiscant, pænas illis ob bellum crudele denuntiat. Digreditur demum Cicero* Cap. VI. *& refellit non nullorum calumniam: quasi in exilium à Cicerone crudeliter ejectus esset Catilina; refellit hoc, inquam, audacia & temeritate ipsius Catilinæ, tacito Senatus judicio, convictione scelerati hominis, tum quod idem sceleratus Catilina sponte exierit, iveritque non in exilium, sed ad Castra Manliana. Quare* Cap. VII. *concludit Cicero perversam aliquorum esse opinionem, quanquam nihilominus precatur (quod tamen dicit minime futurum) ut in exilio etiam quiescat Catilina, dummodo cum sociis suis non sit timori & periculo Vrbi. Quem interea minus timendum dicit ex comparatione copiarum Catilinæ ac populi Romani (quod mirifice exornat Confirmationem.) Atque imprimis* Cap. VIII. *dicit Cicero milites Catilinæ esse* 1mo *obæratos, qui spe solvendi æris alieni per novas tabulas à Catilina propositas, huic se adjunxerunt, quos turpiter errare, neque eos esse pertimescendos monet.* 2do Cap. IX. *dicit obæratos & ambitiosos, qui sperant se inique honores, consequuturos per internecionem bonorum Civium; his itaque Consulem vigilem, Cives optimos, Deos ipsos asserit obfuturos.* 3tio *dicit obæratos propter profusionem opum ex rapinis sub Sylla Dictatore col-*

re collectarum, quos Cicero à ſimilibus in futurum rapinis deterret præſidio Civitatis. 4to Cap. X. *Obæratos turbulentos, quorum turpem vitam, præſagit Cicero, mortem etiam turpem ſubſecuturam.* 5to *dicit eſſe Milites Catilinæ Parricidas, ſicarios, ac his in exilio exitum precatur.* 6to *intimos Catilinæ delicatos, molles cavillatur Cicero à tolerantia & caſtitate caſtrenſi. Tum denique* Cap. XI. *confert Orator copias cum copiis, Duces cum Ducibus, milites, facultates & cauſas belli interſe confligentes.*

In Peroratione Cap. XII. *Cicero hortatur Cives ad privatam ſui cuſtodiam, quandoquidem quò ad Rempublicam à ſe ubiquè jam proviſam dicit; rurſusque ſociis Catilinæ in Vrbe reſiduis lenitatem ac ſeveritatem ſuam proponit. Tum* Cap. XIII. *pollicetur populo Romano officii ſui diligentiam cum ſeveritate.* Denique *Deorum beneficia commemorat, à quibus id adhuc expetendum vult, ut urbem, quam florentiſſimam eſſe voluerunt, defendant atque tueantur.*

ORA-

um arcebis, & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fædere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

SENTENTIÆ

NOn est sæpius in uno homine salus reipublicæ periclitanda.

Qui civibus suis suspectum se atque offensum videt, carere aspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici malle debet.

Patria est communis nostrum omnium parens.

Invidia virtute parta, gloria non invidia putanda est.

Sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevati videntur: deinde multo gravius vehementiusque conflictantur.

ORATIO VII.

quæ est

IN L. CATILINAM.

SECUNDA.

Argumentum Orationis II. in Catilinam.

CAtilina præcedenti Oratione vehementer à Cicerone increpatus, intempesta nocte Roma discessit ad Manliana castra dato interea negotio Cethego, Lentulo, cæterisq. sociis, ut maturarent consilia, quoniam ipse propediem cum magno exercitu urbi sit superventurus.

Proximo post abitum Catilinæ die Cicero hac Oratione populo Romano gratulatur, quod magno metu liberatus sit, ostenditque, à Catilina ejusque sociis non timendum esse, ob militiam ejus multis nominibus infirmam & inutilem.

Hæc Oratio in principio habet speciem gratulationis: sed progreditur statim ad deliberatorium quoddam genus, cum maxime id agitur, quo agnoscant, Catilinam jam nullum esse cum omnibus suis copiis.

Eventus non alius est, quam qui in hoc argumento Orationis fuit propositus.

DISPOSITIO
Orationis 2dæ in Catilinam.

Partes Orationis sunt quatuor: *Exordium, Propositio, Confirmatio, & Peroratio.*

In Exordio Cap. I. *Cicero gratulatur Reipublicæ discessisse ex Vrbe Catilinam insidiatorem & furiosum; communemque Vrbis lætitiam declarat ex mærore Catilinæ dolentis, quod absque ruina Vrbis exierit.*

Propositio: *utile esse Reipublicæ non interfectum Catilinam, ac quosdam ejus socios discessisse ex Vrbe. Hujus Propositionis argumenta sunt* Cap. II. *quia per discessum suum Catilina palam ostendit omnibus se esse hostem Patriæ, de quo plurimi dubitarant. Deinde quia Catilina cum sociis suis non tam timendus est foris, quam intra Mænia, quod* Cap. III. *asseritur ex comparatione Legionum, ex industria ac providentia Consulis severi.*

Confir-

osos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino langvidi, conferti cibo, sertis redimiti, ungventis obliti, debilitati stupris, eructant (12) sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & poenas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit; non breve, nescio, quod tempus, sed multa sæcula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus Rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externe unius (13) virtute, terra marique pacata; domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt, intus inclusum periculum est: intus est hostis; cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum; quæ sanari poterunt, quacunque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant, aut, si in urbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, exspectent.

VI.

(12) *eructant sermonibus*, nempe, inter ebrietates nihil frequentiùs dicunt quam de incendio urbis & cæde bonorum.

(13) *unius virtute*, scilicet, Pompeji.

VI. AT etiam ſunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium ejectum eſſe Catilinam. Quod ego ſi verbo (14) adſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo (15) enim videlicet timidus, & permodeſtus vocem conſulis ferre non potuit: ſimul atque ire in exilium juſſus eſt: paruit, quievit. Heſterno die cum domi meæ pene interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris vocavi, rem omnem ad patres conſcriptos detuli: quo cum Catilina veniſſet, quis eum ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ita aſpexit, ut perditum civem, ac non potius ut importuniſſimum hoſtem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille conſul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæſivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuiſſet, nec ne. Cum ille homo audaciſſimus, conſcientia convictus primo reticuiſſet, patefeci cætera: quid ea nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proximam conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui. Cum hæſitaret, cum teneretur, quæſivi, quid dubitaret proficiſci eo, quo jam pridem pararet, cum arma, cum ſecures, cum faſces, cum tubas; cum ſigna militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ

fecerat

(14) *ſi verbo aſſequi poſſem &c.* id eſt, ſi abſque Decreto & ſententia Patrum, verbis tantum ac oratione in exilium ejcerē, omnes pariter, qui iſta dicunt, ejicerentur.

(15) *Homo enim &c.* dicitur de Catilina per Ironiam.

vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempubl: videretis: nisi vero si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus, severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere, demonstrabo iter: Aurelia via profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempubl: siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! uno, me hercule, Catilina exhausto relevata mihi & recreata respubl: videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefariū stuprum non per illū? Iam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære

alieno

alieno fuit, quem non ad hoc incredibilis sceleris fædus adsciverit.

V. ATQUE ut ejus diversa studia in dissimili perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione, assvefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis fortis ab istis prædicabatur, cum industriæ subsidia atque instrumenta virtutis in libidinem audaciamque consumerentur. Hunc vero si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges; o nos beatos! o rempublicam fortunatam! o præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas abligurierunt, res (11) eos jam pridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia libido, permanet. Quod si in vino & alea commessationes solum & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi, hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos

(11) *res eos jam pridem &c.* id est, facultates & bona sua jam pridem amiserunt, fidem vero apud Creditores nunc perdiderunt.

nam non modo invidiæ meæ (5) verum etiam vitæ periculo sustulissem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritus, morte multassem, fore ut ejus socios, invidia oppressus, persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in (6) prætexta cæperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipubl: motum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quam valentes? quam nobiles? vos videtis.

III. ITAQUE ego illum exercitum (7) & Gallicanis legionibus & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex

(5) *non modo invidiæ meæ, verum &c.* hoc est. non modo, si invidia mihi, sed etiamsi vitæ periculum subeundum esset, tamen Catilinam interficerem, si id vobis commodo fore putarem.

(6) *in prætexta* id est à pueritia, prætexta enim dicitur vestis puerilis fimbriis variis adornata.

(7) *illum exercitum & Gallicanis &c.* dicit Cicero exercitum Catilinæ contemnendum esse ex ratione suarum copiarum, quæ maximæ ex Gallis & Romanis comparabantur.

ex agresti luxuria, rusticis (8) decoctoribus, ex iis, qui (9) vadimonia deserere, quam illum exercitum maluerunt, quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent ungventis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit, omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? ne (10) illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

IV. QUOD exspectavi, jam sum assecutus, ut vos

(8) *decoctoribus &c.* id est, servis vilissimarum operarum.

(9) *Vadimonia deserere &c.* id est, ad præstitutum diem pro debitis exsolvendis non venire, in quos desertores vadimonii pœna infamiæ lata erat, ac in eorum bona creditores mittebantur.

(10) *ne*, id est, profecto, certum est.

fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exilium ejicie-bam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum videbam? Etenim, credo; Manlius iſte centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Rom: ſuo nomine indixit, & illa nunc non Catilinam ducem exſpectant: & ille ejectus in exilium, ſe (16) Maſſiliam, ut ajunt, non in hæc caſtra conferet?

VII. O CONDITIONEM miſeram non modo adminiſtrandæ; verum etiam conſervandæ reipublicæ! Nunc ſi L. Catilina conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus ac debilitatus, ſubito pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciendi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris & belli, iter ad fugam atque in exilium convertit; non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus ac perterritus mea diligentia, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens in exilium ejectus à conſule, vi & minis eſſe dicetur: & erunt qui, qui illum, ſi hoc fecerit non improbum, ſed miſerum: me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. Eſt (17) mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſane eje-ctus

(16) *Maſſiliam* Civitas in Gallia Romanis amiciſſima, propterea, qui in exilium ibant, Maſſiliam ſe conferebant.

(17) *eſt mibi tanti*, nihili, ſcilicet, & flocci æſtimo has calumnias.

ctus esse à me, dummodo eat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim, potius, quam quod ejecerim. Sed, cum sint homines qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant, jidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc (18) queruntur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses, ire malit. Jlle autem si, me hercule, hoc, quod agit, nunquam ante cogitasset; tam latrocinantem se interfici mallet, quam exulem vivere. Nunc vero cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis, Roma profectus est; optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur.

VIII. SED cur tam diu de uno hoste loquimur, & de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam ulci-

(18) *non tam hoc queruntur, quam &c.* ne defacto Catilina Massiliam pergat ire, ibique quiescat; sed Cicero dicit eum id non facturum.

ulcifci ftudeo, quam fanare & ipfos placare reipubl: neque id, quare fieri non poffit, fi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iftæ copiæ comparentur: deinde fingulis medicinam confilii atque orationis meæ, fi quam potero, adferam. Unum (19) genus eft eorum, qui magno in ære alieno majores etiam poffeffiones habent, quarum amore adducti diffolvi nullo modo poffunt. Horum hominum fpecies honeftiffima. Sunt enim locupletes: voluntas vero & caufa impudentiffima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiofus fis, cũ & dubitas aliquid de poffeffione detrahere ac fidem acquirere? quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vaftatione omnium tuas poffeffiones (20) facrofanctas futuras putas? an (21) tabulas novas? errant, qui iftas, Catilina, exfpectant, meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim ifti, qui poffeffiones habent, alia ratione ulla falvi effe poffunt. Quod fi maturius facere voluiffent, neque (id quod ftultiffimum

(19) *unum genus &c.* qui fcilicet habent debita habent & bona ampliffima, quibus tamen bonis fe privari nolunt, ut ita debita exfolvant.

(20) *Poffeffiones Sacrofanctas* dicit Cicero, quibus vim inferre non licuit.

(21) *an tabulas novas &c.* hoc eft, quod neque tabulæ novæ proferentur, præter has, in quibus fcripti funt debitores, quorum nomina non delebuntur.

est) certare cum usuris (22) fructibus prædiorum locupletioribus his & melioribus civibus veremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt, aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl: quam arma laturi.

IX. ALTERUM genus est eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant, rerum potiri volunt: honores, quos quieta republ: desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum, scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent se id, quod conantur, consequi posse. Primum & omnium, me ipsum vigilare, adesse, providere reipubl: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo Imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris præsentes auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis & sangvine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules ac dictatores, etiam reges sperant futuros? non vident, id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse. Tertium genus est ætate jam affectum, exercitatione robustum: quo ex

(22) *certare cum usuris fructibus &c.* est velle usuras sortis creditæ reditibus & fructibus solvere, cum tamen usuræ fructus prædiorum superent.

modum jam ante edixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mihi ut urbi ſine veſtro metu ac ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes municipeſque veſtri certiores à me facti de hac nocturna excluſione Catilinæ, facile urbes ſuas finesque defendent: gladiatores, quám ſibi ille maximam manum & certiſſimã fore putavit, quamquam meliore animo ſunt, quam pars patriciorum, poteſtate tamen in veſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. Reliquis autem, de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeo qui contra urbis ſalutẽ, omniũq; veſtrũ, in urbe à Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiã atq; etiã volo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum oblivifci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ, ſi qui exire volunt conſulere ſibi poſſunt: qui vero in urbe ſe commoverit, cujus ego non modo factum, ſed inceptum ullum, conatumve contra patriam deprehendero; ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem

vindi-

vindicem nefariorum ac manifeftorum fcelerum majores noftri effe voluerunt.

XIII. ATQUE hæc omnia fic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula fumma nullo tumultu, bellum inteftinum ac domefticum, poft hominum memoriam crudeliffimum ac maximum, me (31) uno togato duce & Imperatore, fedetur. Quod ego fic adminiftrabo, Quirites, ut fi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quifquam in hac urbe pænam fui fceleris fufferat. Sed fi vis manifeftæ audaciæ, fi impendens patriæ periculum me neceffario de hac animi lenitate deduxerint, illud profecto, quod in tanto & tam infidiofo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pæna vos omnes jam falvi effe poffitis. Quæ quidem ego, neque mea prudentia, neque humanis confiliis fretus, polliceor vobis, Quirites, fed multis, & non dubiis deorum immortalium fignificationibus, quibus ego ducibus in hanc fpem fententiamque fum ingreffus, qui jam non procul, ut quondam folebant, ab externo hofte atque longinquo; fed hic præfentes fuo numine atque auxilio, fua templa, atque urbis tecta defendunt. Quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentiffimam, potentiffimamque effe voluerunt, hanc omnibus hoftium copiis terra marique fuperatis à perditiffimorum civium nefario fcelere defendant. SEN-

(31) *me uno togato Duce &c.* id eft, à me Confule non armis veftito, aut fago, quod eft belli veftitus, aft Toga, pacis vefte ornato, bellum extingvetur.

in antelucanis (27) cænis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare & amari, neque cantare, & saltare; sed etiam sicas vibrare & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republ: seminarium Catilinarium futurum. Verum tamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quēadmodum autem illis carere poterunt, his (28) præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi eo Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hyemem toleraturos putant, quod in conviviis nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem (29) prætoriam.

XI. INSTRUITE nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia vestrosque exercitus, & primum gladiatori illi confecto & saucio consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum florem totius Italiæ ac

(27) *in antelucanis cænis &c.* id est, in conviviis vesperi cæptis, & usque ad ortum solis extractis.

(28) *his præsertim noctibus &c.* quæ noctes sunt longiores ac frigidiores.

(29) *Cohortem prætoriam,* id est, custodes corporis Prætorum.

ac robur educite. Iam vero urbes coloniarum ac (30) municipiorum; reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta præſidia veſtra, cum illius latronis inopia atque egeſtate debeo conferre. Sed ſi, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur, eget ille Senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus: ex eo ipſo quam valde illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; poſtremo copia cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujus modi certamine ac prælio, nonne etiam, ſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot & tanta vitia ſuperari.

XII. QUÆ cum ita ſint, Quirites, vos, quemadmodum

(30) *ac municipiorum &c.* Urbes, nempe, quibus idem jus, quod Romanis, fuerat conceſſum, *reſpondebunt.* id eſt opponentur locis ſylveſtribus, in quibus Catilina, quaſi latro verſatur.

ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines (23) ex iis coloniis, quas Sylla constituit: quas ego universas civium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumtuosius insolentiusque jactarunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis lectis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes homines, tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac (24) proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur.

X. QUARTUM genus est sane varium & mistum, & turbulentum, qui jam pridem premuntur,

(23) *ex iis coloniis &c.* Sylla Dictator victoriâ potitus, milites, quorum auxilio erat usus, magnis honoribus & muneribus prosequutus, Senatores etiam è gregariis fecit, ac in multa Oppida militum suorum colonias deduxit, tum agros & opes illis attribuit; ex his itaque non pauci & potissimum Fessulani largius suo usi, cum in inopiam decidissent, memores veterum rapinarum, bellum civile cupiebant.

(24) *proscriptiones &c.* dicit Cicero: nunquam id futurum, ut iterum diripiant bona aliorum, inique à Sulla Dictatore proscribendorum.

qui nunquam emergent, qui partim inertia, partim male gerendo (25) negotia, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant, qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam inficiatores lentos esse arbitror, qui homines primum, si stare non possunt, corruant, sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo quãobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros secum multis quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt: & pareant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, imo vero de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene (26) barbatos videtis, manicatis & talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in

(25) *male gerendo negotia* id est, rem familiarem negligenter obeundo.

(26) *aut bene barbatos &c.* compta, scilicet & delibuta ungventis barbula; Romani enim barbas aluerunt ad annum ab U. C. 154, quô primum ex Sicilia adducti sunt tonsores per Licinium Mennam.

ORATIO
IN L. CATILINAM.
AD QUIRITES.

I. REmpublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi Imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem hodierno die deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam ac restitutam videtis. Et si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentia famaque sustulimus; esse apud vos, posterosque vestros in honore debebit (1) is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis ac mænibus subjectos prope jam ignes, circumdatosque restinximus, iidemque gladios in Rempublicam districtos retudimus, mucronesque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis jam

(1) *debebit is.* id est, Cicero, qui conservavit *Rempublicam.*

jam exponam breviter, Quirites, ut & quanta & quam manifesta, & qua ratione investigata & comprehensa sint, vos qui ignoratis, & expectatis (2) ex actis scire positis. Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, & hujusce nefarii belli accerrimos duces Romæ reliquisset, semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam abscondditis insidiis salvi esse possemus.

II. NAM tum cum ex urbe Catilinam ejiciebam, (non enim jam vereor hujus verbi invidiam cum (3) illa magis sit timenda, quod vivus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum & Romæ remansisse: in eo omnes dies, noctesque consumsi, ut, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut (4) quoniam auribus vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris minorem fidem faceret Oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestræ provideretis, cum oculis maleficium ipsum

(2) *ex actis &c.* qualiter nempe res gestæ sint.

(3) *cum illa magis &c.* invidia scilicet magis sit timenda ex eo, quod Catilina vivus emissus fuerit, quam quod in exilium ejectus esse dicatur.

(4) *ut quoniam auribus vestris &c.* quoniam verbis fides non dabatur esse Catilinam hostem Patriæ, idcirco conatus est Cicero, rem ipsam ob oculos ponere.

DISPOSITIO
Orationis 3tiæ in Catilinam.

Partes Orationis *sunt per Collectionem Rhetoricam positæ. Nam facto brevi Exordio (quo statim contendere videtur) propositum seu intentum suum probat, confirmat, & amplificat.*

In Exordio Cap. I. *dicit Cicero conservatam hodie à se Rempublicam, quem diem comparatione minorum prædicat, atque se dignum honore æquè ac Romulum censet.*

Propositio seu intentum est: *Diem hunc supplicatione celebrandum esse.*

Ratio propositionis Cap. I. Nam totius urbis &c. *quia hodie Cicero Rempublicam conservavit.*

Confirmatio rationis Cap. I. Quæ quoniam &c. & Cap. II. *quia Cicero sua vigilantia, consilio, ac diligentia, Catilinæ conjurationem manifestam fecit & extinxit.*

Amplificatio Confirmationis *fit Narratione Oratoria, quæ contexitur ex adjunctis. Et* 1mo *quidem* Cap. II. Itaque &c. *dicit Cicero, qua ratione eam conjurationem comperit, quorum operâ, qua loci, ac temporis opportunitate ad eam detegendam usus fuerit,* 2do Cap. III. *quâ cautione singulos conjuratos adortus fuerit, ac in senatum vocaverit.* 3tio *quibus testimoniis tota conjuratio palam facta sit, convictaque extiterit, nempe partim.* Cap IV. *Vulturcii & Allobrogum dictis, partim* Cap. V. *literis conjuratorum & confessione eorundem, partim exterioribus ex oculis, vultu, signis.* 4to *propterea adjungit Cicero* Cap. VI.

VI. *quæ & quibus à Senatu sunt gratiæ actæ, & quod supplicium in quosdam Conjuratos statutum, tum etiam quam honorifica ipsi Ciceroni supplicatio decreta, denique quomodo Lentulus, cum abdicaverit se Magistratu, in custodiam traditus fuerit.*

Exornatio amplificationis seu Confirmationis Cap. VII. *fit ex eo, quod Cicero dicat providum suum consilium in emittendo ex urbe Catilina, quo cæteri Conjurati facile devicti sunt; Atque in hoc Consilio maximam suam prudentiam probat calliditate & audacia Catilinæ. Deinde* Cap. VIII. *dicit Cicero omnia se gessisse nutu & instinctu Deorum, cujus* 1mo *admonet Quirites per præteritionem de ostentis Cælorum & terræ motu.* 2do *dum explicat Haruspicum divinationes de simulacro Jovis.* 3tio Cap. IX. *dum ostendit divinam fuisse contra nefarios animadversionem, quorum stulta Consilia magis etiam Dii infatuarunt. Tum demum eadem amplificatio exornatur vel maxime* Cap. X. *comparatione quinque bellorum civilium, quæ sangvine Civium redundarunt, hoc vero bellum, quod cum Catilina erat gravissimum, sine cæde, uno Cicerone, Duce togato, confectum est.*

In Peroratione Cap. XI. *Cicero pro suo tam insigni erga Rempublicam beneficio non aliud quidquam, quam perennem sui, & hujus diei memoriam postulat.* Cap. XII. *petit provideri sibi præsidium contra invidiam nefariorum, pollicetur que se privatum ita defensurum Quirites, quemadmodum eos Consul defenderat. Denique brevibus adhortatur ad diem hunc supplicatione Deorum celebrandum, ad tecta sua, æque ac superiore nocte, defendenda, interim securitatem omnem spondet brevi futuram.* ORA-

SENTENTIÆ

QVis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos, sobriis, dormientes vigilantibus?

Quæ in republica sanari possunt, quacunque ratione sananda sunt: quæ resecanda sunt, ad perniciem civitatis manere non debent.

Tanti esse oportet bono Magistratui invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à republica belli periculum depellatur.

Stultum est cum agris, cum ædificiis, cum argento; cum familia, cum rebus omnibus ornatus ac copiosus sis, se dubites de possessione detrahere ac fidem acquirere.

Stultissimum est certare cum usuris fructibus prædiorum locupletioribus.

Qui præmuntur alieno ære, dominationem expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur.

Multi minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant arbitrantur.

Illud profecto perficiendum est magistratui, omnibus in rèpublica turbatis, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna omnes salvi esse possint.

ORA-

ORATIO VIII.
quæ est Tertia.
IN L. CATILINAM.
Argumentum Orationis III. in Catilinam.

CIcero hac Oratione captos esse conjurationis principes, opera & indicio legatorum Allobrogum, qui Romam venerant conquestum de magistratuum injuriis, edocet etiam sublatum jam imminentis periculi metum, rem porro, quemadmodum gesta erat significat. Tum habere bonum animum Quirites jubet; quod gestum sit, acceptũ diis immortalibus refert; rogatque, ut cum ipse, ne iis hominum audacissimorum nefariæ sceleratæque mentes nocere possent, sua vigilantia providerit, ipsi vicissim, ne quid sibi noceant, curam suscipiant. Conclusio est: Jovem ut venerentur, gratias ei agant, & supplicationem digne celebrent, & ut sua tecta vigiliis custodiisque defendant.

Videtur hæc Oratio habita pridie. Non: Decembr. ipso illo die, quo Lentulus & alii conjurati simul comprehensi, & in Senatum introducti sunt, sententiæque de illis dictæ à principibus, ut in custodiam traderentur.

Genus Orationis deliberativum est maxime. Svadet enim populo, ut gratias diis agat, & supplicationem à Senatu decretam celebret.

DI-

ipſum videretis. Itaq; ut comperi (5) legatos Allobrogum belli Tranſalpini & tumultus Gallici excitandi cauſa, à P. Lentulo eſſe ſolicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere cum literis mandatiſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas; facultatem, mihi oblatam putavi, ut quod erat difficilimum, quod ego ſemper optabam à diis immortalibus, tota res non ſolum à me, ſed etiam à ſenatu, & à vobis manifeſte deprehenderetur. Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pontinum prætores, fortiſſimos atque amantiſſimos Reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui, quid fieri placeret oſtendi. Illi autem, qui omnia de republ: præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt: & cum advesperaſceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons intereſſet. Eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum opera utor aſſidue in reipublicæ præſidio, cum gladiis miſeram. Interim tertia fere vigilia exacta, cùm jam pontem cum magno comitatu legati

(5) *Legatos Allobrogum.* Allobroges gens Galliæ fuerat, è qua miſſi Legati ad pop: Rom: qui conquerentur de avaritia Magiſtratuum, tracti per Lentulum in ſocietatem conjurationis, rem totam cum ſimulatione maxima ad Ciceronem detulerunt.

legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus, educuntur, & ab illis gladii, & à nostris: res erat prætoribus nota solis, ignorabatur à cæteris.

III. TUM interventu Pontini atque Flacci pugna, quæ erat commissa, sedatur: literæ quæcunque erant in comitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum, Gabinium, statim ad me, nihil tum suspicantem vocavi. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum C. Cethegus: tardissime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis præter consvetudinem proxima nocte vigilarat. Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui audita re frequentes ad me mane convenerant, literas à me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret, ne si nihil esset inventum, temere à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent, tamen, ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis esse mihi (6) minimam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem

(6) *minimam diligentiam pertimescendam.* quod etsi nihil periculi inveniretur in comprehensis literis, diligentia tamen & cautio Consulis laudem merebatur.

tem celeriter, ut vidiftis, coegi. Atque interea ftatim, admonitu (7) Allobrogum, C. Sulpitium prætorem, fortem virum mifi, qui ex ædibus Cethegi, fi quid telorum effet efferret: ex quibus ille maximum ficarum numerum & gladiorum extulit.

IV. INTRODUXI Vultureium fine Gallis (8) fidem ei publicam juffu fenatus dedi: hortatus fum, ut ea,quæ fciret, fine timore indicaret. Tum ille, cum vix fe ex magno timore recepiffet, dixit: à P. Lentulo fe habere ad Catilinam mandata & literas, ut fervorum præfidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo confilio, ut cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum defcriptum diftributumque erat, incendiffent, cædemque infinitam civium feciffent, præfto effet ille,qui & fugientes exciperet, ex fe cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli (9) jus jurandum fibi & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad fuam gentem datas effe dixerunt: atque ita fibi ab his & à L. Caffio effe præfcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent, pedeftres fibi copias non defuturas. Lentulum autem fibi confirmafse

(7) *admonitu Allobrogum*, id eft, innuentibus præcaventibufque Legatis.

(8) *fidem &c.* id eft, impunitatem promifi, veniam delicti dedi.

(9) *Galli jusjurandum &c.* Allobroges, nempe, dixerunt fe obftrictos jurejurando fuifse.

firmasse ex fatis (10) Sibyllinis aruspicumve responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis atque Imperium pervenire esset necesse. Cinnam ante se & Syllam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque Imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem; post Capitolii autem incensionem vigesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo & aliis, Saturnalibus (11) cædem fieri atque urbem incendi placeret, Cethego, nimium id longum videri.

V. AC ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus; quæ à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego, signum cognovit, nos linum incidimus, legimus: erat scriptum ipsius manu, Allobrogum senatui & populo se se, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum; orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque, se semper bonorum

(10) *ex fatis Sybillinis &c.* hic Galli coarguunt Lentulum ex sermonibus ejus, quod dixerit ex Sybillarum libris (qui erant manuscripti) Regnum Romæ tribus portentum fuisse Corneliis, & Cinnam quidem atque Sullam Cornelios, jam antea fuisse, se vero nunc tertium esse, cui fatum est Urbis potiri. *Præterea* illum jam annum esse à Castigatione virginum vestalium, illum ab incenso Capitolio, quem Aruspices responderant cruentum fore.

(11) *Saturnalibus.* Saturnalia fuere festa, quibus Domini servis convivia apparabant.

niorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis literis debilitatus, atque abjectus, convictus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum & ſignum ſuum: recitatæ ſunt tabellæ in (12) eandem fere ſententiam, confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo, & quæſivi cognoſceretne ſignum? annuit; eſt vero, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unice patriam & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum populumque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem, Atque ille primo quidem negavit: poſt autem aliquanto, toto indicio expoſito atque edito, ſurrexit, quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent; idemque à Vulturcio. Qui cum illi breviter conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque veniſſent: quæſiſſentque ab eo nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: cum ille ſubito ſcelere demens, quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit. Nam cum id poſſet inficiari, repente præter opinionem omnium confeſſus eſt: ita eum non modo ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua ſemper valuit, ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti atque deprehenſi impudentia, qua ſuperabat omnes, improbitaſque defecit. Vulturcius vero ſubito proferri

N 2 lite-

(12) *in eandem fere ſententiam* ſcilicet, quæ ſententia fuerat aliarum tabellarum, ſeu literarum Cethegi.

literas, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen & signum suum & manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita. *Qui sim ex eo, quem ad te misi, cognosces, cura, ut Vir sis & cogita, quem in locum sis progressus; & vide quid jam tibi sit necesse, cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius, deinde introductus, cum primo imprudenter respondere cæpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multo illa certiora color oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicati, sed ipsi à se viderentur.

IV. INDICIIS expositis atque editis Quirites, senatum consului de summa reipubl: quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respubl: periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinus prætores, quod eorum opera forti fidelique usus essem

merito

merito ac Jure laudantur: etiam viro forti (13) collegæ meo laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, & suis & reipubl: consiliis removisset. Atque ita censuerunt ut P. Lentulus, cum se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. C. Gabinus, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad solicitandos pastores Apuliam esse attributam, erat judicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis, quos Fæsulas L. Sylla deduxit in Q. Manilium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in Allobrogum solicitatione: versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum, pæna hostium, novem hominum perditissimorum republ: conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites, quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est: quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio

(13) *Collegæ meo.* id est, M. Antonio, qui cum Cicerone consul fuerat, is quidem primum videbatur Catilinæ favisse, sed postea adversus eundem egerat.

catio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interfit, quod cæteræ bene gesta, hæc una, conservata, Republicâ, constituta. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis & confessionibus suis, judicio senatus, non modo prætoris jus, verum etiam civis, amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut quæ (14) religio C. Mario, clarissimo viro non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberamur.

VII. NUNC, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam, & cõprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli (15) somnum, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Jlle erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mænibus urbis continebatur. Omnia norat

(14) *quæ Religio &c.* propter religionem Marius non pepercit Servilio Glauciæ, quamvis fuerat Prætor, sed eum in Prætura, & quidem sine decreto Senatus occidit.

(15) *Lentuli somnium &c.* id est, quod tanquam somniaret futurum se eo anno cruentum Urbis Imperatorem. *Cassii adipem* obesitatem corporis, & stupiditatem ingenii. *Cethegi furiosam temeritatem* quod is fuerit præceps in agendo.

norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, ſolicitare poterat, audebat; erat ei conſilium ad facinus aptum, conſilio autem neque lingva, neque manus deerat. Iam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat: neque vero cum aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret: frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis (16) Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl: denuntiaſſet, neque commiſiſſet ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palam inventum, quam hæc tanta in republ: conjuratio manifeſto inventa atque deprehenſa eſt. Quod ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet, quamquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri atque obſtiti: tamen: ut leviſſime dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet: neque nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet

(16) *non ille vobis Saturnalia &c.* non protraheret interitum Urbis ad Feſta Saturnaliorum, quibus, ut dictum eſt, Domini ſervos ſplendide tractabant, atque laute habebant.

isset, tantis periculis rempublicam, tanta (17) pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus.

VIII. QUAMQUAM hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio & gesta, & provisa esse videantur, idque cum (18) conjectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse, tum vero ita præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræ motus, cæteraque, quæ tam multa, nobis consulibus facta sunt, ut hæc quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum neque relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis Cotta & Torquato coss: complures in Capitolio turres de cælo esse percussas, cum & simulacra (19) deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupi-

(17) *tanta pace &c.* id est, tam pacate, tam quiete.

(18) *cùm conjectura &c.* hoc est, & conjiciendo ex eo, quod tam magnarum rerum gubernatio non potuerit esse solius consilii humani.

(19) *& simulacra Deorum &c.* Iovis statua sic turbine è Capitolio depulsa, ut caput amitteret, & mergeretur in medio Tiberi.

ſupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore, cum aruſpices ex tota Etruria convenissent, cædes atque incendia, & legum interitum & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati,ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque ex illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret,prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt, ſimulacrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & contra, atque ante fuerat ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum quod videtis, ſolis ortum, forum, curiamque conſpiceret fore, ut eo conſilia, quæ clam eſſent inita contra ſalutem urbis atque Imperii, illuſtrarentur ut à S. P. Q. R. perſpici poſſent. Atque (20) illud ita collocandum conſules iſti (21) locaverunt: ſed tanta fuit operibus tarditas, ut neque ſuperioribus conſulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocarentur.

IX. HIC quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præceps,tam mente captus, qui neget hæc omnia, quæ videmus. præcipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cum eſſet ita (22) reſponſum

cædes

(20) *Atque illud &c.* id eſt, ſimulacrum Iovis.

(21) *locaverunt.* collocandum nempe ſtatuerunt, ſed non collocarunt.

(22) *ita reſponſum.* ita, ſcilicet, prædictum ab aruſpicibus.

cædes, incendia, interitumqne reipublicæ comparari & ea à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata à nefariis civibus, verum etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Jllud vero nonne ita præſens eſt, ut nutu Jovis optimi maximi factum eſſe videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo juſſu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore (23) ſignum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos ſenatumque converſo omnia & ſenatus & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata & patefacta vidiſtis? Quo etiam majore ſunt iſti odio ſupplicioque digni, qui non ſolum veſtris domiciliis, atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam & non ſim ferendus. Jlle, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbē, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Iam vero illa Allobrogum ſollicitatio ſic à Lentulo, cæteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commiſſæque literæ nunquam eſſent profecto, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptū. Quid vero, ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Romano bellum fa- &

(23) *ſignum &c.* id eſt Iovis ſimulacrum in excelſo locatum.

cere & posse, & non nolle videatur, spem Imperii, & rerum amplissimarum, ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui (24) nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt?

X. QUAMOBREM, Quirites, quoniam ad omnia (25) pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sangvine, sine exercitu, sine dimicatione: me uno togato duce, & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solum eas, quas audistis, sed & has, quas vosmet ipsi meministis & vidistis, L. Sylla, P. Sulpicium oppressit, ex urbe ejecit C. Marium custodem hujus urbis, multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit, Cn. Octavius Cos: armis ex urbe (26) collegam suum expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sangvine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario

---

(24) *qui nos non pugnando &c.* Allobroges, si conjurationem reticuissent, nec ad nos detulissent, facile vinci ab iis poteramus.

(25) *pulvinaria*, id est, templa, in quibus lecti sternebantur, quotiescunque supplicatio vel aliqua celebritas indicta fuerat, unde etiam lectisternia dicta, in quibus simulachra Deorum asservabantur sub pulvinaribus.

(26) *Collegam.* intelligit Cinnam Consulem.

Mario: tum vero, clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis extincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sylla: ne dici quidem opus eſt, quanta diminutione civium, & quanta calamitate reipubl: (27) Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo & fortiſſimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipſius interitus reipublicæ luctum, quam cæterorum. Atque ille diſſenſiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempublicam pertinerent. Non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes, neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere, voluerunt, Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæſivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed inter netione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur, ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini, & cum hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet: tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: urbem, & cives integros incolumeſque ſervavi.

XI.

(27) *Diſſenſit.* cum impediret ne Sulla in Campo Martio (quod erat honorificum) ſepeliretur, & acta illius reſcindere conaretur.

XI. QUIBUS pro tantis meritis Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præter, quam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia condi & collocari volo. Nihil me (28) mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent & corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, ad salutem urbis, & memoriam consulatus mei propagatam, unoque tempore in hac republ: (29) duos cives extitisse, quorum alter fines vestri Imperii, non terræ, sed cæli regionibus terminaret, alter ejusdem Imperii domicilium sedemque servaret.

XII. SED quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt, quod mihi vivendũ sit cum illis, quos vici ac subegi, illi hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta prosunt, mihi mea, ne quando obsint, providere. Mentes etiam hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent ego providi: ne mihi no-

(28) *nihil me mutum &c.* id est, nulla statua vel imago.

(29) *duos Cives &c.* se, dicit Cicero, & Pompejum.

hi noceant, veſtrum eſt providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Magnum enim eſt in bonis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republica dignitas, quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ quam qui negligent, cum me violare volent, ſe ipſi indicabunt. Eſt etiam in nobis animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſemus. Quod ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis ſe in me unum converterint; vobis erit providendum, Quirites, qua conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ, periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri Præſertim cum neque in honore videam altius, quo quidem mihi libeat adſcendere. Jllud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ geſſi in conſulatu, privatus tuear atque ornem: ut ſi quæ eſt invidia in conſervanda republica ſuſcepta lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curemque, ut ea virtute, non caſu geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum: atque in veſtra tecta diſcedite, & ea, quamquam jam periculum eſt depulſum, tamen æque ac priori nocte, cuſtodiis vigiliiſque defendite. Id ne vobis diutius faciendum ſit, atque, ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo.

SEN-

SENTENTIÆ.

NOn minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur; quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio; & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur.

ORATIO IX.

quæ est Quarta.

IN L. CATILINAM.

Argumentum Orationis IV. in Catilinam.

IN hac Oratione refert de supplicio conjuratorum, qui custodiæ traditi erant, & simul quid ipse sentiat. Duæ autem sunt Sententiæ. Vna nempe Junij Silani est, qui tanquam Consul designatus, primus de more rogatus, ut mors conjuratis pæna esset, censebat; altera C. Cæsaris, Aedilis Curulis, qui volebat, ut æternis tenebris, vinculisque mandarentur, bona eorum publicarentur, vitam tamen retinerent. Laudat quidem Cicero utramque sententiã; eam tamen, quam Silanus dixerat, sequendam censet. Memoriam sui Consulatus à Senatu postulat; hortatur, ut de conjuratorum ducibus, cum agatur in eo salus civitatis universæque Reipublicæ, diligenter fortiterque decernat; suum & in consulatu & in omni vita præsidium auxiliumque pollicetur.

Oratio est svasoria, & ad deliberativum genus referenda, conjuratis enim deprehensis duabus dictis sententiis, de electione pænæ deliberat.

Dicta

Dicta est Non. Decembr: in templo Jovis Statoris. *Stylus omnium quatuor Orationum est altus, gravis, & qui tantam rem, tantumque Consulem decet*

Eventus fuit, ut de conjuratis captivis supplicium sumeretur in carcere, dum ipsi gulæ frangebantur laqueo.

DISPOSITIO
Orationis 4tæ in Catilinam.

Partes Orationis sunt: *Exordium, Propositio, Confirmatio, & Peroratio seu Conclusio.*

In Exordio Cap. I. & II. *Cicero vehementer hortatur Senatum ad prospiciendum Reipublicæ potius, quam sibi Consuli, qui pro amore Patriæ, omnia pericula, omne fatum, atque mortem ipsam forti animo subire est paratus. Interim dicit Cicero moveri se orbitate fratris, uxoris, & filii, suorum, ac idcirco non sibi, sed Reipublicæ impendens periculum quantocyus monet amovendum, quod periculum adhuc auget comparatione Majorum, tum ex adjunctis Conjurationis præsentis.*

Propositio est (*Conjurati morte sunt mulctandi*) *quam imprimis Cicero* Cap. III. *videtur leniter insinuare senatui, dum repetit, quæ decreta hanc in partem facta fuerint; denique pro magnitudine periculi urget Quirites ad celeriter deliberandum. Atque statim* Cap. IV. *duas sententias de pæna Conjuratorum discutit: Alteram Cæsaris (qui Conjuratos perpetuis carceribus detinendos esse censuit) laudat* Cap.

V. *tan-*

V. *tanquam popularem & legi Semproniana accomodam; alteram tamen Syllani (qui dixit Conjuratos morte damnandos esse) magis explicandam probandamque suscipit; & nunc primùm:*

Confirmatio rei propositæ fit ex eo, *quod mortis sententia in tam improbos & sceleratos Cives, ut sunt conjurati, crudelis non est; quod* Cap. VI. *exornatur* 1mo *à Consequentibus, si conjuratio suum habuisset effectum.* 2do *à similitudine Patris-familias de servo improbissimo summum supplicium sine crudelitate sumentis.* 3tio *ab auctoritate ipsius Cæsaris, & dissimili exemplo duorum Lentulorum, avi & Nepotis, interfectorum.* 4to Cap. VII. *exposcit Cicero tacitè mortis sententiam in Captivos, dum removet omnem à se metum, affirmando satis sibi esse præsidii ad omnia, quæ Senatus decreverit transigenda, tum de sua cura ac diligentia, tum de populi Romani studio conservandi Rempublicam, præsertim cum omnes Ordines adesse, & eos* Cap. VIII. *ad communem salutem Reipublicæ opem conferre ostendat.* *Denique* Cap. IX. *ex jis, quæ ad Confirmationem rei propositæ dixerat, concludit, atque hortatur, ut fortiter judicent.* Cap. X. *digreditur Cicero in laudem suæ fortitudinis, quam effert contemptu mortis; gloria rerum gestarum; comparatione cum virtute Scipionis, Pauli, Marci, Pompeji; adjunctis victoriæ disparibus. Tum demum* Cap. XI. *pro tanta sua fortitudine postulat æternam consulatus sui memoriam, suumque filium commendat.*

In Conclusione *hortatur Cicero Senatum, ut fortiter decernat, Syllani, nempe, sententiam amplectatur.*

ORATIO IN L. CATILINAM. IN SENATU.

I. VIDEO, P. C. in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos: video vos non solum de vestro ac reipublicæ, verum etiam, si id (1) depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas, sed eam per deos immortales, quæso deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem, feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas, salusque pariatur. Ego sum ille consul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non Campus consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium gentium, non domus, commune perfugium; non lectus ad quietem datus, non denique hæc sedes curulis (2) unquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa

(1) *si id depulsum est &c.* periculum nempè Reipublicæ à Catilina sociisque ejus intentatum.

(2) *curulis unquam vacua mortis periculo &c.* dicit Cicero nullibi securitatem sibi fuisse neque etiam in sella Senatoria seu Consulis.

multa concessi, multa meo quondam dolore in vestro timore sanavi. Nunc si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos P. C. Populumque Romanum ex cæde misera, conjuges, liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione, templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrorum ex fædissima flamma, totam Italiam ex bello & vastitate eriperem, quæcunque mihi uni proponetur fortuna, (3) subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, (4) fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit, cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem extitisse.

II. QUARE, P. C. consulite vobis, prospicere patriæ; conservate vos, conjuges, liberos, fortunasque vestras; populi Romani nomen salutemque defendite, mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare omnes deos, qui huic urbi præsident pro eo mihi, ac mereor relaturos gratiam esse; deinde, si quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mærore non movear, horumque omnium lachrymis, à quibus me circumsessum vide-

(3) *subeatur*, paratum se offert Cicero ad omnem fortunæ casum.

(4) *à vatibus fatale* Lentulus probaverat ex libris Sybillinis se fatalem, ac ad perniciem Reipublicæ natum.

videtis, neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti reſp: tanquam obſidem conſulatus mei: neque ille, qui expectans huius exitum diei adſtat in conſpectu meo gener? Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiam ſi vis aliqua me oppreſſerit, potius quam & illi, & nos una cum rep: pereamus. Quare P. C. incumbite ad reipubl: ſalutem: circũſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis; non (5) T. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt: non L. Saturnius, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judiciũ adducitur: ſed tenentur (6) ii, qui ad urbis incendium ac veſtram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum Romæ reſtiterunt; tenentur literæ, ſigna, manus, denique uniuscujuſque confeſſio: ſolicitantur Allobroges: ſervitia excitantur: Catilina accerſitur: id eſt initum conſiliũ ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti Imperii calamitatem, relinquatur.

III. HÆC omnia indices retulerunt, rei confeſſi ſunt, vos multis judiciis judicaviſtis: primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis, & mea

(5) *non T. Gracchus &c.* nomina illorum, qui jure interfecti ſunt.

(6) *ſed tenentur ji &c,* id eſt illi ſunt in cuſtodia, quorum Conjuratio deprehenſa & palam facta.

mea virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde, quod P. Lentulum, ut se abdicaret prætura, coegistis: tum quod eum, & cæteros, de quibus judicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremo hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima, quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos P. C. tanquam integrum & defacto, quid judicetis, & de pæna, quid censeatis. Jlla prædicam quæ sunt consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc quidquid est, quocumque vestræ mentes inclinant atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis: (7). Huic si paucos putatis affines esse vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum, manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, & obscure serpens, multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

IV.

(7) *huic &c.* nempè sceleri seu Conjurationi plures immisti sunt socii.

IV. VIDEO duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet eos, qui (8) hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alterã C. Cæsaris, qui mortis pænã removet, cæterorũ suppliciorũ omnes acerbitates ãplectitur. Uterq; & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Rom: vita privari conati sunt, qui delere Imperium, qui populi Rom: nomen exstingvere; punctum temporis frui vita & hoc communi spiritu non putat oportere: atque hoc genus pænæ sæpe in improbos cives in hac republ: esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt, vincula vero, & ea sempiterna, certe ad singularem pænam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque (9) Municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis, difficultatem, si rogare; decernatur tamen, si placet. Ego enim (10) suscipiam, & ut spero, reperiam, qui id, quod salutis

(8) *qui hæc delere &c.* intelligi debet Templa, Domos, urbem *&c.*

(9) *municipiis &c.* dicit Consilium esse Cæsaris, ut conjurati per Civitates socias dispertiantur, ac pluribus in locis custodiantur.

(10) *ego enim suspiciam &c.* id est perficiam (si id vobis statuere libuerit) ut conjurati per municipales Civitates suscipiantur.

tis omnium causa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pænam municipibus, si quis eorum vincula ruperit, horribiles custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum sancit; ne quis eorum pænam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum levare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet. bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas (11) uno dolore, animi ac coporis & omnes scelerum pænas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos (12) ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constiiuta esse voluerunt quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

V. NUNC P. C. ego mea video quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Cæsaris, quoniam hanc is in republ: viam, (13) quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore & cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus

(11) *multas uno dolore &c.* hic Cæsaris sententiam acute reprehendit Cicero, dicendo eam severiorem esse sententiâ mortis, quâ omnibus acerbitatibus liberamur.

(12) *ejusmodi pænas &c.* pænas tales & cruciatus apud inferos fore (ubi mors non est) antiqui dixerunt.

(13) *quæ popularis habetur.* Cæsaris sententia, quæ censet captivos perpetuis carceribus addicendos, plebi grata esse videtur, eo, quod juxta legem Sempronianam injussu populi Romani non licuerit Cives Romanos interfici.

impetus pertimescendi: sin illam alteram; nescio an amplius mihi negotii contrahatur, sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipubl: vincat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in Rempublicam voluntatis, intellectum est, quid intersit inter (14) levitatem concionatorum & animum vere popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares habere volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat, (15) & nudius tertius in custodiam cives Romanos, Cethegum & P. Lentulum, dedit, & supplicationem mihi decrevit, & indices hesterno die maximis præmiis adfecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa judicarit. At vero C. Cæsar, intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem Reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse, denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi pœnas Reipublicæ dependisse. Idem ipsum Lentulum largitorem & prodigum non putat, cum de pernicie populi Romani, & exitio hujus urbis tam

(14) *inter levitatem Concionatorum.* id est, Tribunorum plebis, qui leves easque seditiosas Orationes ad populum sæpenumero habebant.

(15) *Is & nudius tertius &c.* dicit Cicero ipsum etiam Cæsarem contra legem Sempronii de capite Conjuratorum sententiam dixisse.

tam acerbe, tamque, crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisq; mandare & sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, & in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, & omnes animi cruciatus & corporis, etiam egestas, & mendicitas consequatur.

VI. QUAMOBREM sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo carum atque jucundum: sive Silani sententiam sequi malueritis, facile me,atque vos (16) crudelitatis vituperatione defenderis: atque obtinebo eam multo leviorem fuisse. Quanquam, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva Republ: vobiscum perfrui libeat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior) sed singulari quadam humanitate & misericordia? Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis, Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse

se

(16) *à crudelitatis vituperatione &c.* quia sententia Syllani videbatur esse crudelis.

ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt: purpuratum eſſe hunc Gabinium: cum exercitu veniſſe Catilinam: tum lamentationem matrum-familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco. Et quia mihi vehementer hæc videntur miſera atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo. Etenim quæro ſi quis paterfamilias liberis ſuis à ſervo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, ſupplicium de ſervis non quam acerbiſſimum ſumſerit, utrum is clemens ac miſericors, an inhumanus & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi vero importunus ac ferreus qui non dolore ac cruciatu nocentis ſuum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt, qui ſingulas uniuscujuſq; noſtrum domos, & hoc univerſum Reip: domicilium delere conati ſunt, qui id egerant, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati Imperii collocarent; ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur; ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis, in patriæ civiumque pernicie fama ſubeunda eſt. (17) Niſi vero cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus & amantiſſimus Reipubl: crudelior nudius tertius eſt viſus, cum

(17) *Niſi vero cuipiam L. Cæſar &c.* Cæſar iratus in ſenatu (cum Avus ejus Flaccus cum filio ſuo juſſu Optimi Conſulis in carcere necaretur) dixit Lentulum etiam, ſororis ſuæ virum vita privari debere.

cũ sororis suæ, fæminæ lectissimæ virũ præsentẽ & audientẽ vita privandũ esse dixit, cum avum jussu coss. interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile fuit factum? quod initum delendæ Reipubl. consilium? Largitionis voluntas tum in repubḷ versata est, & partium quædam contentio? Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit ne quid de summa dignitate Reipublicæ minueretur: hic ad evertenda fundamenta, Reipubl. Gallos accersivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandã Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamque Catilinæ. Veremini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefario, nimis aliquid severe statuisse videamini? cum multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

VII. SED, quæ exaudio P. C. dissimulare non possum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, (18) ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigunda. Omnia & provisa & parata & constituta sunt, P. C. cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam majore popu-

(18) *ut habeam satis præsidii* ne sim destitutus præsidio.

populi Romani ad summum Imperium retinendum, & ad communes fortunas conservandas, voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum, plenum est forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam, hæc inventa sola, in qua omnes sentiunt unum atque idem, præter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & secerno libenter. Neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Cæteri vero, dii immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita (19) summam ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reipubl: certent, quos ex multorum annorum, dissensione ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit. Quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus, confirmo vobis nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipubl: partem esse venturum. Pari studio defendendæ reipubl: convenisse video tribunos ærarios, fortissi-

(19) *summam*, hoc est, supremam auctoritatem & curam in Republ.

fortiſſimos viros, (20) ſcribas itẽ univerſos: quos, cum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab amore debitæ pecuniæ, ab expectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiã tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, adſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cum ſit carum, tum vero dulce atque jucundum?

VIII. OPERÆ pretium eſt P. C. (21) libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute fortunam civitatis conſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe judicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hoſce homines ordinesque commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respubl: quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat, qui non (22) hæc ſtare

(20) *ſcribas item &c. &c.* ſcribæ convenerant ad ærarium, ut ſortirentur officia, qui penes Conſulem, qui penes Tribunum plebis eſſet; ſub adventum ſuum, viderunt Conjuratos adduci in Senatum, dimiſerunt itaque ſortem & omnes promiſerunt præſidium.

(21) *Libertinorum &c.* eorum, ſcilicet, qui ex ſervis facti ſunt liberi & jura Civitatis ob virtutem ſuam ſunt conſecuti.

(22) *qui non hæc &c.* id eſt, qui non hanc urbem & Rempublicam ſalvam eſſe velit.

ſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem, voluntatis. Quare ſi quem veſtrum fore commovet hoc: quod auditum eſt (23) lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperare ſollicitari poſſe animos egentiū atque imperitorum: eſt id quidem cæptum atque tentatum, ſed nulli ſunt inventi tam aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi qui non ipſum illum ſellæ acque operis & quæſtus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc otiorum vitæ ſuæ ſalvum eſſe velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, imo vero (id enim potius eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otii. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentia civium ſuſtinetur, alitur otio; quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint, P.C. vobis populi Romani præſidia non ſunt, vos, ne populo Romano deeſſe videamini, providete.

IX. HABETIS conſulem ex plurimis periculis & inſidiis, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram, reſervatum; omnes ordines ad conſervandam Rempublicam mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce conſentiunt: obſeſſa facibus & telis impiæ conjurationis vobis ſupplex

(23) *Lenonem quendam &c.* dicit Cicero per deſpectum, non ſervum ſed Lenonem à Lentulo miſſum ad concitandum populum.

ſupplex manus tendit patria communis, vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem & Capitolium; vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta cõmendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum, de ſedibus de focis veſtris, hodierno die vobis judicandum eſt. Habetis ducem memorem veſtri, oblitum ſui, quæ non ſemper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum (id quod in civili caſu hodierno die primum videmus) unum atque idem ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum Imperium quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggerataſque fortunas una nox pene delerit. (24) Id ne unquam poſthac non modo confici, ſed ne cogitari quidem poſſit à civibus, hodierno die providendum eſt. Atque hæc, non ut vos, qui mihi ſtudio pene præcurritis, excitarem, locutus ſum: ſed ut mea vox quæ debet eſſe in Republica princeps, officio functa conſulari videretur.

X. NUNC antequam ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam video eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video: ſed eam eſſe judico turpem & infirmam & contemtam

&

(24) *Id ne unquam poſt hac &c.* ſvadet Cicero non oppetere differri pænam Captivorum, quam omnes expetere videntur.

& abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quam vestra ac Reipubl: dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestatis, nemo est adsecutus. Cæteris (25) enim semper benegestæ, mihi uni conservatæ Reipubl: gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cujus consilio atque virtute Annibal in Africam redire atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic Imperio infestissimas Carthaginem Numantiamque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille cujus (26) currum rex potentissimus quondam & nobilissimus, Perses honestavit; sit in æterna gloria Marius, qui Italiam obsidione, & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompejus, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur; erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ; nisi forte majus est, patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare: ut etiam illi qui absunt, habeant, quo victores revertantur

(25) *Cæteris enim semper benegestæ &c.* id est aliis Imperatoribus & Consulibus pro victoriis, pro auctionibus gloriæ, mihi pro conservatione *Reipublicæ* gratulationem decrevistis.

(26) *Cujus currum &c.* quia ab Æmilio Paulo Rex Perses in triumpho ductus ante currum.

tur. Quamquam eſt uno loco conditio melior externæ victoriæ, quam domeſticæ quod hoſtes alienigenæ aut oppreſſi ſerviunt, aut recepti, beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati, hoſtes patriæ ſemel eſſe cæperunt, eos cum à pernicie reipubl: repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, à me atque à meis facile propulſari poſſe confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram equitumque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere & labefactare poſſit.

XI. QUÆ cum ita ſint, patres conſcripti, pro Imperio, pro exercitu, (27) pro provincia, quam neglexi,pro triumpho cæteriſq; laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis hoſpitiiſque provincialibus,quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudi-

P

(27) *pro Provincia &c.* quia ad extrenum bellum in Macedoniam (quod plerique ſemper ambiebant) Cicero non ivit, ſed eam Provinciam Collegæ ſuo conceſſit, ac ipſe Romæ manſit.

ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam Rempublicam diligentia, nihil aliud à vobis, niſi hujus temporis totiuſque mei conſulatus memoriam poſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit, commendo vobis parvum meum filium, cui profecto ſatis erit præſidii non ſolum ad ſalutem, verum etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolus periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis. Qua propter de ſumma ſalute veſtra populique Romani, P. C. de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de Imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa Republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis eum conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet, & ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſe ipſum præſtare poſſit.

SENTENTIÆ

NEque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, nec immatura conſulari, nec miſera ſapienti.

Mortem ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter adiverunt.

Periculorum noſtrorum rationes utilitas reipublicæ vincere debet.

Hoc

Hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicarit.

Reos majeſtatis cum omnes animi & corporis cruciatus, tum & egeſtas ac mendicitas conſequuntur.

Importunus ac ferreus videtur, qui non ſuum dolorem, cruciatumque dolore & cruciatu nocentis lenierit. Sic nos in homines, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt, qui ſingulas uniuscujusque noſtrum domos, & univerſum reip: domicilium delere conati ſunt; qui id egerunt, ut inimicos in veſtigiis urbium noſtrarum, atque in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie fama ſubeunda eſt.

Multo magis eſt verendum ne remiſſione pœnæ (in reos læſæ majeſtatis) crudeles in patriam, quam ne ſeveritate animadverſionis, nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamur.

Non majus eſt patefacere nobis provincias, quo exire poſſimus, quam curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quo victores revertantur.

Qui ex numero civium dementia aliqua depravati, hoſtes patriæ ſemel eſſe ceperunt, eos cum à pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare poſſis.

ORATIO X.

quæ est

AD QUIRITES POST REDITUM.

Argumentum Orationis ad Quirites post Reditum.

CUm Cicero testimonium tulisset contra Clodium, pollutorum sacrorum reum, ita illum in se exacerbavit, ut non quiesceret tribunus plebis factus, nisi Cicerone in exilium ejecto, hanc speciosam causam apud populum Romanum prætexens iniquitati suæ, quod Cives Romanos (conjurationis Catilinariæ principes) indemnatos Cicero Consul interfecisset. Et quo facilius quod capiebat obtineret Clodius, illius unius anni Consules Gabinium & Pisonem, spe singularum provinciarum compulit, ut paterentur optime meritum Ciceronem exterminari. Postero anno cum T. Annius Milo & P. Sextius tribuni plebis & simul P. Lentulus Consul urgerent: Pompejo favente, Senatu approbante, cuncta Italia suffragium ferente, revocatus est Cicero ab exilio in patriam atque pristinam dignitatem.

Hac igitur Oratione gratias populo Rom: agit pro insigni illo restitutionis beneficio.

Proinde est hæc Oratio Eucharistica de Genere Demonstrativo, & constat Exordio, propositione, eaque implicita, Confirmatione & Conclusione.

Habita est Oratio A. V. DC. XCVI. ætatis Ciceronis anno L. Stylus est mediocris.

DI-

DISPOSITIO.

Orationis post reditum ad Quirites.

Partes Orationis hujus *Etsi eæ propriè sint, quæ in Oratione eucharistica seu gratiarum actoria (qualis præsens est) prudenter atque per accomodè adhiberi sciant; imo enim beneficii magnitudinem ac honorem reditus sui Cicero commemorat,* 2do *non modo ademptam sibi calamitatem, sed etiam auctam dignitatem in reditu suo ostendit,* 3tio *denique summam atque perpetuam erga populum Romanum pietatem pro gratia referenda pollicetur; nihilominus tamen hæc omnia videntur æquè posse distribui in quatuor usitatas Orationis partes; nempe: in Exordium, Propositionem, Confirmationē & Conclusionem.*

In Exordio Cap. I. *dicit se Cicero devovisse pro salute Patriæ, tum reditu suo in Patriam devotionis ejus se esse convictum lætatur, quam lætitiam amplificat pulcherrima inductione, à fortuna, liberis, fratre, re familiari, amicis, honore, Patria, quæ sibi jucundiora nunc esse, quam antea fuisse brevi similitudine comprobat.*

Propositio *(Populus Romanus singulari beneficio revocavit Ciceronem ab exilio) amplificatur* Cap. II. *insigni comparatione beneficiorum, cui statim adjungitur clarissimum argumentum, seu.*

Confirmatio propositionis *(populus Romanus non solum calamitatem Ciceronis sustulit, sed etiam dignitatem auxit) continetur tali Enthymemate.* Antecedens prop: *(Cicero, Senatûs populique Romani consensu, maximisque amicorum officiis, revocatus in*

Patri-

ORATIO X.

quæ est

AD QUIRITES POST REDITUM.

Argumentum Orationis ad Quirites post Reditum.

CUm Cicero testimonium tulisset contra Clodium, pollutorum sacrorum reum, ita illum in se exacerbavit, ut non quiesceret tribunus plebis factus, nisi Cicerone in exilium ejecto, hanc speciosam causam apud populum Romanum prætexens iniquitati suæ, quod Cives Romanos (conjurationis Catilinariæ principes) indemnatos Cicero Consul interfecisset. Et quo facilius quod capiebat obtineret Clodius, illius unius anni Consules Gabinium & Pisonem, spe singularum provinciarum compulit, ut paterentur optime meritum Ciceronem exterminari. Postero anno cum T. Annius Milo & P. Sextius tribuni plebis & simul P. Lentulus Consul urgerent: Pompejo favente, Senatu approbante, cuncta Italia suffragium ferente, revocatus est Cicero ab exilio in patriam atque pristinam dignitatem.

Hac igitur Oratione gratias populo Rom: agit pro insigni illo restitutionis beneficio.

Proinde est hæc Oratio Eucharistica de Genere Demonstrativo, & constat Exordio, propositione, eaque implicita, Confirmatione & Conclusione.

Habita est Oratio A. V. DC. XCVI. ætatis Ciceronis anno L. Stylus est mediocris.

DI-

DISPOSITIO.

Orationis post reditum ad Quirites.

Partes Orationis hujus *Etsi eæ propriè sint, quæ in Oratione eucharistica seu gratiarum actoria (qualis præsens est) prudenter atque per accomodè adhiberi sciant;* 1mo *enim beneficii magnitudinem ac honorem reditus sui Cicero commemorat,* 2do *non modo ademptam sibi calamitatem, sed etiam auctam dignitatem in reditu suo ostendit,* 3tio *denique summam atque perpetuam erga populum Romanum pietatem pro gratia referenda pollicetur; nihilominus tamen hæc omnia videntur æquè posse distribui in quatuor usitatas Orationis partes; nempe: in Exordium, Propositionem, Confirmationẽ & Conclusionem.*

In Exordio Cap. I. *dicit se Cicero devovisse pro salute Patriæ, tum reditu suo in Patriam devotionis ejus se esse convictum lætatur, quam lætitiam amplificat pulcherrima inductione, à fortuna, liberis, fratre, re familiari, amicis, honore, Patria, quæ sibi jucundiora nunc esse, quam antea fuisse brevi similitudine comprobat.*

Propositio (*Populus Romanus singulari beneficio revocavit Ciceronem ab exilio) amplificatur* Cap. II. *insigni comparatione beneficiorum, cui statim adjungitur clarissimum argumentum, seu.*

Confirmatio propositionis (*populus Romanus non solum calamitatem Ciceronis sustulit, sed etiam dignitatem auxit) continetur tali Enthymemate.* Antecedens prop: (*Cicero, Senatûs populique Romani consensu, maximisque amicorum officiis, revocatus in Patri-*

Patriam) amplificantur 1mo Cap. III. & IV. *dissimili comparatione reditus Popilii, Metelli, Marii* 2do Cap. V. VI. & VII. *amplificatur Oratoria narratione eorum, quæ amici, præsertim Lentulus, Milo, Pompejus, Servilius, Gellius, aliique egerunt, ut restitueretur Cicero.* Consequens propositio *(igitur populus Romanus non solum calamitatem Ciceronis sustulit, sed etiam dignitatem auxit)* Cap. VIII. *subjungitur per affectus, ubi simul Cicero pollicetur pro tam insigni beneficio pietatem, atque fortitudinem contra malos Cives exemplo Marii, quanquam dissimili ratione.* Denique Cap. IX. *prædicit, qualiter se cum suis inimicis gesturus est; attamen majorem sibi fore dicit curam referendæ gratiæ bonis, quam malos ulciscendi.*

Conclusio Cap. X. *habet gratias Senatui populoque Romano, & perennem beneficii memoriam pollicetur.*

ORA-

ORATIO.
AD QUIRITES POST REDITUM.

I. QUOD precatus ab Jove optimo maximo, cæteriſque diis immortalibus ſum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunas meas, pro veſtra incolumitate, otio, concordiaque (1) devovi, ut ſi meas rationes unquam veſtræ ſaluti antepoſuiſſem, ſempiternam pænam ſuſtinerem mea voluntate ſuſceptam, ſin & ea, quæ ante geſſeram, conſervandæ civitatis cauſa geſſiſſem, & illam miſeram profectionē veſtræ ſalutis gratia ſuſcepiſſem, ut quod odium ſcelerati homines, & audaces in Rempublicam & in omnes nos conceptum jamdiu continerent, in me uno potius, quam in optimo quoque & in univerſa Republica deficeret; (2) hoc ſi animo in vos liberoſque veſtros fuiſſem, ut aliquando vos patres conſcriptos, Italiamque univerſam, memoria mei, miſericordia, deſideriumque teneret, ejus devotionis me eſſe convictum judicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, confeſſione inimicorum, beneficio divino immor-

(1) *devovi.* dicit Cicero ſe (cum in exilium diſceſſiſſet) votum diis nuncupaſſe, ut ſcilicet in exilio periret, ſi ſua commoda ſaluti Reipublicæ anteponeret, ſin ſecus, in Patriam ſalvus rediret.

(2) *hoc ſi animo &c.* dicit Cicero votum ſuum diis placuiſſe, & optimam ſuam voluntatem erga Patriam eosdem Deos regratificatos ſibi eſſe.

immortalique vestro, maxime lætor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, æqualis, perpetuaque, fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu, tamen si mihi tranquilla & placata omnia fuissent, incredibili quadam & pene divina, qua nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quam mihi meus frater: non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam, & postea quam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis adferunt, quam tunc incolumitates adferebant. Amicitiæ, consvetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. Iam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reip: dignitas! quæ vestra majestas? quibus

ego

ego omnibus antea rebus ſic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona valetudo jucundior eſt eis, qui è gravi morbo recreati ſunt,quam qui nunquam ægro corpore fuerunt: ſic ea omnia deſiderata magis, quam aſſidue percepta, delectant.

II. QUORSUM igitur hæc diſputo? quorſum? ut intelligere poſſitis, neminem unquam tanta eloquentia fuiſſe, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui veſtrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, (3) quæ in me, fratremque meum, liberoſque noſtros contuliſtis, non modo augere, aut ornare oratione, ſed enumerare aut conſequi poſſit. A parentibus, id quod neceſſe erat,parvus ſum procreatus: à vobis natus ſum conſularis. Jlli mihi fratrem, incognitum, qualis futurus eſſet, dederunt: vos ſpectatum & incredibili pietate cognitum reddidiſtis: Rempublicam (4) illis accepi tēporibus eam, quæ pene amiſſa eſt: à vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera ſervatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidiſtis, multa præterea à diis immortalibus optata conſecuti ſumus: niſi veſtra voluntas fuiſſet, omnibus divinis muneribus caruiſſemus. Veſtros denique honores, quos eramus gradatim ſingulos aſſecuti

(3) *quæ in me &c.* id eſt, quod Quirites revocando Ciceronem ab exilio & illum Patriæ, & Patriam illi cum fortunis ac liberis ſuis reddiderint.

(4) *illis accepi temporibus &c.* meminit Cicero ſtatum Reipublicæ tempore Conſulatus ſui,atque Conjurationis Catilinariæ.

assecuti, nunc à vobis universos habemus: ut quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobis met ipsis, tantum hoc tempore, universim cuncto populo Romano debeamus. Nã cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim, tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas; ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini.

III. NON enim pro meo reditu ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi præterea cognati atque affines deprecati sunt; non ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectata ætate filius L. Delmaticus, consularis, summa auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii Luculli, Servilii. Scipiones. Per multi enim tum Metellorum liberi, pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris supplicaverunt. Quod si ipsius summa dignitas maximæque res gestæ non satis valerent, tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrimæ populum Romanum movere potuerunt. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares vestra patrumque memoria tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed (5) in discessu civium exerci-

(5) *sed in discessu &c.* id est, in seditione Civili.

exercitu se armisque revocavit. Me autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina quædam & inaudita auctoritas atque virtus, fratrisque mei miserrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres à vobis deprecatæ sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret, qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam, & tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne sepulchro quidem se à me esse sejunctum: Pro (6) me præsente senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem me absente unius squalorem sordesque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro possit esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit frater. Nam conjugis miseræ squalor & luctus, atque optimæ filiæ mæror assiduus, filiique desiderium mei, lacrymæque pueriles aut itineribus necessariis, aut magna ex parte tectis ac tenebris continebantur.

IV. QUARE hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi

(6) *pro me præsente &c.* id est, cum Cicero jam damnatus esset in exilium, adhuc tamen Romæ degeret, multi pro eo deprecabantur, & vestem mutarunt in signum doloris.

mihi ad deprecandum calamitatem meam non adfuerunt, ſic illi, quod mea virtus præſtare debuit, adjutores, auctores, hortatoresque ad me reſtituendum ita multi fuerunt, ut longe ſuperiores omnes hac dignitate copiaque ſuperarem. Nunquam de P. Popillio, clariſſimo atque fortiſſimo viro, nunquam de Q. Metello, nobiliſſimo & conſtantiſſimo cive, nunquam de C. Mario (7) cuſtode civitatis atque Imperii veſtri, in ſenatu mentio facta eſt. Tribunitiis ſuperiores illi rogationibus, nulla auctoritate ſenatus ſunt reſtituti: Marius vero non modo non à ſenatu, ſed etiam oppreſſo ſenatu eſt reſtitutus: nec rerum geſtarum memoria in reditu C. Marii, ſed exercitus, atque arma valuerunt. At de me ut valeret, ſemper ſenatus flagitavit, ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia atque auctoritate perſecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum & coloniarū factus eſt, at me in patriam ter ſuis decretis Italia cuncta revocavit. Jlli inimicis interfectis, magna civium cæde facta reducti ſunt: ego iis, à quibus ejectus ſum, provincias obtinentibus, inimico (8) hoc optimo viro & mitiſſimo, altero conſule referente, reductus ſum: cum

(7) *cuſtode Civitatis &c.* Marius dicitur cuſtos ſeu conſervator Civitatis & Imperii, præcipue propter innumeras Cimbrorum Theutonumque copias ab illo ſuperatas.

(8) *inimico hoc &c.* Metello ſcilicet, antea quidem inimico & altero Lentulo Conſulibus ad Senatum referentibus, revocatus eſt Cicero.

cum (9) is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem intra omnes mortuos amandatus esset.

V. NUNQUAM de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. (10) At pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiæ causa facere viderentur, quod alter mihi adfinis erat, alterius causam capitis receperam, qui provinciarum fædere irretiti totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis vero Januar: posteaquam orba resp: consulis fidem tanquam legitimi tutoris imploravit, P. Lentulus consul, parens, Deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum, judicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi (11) is tribunus pl. quem ego maxi-

(9) *cum is inimicus &c.* Attilium dicit Tribunum plebis. qui adversabatur Ciceroni.

(10) *At pro me superiores Consules &c.* Consules Piso & Gabinius (quorum alterum defenderat olim Cicero) dicuntur per Ironiam voluisse referre ad Senatum, non tamen retulerunt abstracti commodo Provinciarum, quas obtinebant.

(11) *nisi is &c.* id est, Attilius Tribunus plebis.

maximis beneficiis quæſtorem conſul ornaveram, cum & cunctus ordo & multi eũ ſummi viri orarent, & Cn. Oppius ſocer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret, noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet, quæ deliberatio non in redenda quẽadmodum nonnulli arbitrabantur, ſed, ut patefactum eſt, in augenda mercede conſumpta eſt. (12) Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla, cum variis rationibus, impediretur, & voluntate tamen perfecta ſenatus cauſa ad vos menſe Jan: deferebatur. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. (13) Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conſcribi centuriarique vidiſſem cum intelligerem, veteres ad ſpem cædis, Catilinæ copias eſſe revocatas: cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod ſibi timerent aut proditores eſſe, aut deſertores ſalutis meæ: cum duo conſules empti pactione provinciarum auctores ſe inimicis reipubl: tradidiſſent; cum egeſtatem, avaritiam, libidines ſuas viderent expleri non poſſe, niſi me conſtrictum domeſticis hoſtibus dediſſent: cum ſenatus, equiteſque Rom: flere pro me, ac mutata veſte vobis ſupplicare, edictis atque Imperiis vetarentur: cum omnibus fædera, reconciliationes gratiarum ſangvine meo ſanci-

(12) *Poſtea res &c.* nihil ſcilicet actum eſt in ſenatu, priusquam de reditu Ciceronis decretum eſſet.

(13) *Ego cum homines &c. &c.* refert Cicero: quid & qualiter actum ſit, cum jam ageretur de eo in exilium ejiciendo.

ſancirentur; cum omnes boni non recuſarent, quin vel pro me, vel mecum perirent, armis decertare pro mea ſalute nolui, quod & vincere, & vinci luctuoſum reipubl: fore putavi. At inimici mei menſe Jan: cum de me ageretur, (14) corporibus civium trucidatis, flumine ſangvinis meum redditum intercludendum putaverunt.

VI. ITAQUE cum ego abfui, eam remp: habuiſtis, ut æque me, atque illam reſtituendam putaretis. Ego autem in qua civitate nihil valeret ſenatus; omnis eſſet impunitas; nulla judicia: vis & ferrum in foro verſarentur; cum privati ſe parietum præſidio, non legum, tuerentur; tribuni pleb: vobis inſpectantibus vulnerarentur; ad magiſtratuum domos cum ferro & facibus iretur, conſulis faſces frangerentur; deorum immortalium templa incenderentur; Rempublicam eſſe nullam putavi. Itaque neque republ: exterminata mihi locum in hac urbe eſſe duxi, nec, ſi illa reſtitueretur, dubitavi, quin me ſecum ipſa reduceret. An ego cum mihi eſſet exploratiſſimum P. Lentulum proximo anno conſulem futurum, qui illis ipſis reipubl: periculoſiſſimis temporibus ædilis curulis, me conſule, omnium meorum conſiliorum particeps periculorumque ſocius fuiſſet; dubitarem, quin me confectum conſularibus vulneribus con-

ſulari

(14) *Corporibus civium &c.* oſtenditur maxima cædes facta poſt diſceſſum Ciceronis, qua cæde putabant malevoli poſſe præpediri reditum ejusdem.

ſulari medicina ad ſalutem reduceret? Hoc duce (15) collega autem ejus, clementiſſimo atque optimo viro, primo non adverſante, poſt etiam adjuvante, reliqui magiſtratus pene omnes fuerunt defenſores ſalutis meæ, ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præſidio, copiis, T. Annius & P. Sextius, præſtanti in me benevolentia, & divino ſtudio extiterunt: eodemque P. Lentulo auctore & pariter referente collega frequentiſſimus ſenatus (16) uno diſſentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis ampliſſimis ornavit: ſalutem vobis, municipiis, coloniiſque omnibus commendavit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, conſules, prætores, tribuni plebis, ſenatus, Italia cuncta ſemper vobis deprecata eſt, denique omnes, qui veſtris maximis beneficiis honoribusque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem non ſolum ad me conſervandum vos cohortati ſunt, ſed etiam rerum mearum geſtarum auctores, teſtes, laudatoresque fuerunt.

VII. QUORUM princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui ſunt, fuerunt, erunt, virtute, ſapientia ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ univerſæ reip: ſalutem otium, dignitatem; cujus oratio fuit, quemadmodum accepi tripartita. Primum vos docuit meis conſi-

(15) *Collega autem &c.* Metellus cum Lentulo tunc Conſules fuerunt.

(16) *uno &c.* id eſt: Gabinio Tribuno plebis.

consiliis Rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute conjunxit, hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Rom: rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram iisdem centuriis, quibus collocaretis, repofuistis Eodem tempore audistis, eodem ex loco, summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios eadem dicere, ut omnium testimonio, per me unum Rempublicam conservatam esse, constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir & ornatissimus civis dixisset, opera mea Rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam cæteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii, qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pene sensit, dixit in concione vestra, si ego consul, cum fui, non fuissem, *Remp:* funditus interituram fuisse.

VIII. EN ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo,

consentientibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus frugum ubertate copia, utilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, Reipublicæ restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor. Primum qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem, me erga populum Romanum semper fore, numenque vestrum æque mihi grave & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem Respubl: ipsa deduxit, nullo me loco Reipubl: defururum. (17) Quod si quis existimat me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto vehementer errat. Mihi quod potuit vis & injuria, & sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit; quod viro forti adimi non potest, id manet & permanebit. Vidi ego fortissimum virum (18) municipem meum C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solum cum his, qui hæc (19) delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa a senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere audivi tum

(17) *Quod si quis &c.* dicit hic Cicero animum suum erga Rempublicam eundem esse post exilium, qui fuerat ante.

(18) *municipem* id est. Concivem.

(19) *qui hæc*. id est. hanc urbem.

tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis, cum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, non commissurum, ut cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest, quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis: ego, qua consuevi, utar quoniam illi arti in bello ac seditione locus est, huic in pace atque otio. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi Resp: permittet, cogitabo.

IX. DENIQUE, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt, unum eorum, qui odio Reipubl: quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum qui per simulationem amicitiæ nefarie prodiderunt: tertium, qui cum per inertiam suam eadem adsequi non possent, inviderunt laudi & dignitati meæ: quartum, qui cum custodes Reipubl: esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus Imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus; malos cives, Remp-

publ: bene gerendo, perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti & gloriæ serviendo; (20) mercatores provinciarum revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi majori curæ est quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum injurias crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii renumerandi: propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exæquari; tum etiam ne tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre, quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus Reip: communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id Reip: repetere utcunque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æqvum est, tempore & die memoriam beneficij definire. Postremo, qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, & pecuniæ debitæ, propterea, quod pecuniam qui reti-

(20) *mercatores Provinciarum.* Pisonem nempe, & Gabinium Consules, qui Provincias, alter Macedoniam, alter Syriam, nacti sunt per exilium Ciceronis,

retinet, non dissolvit, qui reddidit, non habet: gratiam, & qui retulit, habet: & qui habet, dissolvit.

X QUAPROPTER memoriam vestri beneficij colam benevolentia, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficji permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de Republ: capiendis diligentiam, neque in periculis à Republ: repulsandis animum, neque in sententia simpliciter referendam fidem, neque in hominum voluntatibus pro republ: sedandis libertatem, nec in perferendo labore industtiam, nec in vestris commodis augendis gratiam, animi benevolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut cum vobis, (21) qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis tum posteris vestris, cunctisque gentibus, dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

(21) *qui apud me &c.* id est, ego vos tanquam Deos quosdam esse existimo.

SEN-

SENTENTIÆ.

Civem bonum decet, fortunas suas pro reip: incolumitate, otio, concordiaque dimittere.

Homini nihil est magis optandum, quam prospera, æquabilis perpetuaque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu.

Quid dulcius homini à natura datum est, quam sui cuique liberi?

Ipsa autem patria quid caritatis, quid voluptatis habet?

Bona valetudo jucundior est eis, qui è gravi morbo revocati sunt, quam qui, nunquam ægro corpore fuerunt.

Bonis viris quod potest vis & injuria & sceleratorum hominum furor detrahere, sæpius eripit, aufert, dissipat: quod viro forti adimi non potest, id manet & permanebit.

Ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii remunerandi; propterea, quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis æquari: cum etiam ne tam necessarium quidem est male meritis, quam optime meritis, referre, quod debeas.

Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus Reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, & vetustate sedari.

Qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in magnis beneficiis remunerandis est tardior? neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur, necesse est.

ORA.

ORATIO XI.

quæ est

IN SENATU POST REDITUM.

Argumentum Orationis in Senatu post Reditum.

SImile argumentum fere hujus Orationis cum antecedente est. Vti enim illa ad populum, ita hæc in Senatu fuit habita; & eodem quidem tempore: scilicet Nonis Septembr: A.V.C DCXCVI.

Invebitur autem cumprimis in duos Consules, quorum à Clodio corruptorum, invidia exul erat factus; tum amicorum, ac nominatim Pompeji beneficia extollit; & studium denique suum erga Rempublicam liberaliter pollicetur.

Invectiva igitur & Eucharistica est hæc Oratio, & pertinet proinde ad genus demonstrativum.

DISPOSITIO
Orationis post reditum ad Senatum.

Partes Orationis hujus, *quemadmodum & superioris in eo potissimum sitæ sunt quod Cicero primùm magnifacit beneficium sibi præstitum, & pro accepto gratias agit, deinde illud prædicat, ac extollit, atque gratum se fore pollicetur; nihilominus hæc omnia Exordio, Propositione. Confirmatione & Conclusione continentur.*

In

In Exordio Cap. I. *Cicero, quo se gratiorem ostendat Senatui, collatum sibi ab eo beneficium (quod sit revocatus in Patriam) amplificat ab effectis per comparationem Deorum, Parentum, populi, Senatusque Romani.*

Propositio (*Senatus maximo beneficio ornavit Ciceronem, quando illum revocavit ab exilio) firmatur hoc argumento: quia Cicero immortalitatem quandam per Senatum adeptus esse videtur, quod argumentum exponitur tali inductione: Consules, Tribuni, Pratores, aliique multi Consulares viri pari consensu, inaudito quadam triumpho reditum Ciceronis postularunt, decreverunt, ornarunt; igitur Cicero immortalitatem quandam per Senatum est adeptus.*

In Confirmatione *propositio antecedens amplificatur* Cap. II. 1mo *studio Nummii & octo Tribunorum pro salute Ciceronis referentium.* 2do *rebus gestis duorum Consulum Lentuli & Metelli ac etiam Pompeji; Lentuli tamen vel maximè fortitudinem contra inimicos suos Cicero* Cap. III. *deprædicat; atque* Cap. IV. *beneficium ejus effert exclamatione, & dictum Metelli commemorat. Tum eadem* Cap. IV. sed fuerunt &c. *acriter invehitur in Consules, quorum invidia pulsus fuit in exilium. Quorum alterius nempe Gabinii* Cap. V. *libidinem, Tribunatum, leges latas, Conciones, aliaque facta ipsius contra se, Cicero insectatur. Alterius nempe Pisonis* Cap. VI. *persequitur tarditatem, mores agrestes, libidinem & Epicuream disciplinam; eundemque* Cap. VII. *redarguit per apostrophen, ut crudelem ac superbum, qui junctus Gabinio omnia jura Civilitatis, humanitatisque*

que violavit. Hâc digressione ad Consules confecta 3tio *amplificatur Antecedens propositio* Cap. VIII. *virtute, animo, fide duorum Tribunorum T Annii & P. Sextii, ac aliorum per præteritionem* Cap. IX *commemoratorum, ubi etiam* 4to *amplificatur officioso animo Prætorum Cæcilii, Septimii, Crassi, Quintilii, Cornuti, quorum beneficii magis se memorem fore pollicetur, quam injuriarum ab aliis sibi illatarum. Atque rursus* Cap. X. *Lentulo gratias agit, & gloriatur pro insigni ejus in se beneficio, idem Metello alteri Consuli præstat, quam sibi reconciliatum dicit à Servilio, ac iterum* Cap. XI. *redit ad Lentulum* Cap XII. *Pompejo gratias habet & Annio atque Sextio gratum se testatur. Denique* Cap. XIII. *singulis & universis agit gratias, eosque tanquam Deos veneratur. Tum demum* Cap. XIV. *causas affert: cur maluerit in exilium potius ire, quam se vi defendere, ubi etiam Plancii hospitis sui charitatem commendat.*

In Couclusione Cap. XV. *promittit se Cicero majore adhuc fide, quam antea, defensurum Rempublicam, cui tam gloriose restitutus est: atque hujus restitutionis gloriam auget dissimili reditu Popilii, Metelli, ac Marii. prædicatque summum erga se amorem fratris & generis sui Pisonis.*

ORA-

ORATIO
Ciceronis.
POST REDITUM IN SENATU.

I. SI, Patres Conſcripti, pro veſtris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque noſtros meritis parum vobis cumulate gratias egere, quæſo, obteſtorque, ne meæ naturæ potius, quam magnitudini veſtrorum beneficiorum, id tribuendũ putetis. Quæ enim tanta poteſt exiſtere uberitas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tã divinum, atque incredibile genus orationis, quo quiſquam poſſit veſtra in nos univerſa promerita, non dicam complecti orando, ſed percenſere numerando, qui mihi fratrem optatiſſimum; me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam Rempubl: qui patriam, qua nihil poteſt eſſe jucundius, qui denique nosmet ipſos nobis reddidiſtis. Quod ſi parentes cariſſimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita eſt: ſi deos immortales, quorum beneficio hæc tenuimus & cæteris rebus aucti ſumus: ſi populum Rom: (1) cujus honoribus in ampliſſimo conſilio, & altiſſimo gradu digni-

(1) *cujus honoribus &c.* id eſt muneribus, nam honores, adminiſtrationeſque Reipublicæ omnes à populo mandabantur.

dignitatis atque (2) in hac omniũ terrarum arce collocati sumus, si hunc ipsum ordinem, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam & infinitum est: quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu, parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa judicia nobis omnia uno tempore reddidistis: ut, cum multa vobis, magna populo Rom: innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quod hæc antea singula per illos habuerimus, nunc universa per vos recuperavimus.

II. ITAQUE P. C quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum, universi me revocavistis, referente (3) L. Mummio, fortissimo, atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus & maxime fidelem, & minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. Postquam vobis potestas decernendi non est permissa per (4) eum tribunum pleb: qui cum per se Rempubl: lacerare non posset

(2) *in hac omnium terrarum arce.* hoc est, in Urbe valida & amplissima.

(3) *L. Mummio.* Mummius Senator promovit in senatu causam de revocatione Ciceronis ab exilio.

(4) *per eum &c.* Clodius fuit, qui impedivit Senatus Consultum de reditu Ciceronis.

posset, sub alieno scelere delevit; nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non ab his consulibus, qui (5) vendiderant, flagitavistis. Itaq; vestro studio atque autoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriæ, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referent. (6) Nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege non ea, quæ de me, sed ea, quæ de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut si revixissent ii, qui hæc pene delerunt, tunc ego redirem; quo facto utrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempubl: futuram, si aut hostes atque interfectores reipubl: revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso anno cum ego cessissem (7) princeps autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum vitam suam tueretur, respubl: sine consulibus esset, neque solum parentibus, perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini, (8) caput meæ pro

(5) *qui vendiderant.* id est Consules superioris anni, qui acceptis à Clodio provinciis (Piso Macedoniâ, Gabinius Syria) & Ciceronem ejici passi sunt, & Rempublicam ferme vendiderunt à Clodio lacerandam.

(6) *nam Consules modesti &c. &c.* Piso & Gabinius legum observatores per Ironiam dicti, tenebantur siquidem lege à Clodio lata de restituendo nunquam Cicerone, nisi hac conditione, si nempe revixissent Catilinarii à Cicerone interfecti.

(7) *Princeps* id est, Pompejus omnium clarissimus.

(8) *Caput.* idest lex lata de exilio Ciceronis.

proſcriptionis recitaretur: nunquam dubitaſtis meam ſalutem cum communi ſalute conjungere. Poſtea vero quam ſingulari, & præſtantiſſima virtute P. Lentuli conſulis, ex ſuperioris anni caligine, & tenebris lucem in Republ: Kalendis Januariis reſpicere cœpiſtis: Q. Metelli, nobiliſſimi hominis atque optimi viri, ſumma dignitas, cum prætorum, & tribunorum plebis pene omnium virtus & fides, reipubl: ſubveniſſet, cum virtute, gloria, rebus geſtis Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium ſæculorum, omnis memoriæ facile princeps tuto ſe in ſenatum venire arbitraretur: tantus veſter conſenſus de ſalute mea fuit, ut, licet corpus, abeſſet meum, dignitas jam in patriam revertiſſet.

III. QUO quidem menſe, quid inter me, & meos inimicos intereſſet exiſtimare potuiſtis. Ego meam ſalutem deſerui, ne propter me civium vulneribus reſpubl: cruentaretur, (9) illi meum reditum non populi Roman: ſuffragiis, ſed flumine ſangvinis intercludendum putaverunt. (10) Itaque poſtea nihil vos civibus, nihil ſociis, nihil regibus reſpondiſtis: nihil judices ſententiis, nihil Populus ſuffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit, mutum forum, elingvem curiam, tacitam & fra-

ctam

(9) *ſed flumine ſangvinis &c.* meminit Cicero ſeditionis, ac internecionis, quæ in foro VIII. Kalend: Febr: facta eſt.

(10) *Itaque poſtea nihil &c.* dicitur nullum fuiſſe Senatus Conſultum, nullas legationes, nulla judicia.

ctam civitatem videbatis. Quo quidem tempore, cum (11) is excessisset, qui cædi & flāmæ vobis auctoribus restiterat: cum ferro & facibus homines tota urbe volitantes Magistratuum tecta oppugnata, deorum templa inflammata, summi viri & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri tribuni pl. sanctissimum corpus non solum tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione Reipubl: paululum à mea causa recesserunt. Reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces à vestra auctoritate: à populi Romani dignitate, à mea salute depellerent, Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si Reipubl: reddidisset. Qui ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se & Republ: dignam dicere. Cum à tribuno pl. vocaretur, cum (12) præclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset; totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis opti-

(11) *cum is* id est: ego Cicero.

(12) *cum præclarum Caput.* id est: lex præclara dicitur ironice.

optime de rep: meritus nominatim, sine judicio una cum senatu, Reip: esset ereptus. Ut vero iniit magistratum, non dicam, quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut me conservato, vestram in posterum dignitatem, auctoritatemque sanciret?

IV. DII immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul fuit? quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset? (13) nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine atque optimo cive & viro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos vero nunquam, excepto illo (14) Cinano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in Republ: esset consul. Quod vere dixerat (15) si illud de duobus consulibus, quod ante in Republ: non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus, dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse, adscriptoremque videatis? sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ humiles

(13) *nec enim eguissem &c.* hoc est, non oporteret me à Consule restitui, si me non Consul ejecisset.

(14) *Cinnano tempore* quo Cinna Consul fuerat, ambo nequam fuerant.

(15) *si illud &c.* nempe si ex duobus Consulibus, qui fuerant Piso & Gabinius, alteruter esset bonus, non ejiceretur Cicero.

humiles; pravæ, oppletæ tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti Imperii nec intueri nec sustinere nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis, quorum alter à me Catilinam amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modo deseruerunt in causa præsertim publica & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt; (16) quorum alter tamen, neque me, neque quemquam fefellit.

V. QUIS enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnes libidines divulgatum? (17) qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset egestatem & luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum (18) proscriptionem effugere potu-

(16) *quorum alter tamen &c.* id est, quod Gabinius fuerit sceleratus, omnibus palam est.

(17) *qui ne à Sanctissima &c* nimirum Cicero dicit Gabinium passum esse suo capiti illudi ac insultari.

(18) *proscriptionem* id est: venditionem publicam, quæ sub hasta fieri solebat.

potuiſſet; qui in magiſtratu, niſi rogationem de piratico bello tuliſſet, profecto & egeſtate & improbitate coactus piraticam ipſe feciſſet: ac minore quidem cum Reipubl: detrimento, quam quod intra mœnia nefarius hoſtis prædoque verſatus eſt, quo inſpectante ac ſedente legem (19) tribunus plebis tulit, ne auſpiciis obtemperaretur, ne (20) obnunciare conſilio, aut comitiis, ne legi (21) intercedere liceret: ut lex Aelia & Fuſia ne valerent: quæ noſtri majores certiſſima ſubſidia Reipubl: contra tribunitios furores eſſe voluerunt. (22) Idemque poſtea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio ſupplex ad eum ſordida veniſſet, cumque adoleſcentes nobiliſſimi, cunctique equites Rom: ſe ad lenonis impuriſſimi pedes abjeciſſent: quo vultu cincinnatus ganeo non ſolum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? Neque contentus fuit, ſed etiam in concionem adſcendit: eaque dixit, quæ, ſi ejus vir Catilina revixiſſet dicere non eſſet auſus, ſe nonarum; Decembr: quæ, me conſule, fuiſſent, clivique Capitolini pænas ab equitibus Rom: eſſe repetiturum neque ſolum id dixit, ſed quos ei commodum fuit compellavit; L. vero Lamiam, equitem

(19) *Tribunus plebis.* Clodius.

(20) *obnunciare &c.* interpellare concilia atque Conventum.

(21) *intercedere* ne irritam facere ſeu impedire legem liceret, quæ de relegando in exilium Cicerone ſtatuta erat.

(22) *Idemque poſtea &c.* nimirum Gabinius Conſul.

R. præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate Reip: pro fortunis suis, amicissimum, consul Imperiosus exire urbe jussit, & cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent: ille ungventis oblitus cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum gravissimæ civitatis: fecitque, quod nemo unquam tyrannus, ut, quo minus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret, ne aperte incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

VI. CUM vero in Circo Flaminio, non à tribuno plebis consul in concionem, sed à latrone, archipirata productus esset, primum processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit (23) gravis auctor vehementissime displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris & helluationibus hujus calamistrati saltatoris, tam eximia virtus tamdiu cessavit (24)? nam ille alter Cesonius Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, præter simulatam versutamque tristitiam, nulla res commendatet?

(23) *gravis auctor &c.* id dicitur per Ironiam de Gabinio Consule, Consules enim in legibus ferendis erant primi, quos aliorum postea sententia sequebatur.

(24) *nam ille alter* hoc est Piso Consul, quem Cesonium appellat à Patria ejus.

tet non confulis ftudium, non difcendi initia rei militaris, non cognofcendorum hominum, non liberalitas? quem præteriens cum incultum, horridum, mæftumque vidifses, etiamfi agreftem & inhumanum exiftimares, tamen libidinofum, & perditum non dubitares? Cum hoc homine, an cum (25) ftipite Aethiope, fi in foro conftitiffes, nihil crederes intereffe, fine fenfu, fine fapore, elingvem tardum, inhumanum neglectum Capadocem modo abreptum de (26) grege venalium diceres. Idem domi quam libidinofus? quam impurus? quam intemperans, non janua receptis, fed pfeudothyro Pfeudothyro, id eft, occultâ januâ intromiffis voluptatibus? cum vero etiam literas ftudere incipit, & helluo immanis cum Græculis philofophari, tum eft (27) Epicureus, non penitus illi difciplinæ, quæcunque eft, deditus, fed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magiftros non ex iftis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute differunt: qui ad laborem, ad induftriam, ad pericula pro patria fubeunda adhortantur: fed eos, qui difputant horam nullam vacuam voluptate effe debere: in omni parte corporis femper oportere aliquod gaudium, delectationem que verfari. His utitur quafi præfectis libidinum fua-

 rum

(25) *cum ftipite Æthiope.* eft convitium in hominem bardum, nam turpius nihil eft Æthiope, nihil magis ridiculum ftipite.

(26) *de grege venalium* dicitur is, qui fe corrumpi pecunia vel muneribus facile patitur, qualem Cicero innuit effe Pifonem.

(27) *Epicureus* id eft voluptuofus.

rum: hi voluptates omnes vestigant atque odorantur, hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendunt atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc prudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset.

VII. IS non me (nunquam equidem non cognaram eum, propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sangvinis abstulisset) sed vos, populumque Rom: non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis supercilioque decepit. L. Piso, tunè ausus es isto oculo, non dicam, isto animo; ista fronte, non vita; tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis rebus gestis, cum A. Gabinio consociare consilia pestis meæ? non te illius ungventorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non licere? cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut Reipubl: statum, ut senatus auctoritatem, ut Civis optimi fortunas (28) provinciarum fœdere addiceres; te consule, tuis edictis & imperiis,

(28) *provinciarum fœdere addiceres*. id est, ut provinciis cum Gabinio acceptis tu Piso patereris à Cladio Ciceronem pro libitu vexari.

is, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis, neque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu Resp: subvenire. Capuæne te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romæ, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus, in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum à patria pestem expellerent, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors, me affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum custodem præfeceras, quem Kalendis Jan: tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis Reip; tradidisti: tu meum generum, propinqvum tuum: tu affinem tuam, meam filiam, superbissimis & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia singulari? cum ego una cum Republ: non tribunitio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, (29) ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem & tuam prædam, saltem dum? conticesceret illa lamentatio, & gemitus urbis. Nondum palam factum erat, occidisse Rempubl: cum tibi (30) arbitria funeris solvebantur; uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, arde-

(29) *ut ne unam horam &c.* quia simul ac exivit Cicero in exilium, bona ejus direpta sunt à Consulibus.

(30) *arbitria funeris solvere.* est libitinariis, vespillonibus, & aliis, qui mercede funera juvant, pecuniam vel res dare.

ardebat, bona ad vicinum confulem de Palatio, de Tufculano ad item vicinum alterum confulem deferebantur: cum iisdem operis fuffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo à bonis (fed etiam à liberis) atque inani foro, ignaro populo Romano, quid ageretur, fenatu vero oppreffo & afflicto, duobus impiis, nefariisque confulibus ærarium, provinciæ, legiones, Imperia donabantur.

VIII. HORUM confulum ruinas vos confules veftra virtute fulfiftis, fumma tribunorum plebis prætorumque fide & diligentia fublevaftis. Quid ego de præftantiffimo viro (31) T. Annio, dicam? aut quis de tali cive fatis digne unquam loquetur? qui cum videret, fceleratum civem, aut domefticum potius hoftem, fi legibus uti liceret, judicio effe frangendum, fin ipfa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem confilio, manum manu, vim vi effe fuperandam: primo de vi poftulavit, pofteaquam ab eodem judicia fublata effe vidit; ne ille omnia vi poffet efficere curavit: qui docuit neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, fine fumma virtute, ac maximis opibus & copiis ab inteftino latrocinio poffe defendi: qui primus, poft meum difceffum, metum à bonis, timorem huic ordini, fervitutem depulit civitati. Quam rationem

(31) *T. Annio &c.* Annius Milo maxime obftitit Clodio, ac aliis direptoribus bonorum Ciceronis, & Clodium de vi reum fecit ac in judicium vocavit, quod judicium poftea fublatum fuit.

nem pari virtute, animo, fide, P. Sextius ſecutus, pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum unquam putavit; qui cauſam ſenatus, exagitatam concionibus improborum, ſic ſua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam omnibus carum aliquando, quam veſtra auctoritas videretur: qui me, cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta ac ſi meus frater eſſet, ſuſtentavit: cujus ego clientibus, liberis, familia, copiis, literis ita ſum ſuſtentatus, ut meæ calamitatis non adjutor ſolum, verum etiam ſocius videretur,

IX. JAM cæterorum officia, ſtudiaque vidiſtis: quam cupidus mei C. Seſtilius, quam ſtudioſus veſtri, quam non varius fuerit in cauſa. Quid Moſopius? cui ego, ipſi parenti, fratrique ejus, ſentio, quantum debeam: qui, cum à me voluntas eorum in privato judicio eſſet offenſa, publici mei beneficii memoria, privatam offenſionem obliteraverant. Iam T. Fadius, qui mihi quæſtor fuit. M. Curtius, cujus ego patri quæſtor fui, ſtudio, amore, animo huic neceſſitudini non defuerunt. Multa de me C. Meſſinus, & amicitiæ & Reipubl: cauſa dixit: legem ſeparatim initio de ſalute mea promulgavit: Q. Fabricinus, ſi quæ de me agere conatus eſt, ea contra vim & ſertum perficere potuiſſet, menſe Januario noſtrum ſtatum recuperaſſemus, quem ad ſalutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas veſtra revocavit. Iam vero præ-

prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare, publice promulgarit de salute mea cum collegis pene omnibus, direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non feceritis. M. autem Calidus, statim designatus sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimi, Q. Valerii, P. Crassi, Sex, Quintilii C. Cornuti summa & in me, & in Rempubl: constiterunt. Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa prætereo. Non est mei temporis injurias meminisse, quas ego etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci mallem. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ; defensores reditus dignitate consoler.

X. QUOD si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos & principes, atque auctores salutis meæ satis gratus judicarer, tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modo ad referendam, verum etiam ad ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego (32) huic homini ac liberis

(32) *huic homini* id est Lentulo.

ris ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo obſervantiæ tot, tantisque beneficiis reſpondere poterit? qui mihi primus afflicto & jacenti conſularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à deſperatione ad ſpem, ab exitio ad ſalutē revocavit? qui tanto amore in me, ſtudio in Rempubl: fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, ſed etiam honeſtaret? Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quam quod, illo petente, vos decreviſtis, ut cuncti ex omni Italia, qui Rempubl: ſalvam vellent, ad me unum, hominem fractum & prope diſſipatum reſtituendum, & defendendum venirent? ut qua voce à te Romule, poſt Romam conditam, conſul uſus eſſet pro univerſa Republ: apud eos ſolum, qui ejus vocem exaudire poſſent: eadē voce ſenatus omnibus agris, vicis, atque oppidis cives, totamque Italiam, ad unius ſalutem defendendam excitaret. Quid ego glorioſius meis poſteris potui relinquere, quam hoc ſenatum judicaſſe, qui civis me non defendiſſet, eum Rempubl: ſalvam noluiſſe? Itaque tantum veſtra auctoritas, tantum eximia conſulis dignitas valuit ut omne is flagitium ſe committere putaret, ſi quis non veniret. Idemque conſul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pene Italia ipſa veniſſet, vos frequentiſſimos in Capitolium convocavit: quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera

nobi-

nobilitas, intelligere potuiſtis. (33) Nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perſpecta veſtra voluntate omnia privata odia depoſuit: quem P. Servilius, vir cum clariſſimus, tum vero optimus, mihique amiciſſimus, & auctoritatis & orationis ſuæ divina quadam gravitate ad ſui generis communiſque ſangvinis facta, virtuteſque revocavit, ut haberet in conſilio & (34) fratrem ab inferis, ſocium rerum mearum, & omnes Metellos præſtantiſſimos cives, pene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria diſceſſus, honeſtus ipſi, omnibus luctuoſus tandem viſus eſt. Itaque fuit is non modo ſalutis defenſor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adſcriptor dignitatis meæ.

XI. QUO quidem die cum CCCCXVIII. ſenatores eſſetis, magiſtratuſque omnes adeſſent, (35) diſſenſit unus is, qui ſua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die quo

Rem-

(33) *Nam Q. Metellus &c.* Metellus Conſul privato odiò proſequebatur Ciceronem, nam fuerat Conſobrinus Clodii inimiciſſimi Ciceroni.

(34) *& fratrem &c.* ſcilicet Metellum Celerem, qui Conſule Cicerone Prætor fuerat, Ciceronique in opprimenda Conjuratione ſocius extitit, antequam verò Cicero in exilium iret, mortuus eſt.

(35) *diſſenſit unus is &c. &c.* Clodius Senatus Conſultum eo die impedivit, quare in alterum diem ſevere injunctum fuit, ut & eadem de Ciceronis reditu quam primum referrentur, & ut nemo jam relationes impedire auderet.

Rempubl: meis consiliis conservatam gravissimis verbis & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem principibus civitatis in concione postero die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis, posset audire. Ad hæc non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, graviter molesteque laturos illum contra Rempubl: salutemque bonorum, concordiamque civium facturum: & ut ad vos ea statim referentur: meque etiamsi diutius calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui è municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, & cum sedissent, rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique illo die quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maxime majores justa dici haberique voluerunt, arcessivit in patriam: ut eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacunque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantū splendorē Italiæ totius, ordinumque

que

que omniū: quando illa dignitate rogatores (36) diſtributores cuſtodeſque vidiſtis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino, non ſolum reducti ſumus in patriam, ſicut nonnulli clariſſimi viri, ſed equis inſignibus, curtu aurato reportati.

XII. POSSUM ego ſatis in Cn. Pompejum unquam gratus videri, qui non ſolum apud vos, qui omnes idem ſentiebatis, ſed etiam apud univerſum populum Romanum ſalutem Reipublicæ & conſervatam per me, & conjunctam eſſe cum mea dixerit? qui cauſam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate ſua compreſſerit, bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non ſolum hortatus ſit, verum etiam obſecrarit? qui ipſe, cum propter metum dimicationis & ſangvinis, domo ſe teneret, etiam à ſuperioribus tribunis petierit, ut de ſalute mea & promulgarent, & referrent? qui in colonia nuper conſtituta, cum ipſe gereret magiſtratum, in qua nemo erat emptus interceſſorum (37) vim & crudelitatem privilegji, auctoritate honeſtiſſimorum hominum, & publicis literis conſignavit, princepsque Italiæ totius præſidi-

(36) *rogatores* qui ſententiam à quoquam exquirerent, conſtituti ſunt viri clariſſimi.

(37) *vim & crudelitatem &c.* intelligendum eſt, quod Campani legem Clodiam violentam & crudelem dixerint, atque decretum fecerint de Cicerone omnibus modis ſalvando.

ſidium ad noſtram ſalutem implorandum putavit? qui cum ipſe mihi ſemper amiciſſimus, fuiſſet, etiam, ut ſuos neceſſarios mihi amicos redderet, elaboravit? quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, niſi conſtans, perpetua, fortis, invicta defenſio ſalutis meæ? quid de P. Sextio loquar? qui ſuam erga me benevolentiā & fidē non ſolū animi dolore, ſed etiam corporis vulneribus oſtendit?

XIII. VOBIS vero, P. C. ſingulis & egi & agam gratias, univerſis egi initio, quantum potui: ſatis ornate agere nullo modo poſſum. Et quamquam ſunt in me præcipua merita multorum, quæ ſileri nullo modo poſſunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non eſt conari commemorare beneficia in me ſingulorum. Nam difficile eſt non aliquem, nefas quemquam præterire. Ego vos univerſos, patres conſcripti, Deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipſis Dijs immortalibus non ſemper eoſdem, atque alias alios ſolemus & venerari & precari. Sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda atque recolenda. Hodierno autem die nominatim à me magiſtratibus ſtatui gratias eſſe agendas, & de privatis uni qui pro ſalute mea municipia coloniaſque adiſſet, populum Roman: ſupplex obſecraſſet, ſententiam dixiſſet eam, quam vos ſecuti, mihi dignitatem meam reddidiſtis, vos me florentem ſemper ornaſtis: laborantem mutatione veſtis, & prope luctu veſtro,

quoad

quoad licuit, defendiſtis. Noſtra memoria ſenatores ne in ſuis quidem periculis mutare veſtem ſolebant: in meo periculo ſenatus veſte mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo ſuo præſidio, ſed etiam veſtra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem conſul non armis, ſed veſtra auctoritate ſuperaram: multa mecum ipſe reputavi. Dixerat in concione conſul ſe clivi Capitolini pænas ab equitibus Romanis repetiturum, nominatim alij compellebantur, alij citabantur, alij relegabantur: (38) aditus templorum erant non ſolum præſidiis & manu, verum etiam demolitione ſublati. Alter conſul,ut me & Rempubl: non modo desererent,ſed etiam hoſtibus Reipubl: proderent, pactionibus eos ſuorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum Imperio in multos annos magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuiſſe non dico: tacuiſſe cum diceretur, eſſe inimicus, ſcio. Duæ partes eſſe in Republ: cum putarentur: altera me depoſcere propter inimicitias, altera timide defendere,propter ſuſpicionem cædis putabatur. Qui autem me depoſcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam inficiando, ſuſpicionem hominum curamque minuerunt.

XIV.

(38) *aditus Templorum &c.* id eſt gradus templi Caſtoris (poſtquam illud templum ingreſſus fuerit) Clodius demolitus eſt, ut ſic legem per vim ferret, nevè ab Equitibus impediretur.

XIV. QUARE cum viderem Senatum ducibus orbatum, me à magiſtratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim dereli&um: ſervos (39) ſimulatione collegiorum nominatim eſſe conſcriptos, copias omnes Catilinæ pene iiſdem ducibus ad ſpem cædis & incendiorum eſſe revocatas: Equites Rom: proſcriptionis, municipia vaſtitatis, omneis cædis metu eſſe permotos: potui, potui, P. C. multis auctoribus fortiſſimis viris me vi armiſque defendere: nec mihi ille ipſe animus idem meus, vobis non incognitus defuit. Sed videbam ſi viciſſem præſentem adverſarium, nimirum multos mihi alios eſſe vincendos. Si victus eſſem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam poſt me eſſe pereundum: tribunitiique ſangvinis ultores eſſe præſentes, meæ mortis pænas judicio & poſteritati reſervari. Nolui, cum conſul communem ſalutem ſine ferro defendiſſem, meam privatus armis defendere: bonoſque viros lugere malui meas fortunas, quam ſuis deſperare, ac, ſi ſolus eſſem interfectus, nihil turpe, ſi cum multis, Reip: funeſtum fore videbatur. Quod ſi mihi æternam eſſe propoſitam ærumnam arbitrarer, morte me ipſe potius, quam ſempiterno dolore multaſſem. Sed cum viderem, me non diutius, quam ipſam Remp: ex hac urbe abfuturum, neque

(39) *ſimulatione Collegiorum.* id eſt ſub prætextu Collegiorum, ſeu Centuriarum ex omni Urbis fæce & ſervitio homines congregavit Clodius, quibuscum adverſus Ciceeronm egeret.

neque ego, illa exterminata, mihi remanendum putavi: & illa simul atque revocata est, me secum, pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum Senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes, & religiones absuerunt. Quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas: sin aliquando revocarentur, intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. Cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit Cn. Plancius, qui omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando & conservando collocavit. Qui si mihi quæstor Imperatori fuisset, in filii loco fuisset. Nunc certe erit in parentis, cum fuerit quæstor non Imperii, sed doloris mei.

XV. QUAPROPTER, patres conscripti, quoniam in Republ: sum pariter cum Republ: restitutus, non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim si eam tum defendebam, cum aliquid mihi illa debebat: quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? nam quid est quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in Rempubl: beneficiorum testem esse videatis: nam & importata est, quia defenderam civitatem: & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa Respubl: per eundem me extremum

mum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata, non, ut pro Q. Metello, summo & clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius, non L. & C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus nepos, qui tum consularum petebat, non Luculli, Servilii Scipiones. Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt, sed unus frater, qui in me pietate filius, consiliis parens, amore, (ut erat) frater inventus est: squalore, & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coegit. Qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam atque idem sibi domicilium & vitæ, & mortis deposceret: nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute & pietate C. Piso, gener, qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis, qui Pontum, & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popillio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est; Tribunitiis sunt illi rogationibus interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti, cum alter eorum senatui paruisset, alter vim cædemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante

me conſularis, tempeſtate civili expulſus eſt non modo à ſenatu non eſt reſtiturus: ſed reditu ſuo ſenatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magiſtratuum conſenſio, nulla ad Rempubl: defendendam populi Rom: convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum exſtiterunt. Quare, cum me veſtra auctoritas arceſſerit, populus Rom: revocarit, Reſpubl: imploraarit, Italia cuncta pene ſuis humeris reportarit: non committam P.C. ut cum ea mihi ſint reſtituta, quæ in poteſtate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipſe præſtare poſſim, præſertim cum illa amiſſa recuperarim, virtutem & fidem nunquam amiſerim.

SENTENTIÆ

Parentes cariſſimos habere debemus, quod ab jis nobis vita, patrimonium, libertas, Civitas tradita eſt.

Bonus civis pro ſtatu Civitatis nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum putet.

Non eſſe debet noſtri temporis injurias meminiſſe; quas nos etiam, ſi ulciſci poſſemus, tamen oblivisci mallemus, alio transferenda noſtra tota vita eſt, ut bene de nobis meritis gratia referatur,

ORA-

ORATIO XII.
quæ est
PRO T. ANNIO MILONE.
Argumentum Orationis XII. pro Milone.

P. Clodius jam inde Ciceronis reductione ab exilio T. Annio Miloni capitaliter infensus, ut qui una cum Pompejo, bonisque omnibus & suasor & auctor extiterat:, quo Cicero restitueretur; omnem dedit operam, ut Miloni noceret, qui quo anno Consulatum Milo, eodem ipse præturam ambiebat, mirifice studens Plautio Hypsæo & L. Metello Scipioni, Milonis competitoribus, eum adducendo in odium & invidiam populi, eo, quod videret, Milone Consule, satis liberam sibi præturam non fore, ad rempubl: bonosque omnes perdendos. Verum quando id jam se effecturum minime speraret, propterea quod certo cognosceret, Milonem jam designandum Consulem, in illius caput & vitam incubuit. Itaque cum stato die non ignoraret Miloni solenne iter & necessarium, legitimumque esse Lanuvium, quippe qui dictator in suo municipio Junoni flaminem proderet, pridie ipse armatus cum XXX. gladiatoribus profectus Ariciam, in via Appia Bovillas, in suo prædio, substitit, adventum Milonis expectans. Qui cum nunciaretur in via esse, obvius fit ei Clodius in rheda sedenti cum uxore & delicato puerorum ancillarumque comitatu. Oritur utrinque inter servos pugna, cui temere se ingerens Clodius, in cervice graviter vulneratur, semivivus in taberna Bovillis relictus extrahitur & confoditur: Ejus cadaver

 Romam

Romam delatum, primum in ejus domus vestibulo positum, dein in forum & curiam Sexto Clodio scriba duce inibi crematum est, curiaque incensa conflagravit. Quæ res Miloni apud populum, id agentibus Tribunis plebis, magnam invidiam attulit, civitatemque commovit, adeo ut S. C. Cneio Pompejo soli Consuli renuntiato mandatum sit, ut videret, ne quid Respublica detrimenti caperet; Milo cedens populi furori diutiuscule foris mansit. Qui tandem præter expectationem Romam reversus à petendo Consulatu non destitit. Post multas autem cum factione Clodiana dimicationes, ab Appio Claudio Seniore accusatur insidiarum Milo: Ejus itaque causam defendit hac Oratione Cicero, insidiarum contra notans Clodium, & ideo jure cæsum.

Genus causæ est Judiciale; status vero qualitatis.

Factum enim Cicero non negabat, sed jure cæsum esse Clodium affirmabat, quoniam quidem Milo insidiis Clodii adpetitus, vim vi repulisset, atque hoc quæritur in causa.

Conscripta est hæc Oratio Anno V. C. 701. Ciceronis ætatis 55. Stylus ac Oratio talis est, ut Quintilianus pulcherrimam & nobilissimam eam appellet.

Eventus fuit talis: Videbantur non ignorasse Judices inscio Milone initio vulneratum esse Clodium: sed compererant, postquam vulneratus esset, jussu Milonis occisum. Fuerunt, qui crederent, M. Catonis sententia eum esse absolutum: Nam & bene cum Republica actum esse morte Clodii non dissimulaverat, & studebat, in petitione Consulatus Miloni, & reo adfuerat. Sed Milonis quoque audaciam vindicare populo Romano

mano utile visum est. Milo itaque damnatus in exilium Massiliam intra paucissimos dies profectus est. Bona ejus propter alieni aeris magnitudinem vendita sunt.

DISPOSITIO
Orationis pro T. Annio Milone.

Partes Orationis sunt. *Exordium, Propositio, Confutatio, Narratio, Confirmatio & Peroratio.*

In Exordio Cap. I. *Orator insinuans se benevolentiæ Judicum, ponit adjuncta Judiciorum, quæ licetsi sint inusitata, ea tamen dicit tum sibi, tum Miloni plus afferre fiduciæ, quam timoris. Timoris quidem duas esse dicit causas, nempe initium dicendi, & novam formam Judicii præsidio militum cincti; sed hunc timorem sublevat, fiduciæque potius affert causas quinque.* 1mam *à Pompeji sapientia ac justitia,* 2dam *à frequenti concursu Civium ad hoc Judicium,* 3tiam Cap. II. *ab adversariorum clamore, atque incendio Curiæ,* 4tam *à voluntate Judicum erga bonos & fortes Cives,* 5tam *à Milonis fortitudine contra improbos Cives.*

Propositio *est duarum partium: Pars prima* Cap. II. Quanquam &c. (*Milo jure occidit Clodium) stabilitur hac ratione; quia Clodius fuit insidiator Milonis. Pars secunda: (gloriosum est Miloni ac salutare Reipublicæ occidisse Clodium) huic innititur argumento: quia Clodius fuit sceleratus & perniciosus. Reipublicæ Civis. Quæ argumenta priusquam amplificantur, præmittitur trium præjudiciorum.*

Confu-

Confutatio. *Atque primum præjudicium (nefas esse eum vivere, qui hominem à se occisum fateatur) confutat Cicero* Cap. III. & IV. imo *exemplis plurium, ut Horatii, Gracchi, Abalæ, Asi.æ, Opimii, Marii atque Orestis, qui omnes quanquam non negarunt se interfectores hominum esse, tamen judicio Senatus, populi ac Deorum absoluti fuerunt.* 2do *Legibus, quæ permittunt occidere vim nocte vel die inferentem, prout jure interfectum dicit Clusium Tribunum militarem ab adolescente milite, cui vis inferebatur.* 3tio *Lege naturæ, quæ vim vi repellere facit potestatem.*

Secundum præjudicium (Milonem jam esse damnatum judicio Senatus) confutatur Cap. V. *ex eo, quod Senatus testimonio ipsius Munatii, qui Ciceronem criminabatur, quasi ejus voluntate omnia in Senatu decernerentur, probavit causam Milonis non esse contra Rempublicam; quodque Senatus novam quæstionem de cæde haberi voluerit, id solummodo factum est tum propter vim, cui hæc, & à quo illata, manifestandam, tam propter intercessionem Munatii Tribuni.*

Tertium præjudicium (Milonem damnatum esse etiam sententia Pompeji) improbatur Cap. VI. At enim &c. *Consilio ipsius Pompeji, qui quæstionem hanc novam tulit non propter controversiam facti, sed propter disceptationem juris, quo Milo defendi possit, recte occidisse Clodium. Neque porro* Cap. VII. *eandem instituit quæstionem propter dignitatem occisi Clodii, quia de clarissimorum etiam cæde virorum, uti fuere Africanus & Drusus, nulla nova quæstio instituebatur. Nec denique ea quæstio instituta est propter locum cædis, quia in eadem via appia ipse Clodius*

dius interfecerat Papirium Equitem Romanum; quinimo idem Clodius sicuti Ciceroni insidiatus est, ita & ad Pompejum interficiendum collocaverat servum, nova tamen quæstio de factis illius tam perniciosis non fuerat lata. Hanc confutationem concludit Cicero Cap. VIII. per Ironiam, qua probat Pompejum non tulisse quæstionē ob necem Clodii, ast ob firmandam suam virtutem perspecta vel maxime fortitudine & æquitate selectorum hac in Causa Judicum, atque potissimum Domitii quæstioni huic adversus populares furores præpositi.

Narratio demonstrat probabiles Clodii insidias contra Milonem 1mo Cap. IX. à fine, quem sibi Clodius proposuerat vexandam scilicet in Prætura sua Rempublicam, quem finem assequi propter tracta eô annô Comitia, atque Consule Milone, qui certissimus esse videbatur, cum etiam in proximum annum se non posse perspiceret, statuit occidere Milonem, quod sæpe palam professus est. 2do Cap. X. ab itinere, quod nempe Miloni iter erat legitimum ad prodendum Flaminem, ac quod iter illud ingressus est Milo Rhedâ, cum Uxore, liberis & aliis impedimentis; Clodius verò in equo cum expedito comitatu, relicta Concione, profectus est ad struendas Miloni insidias. 3tio Cap. eodem à loco pugnæ Clodianis commodiore, ubi cum se Milo acriter defendisset inscio Milone Clodius occisus est. Denique Cap. XI. concluditur Narratio repetitione superius dictorum, cum disjunctione eorum, quæ ad statum causæ minus pertinent, subjecto etiam levi motu ad Judices. His præmissis fit.

Confirmatio propositionis partis primæ (Milo jure

jure occidit Clodium) cujus argumentum est. quia Clodius fuit Insidiator Milonis, & deducitur hoc Enthymemate: Antecedens prop: *Clodius multas causas habuit insidiandi Miloni, nullam habuit causam Milo.* Consequens prop: *ergo Clodius fuit insidiator Milonis.*

Antecedens propositio probatur Cap. XII *ubi exponitur prima insidiandi causa, nempe utilitas, quia Clodius interfecto Milone, Prætor facile, & nihil non scelerate, permittentibus Consulibus, contra Rempublicam ageret; hic etiam fit Apostrophe ad Sext: Clodium, quod is librarium legum domô Clodii extulerit, quod* Cap. XIII *Curiæ incendendæ Auctor fuerit, & quod cruentum cadaver Clodii noctu crudeliter expositum reliquerit. Cont a vero* Cap. eodem: P. Clodii Præturam &c *Miloni ab insidiis nulla fuit utilitas, quia Milo vivô Clodiô fuisset Consul, & Clodii furores cum gloriæ fregisset, cujus gloriæ materies morte Clodii sublata est, atque ideo mors Clodii magis obest, quam prodest Miloni*

Causa secunda Cap. eodem: At valuit &c *Odium scilicet, quod Clodius habuit in Milonem tanquam defensorem Ciceronis, repressorem scelerum, ac suum accusatorem; Milo autem non potuit odisse Clodium segestem gloriæ suæ, nisi ut è Republica censuit*

Causa tertia Cap XIV. *consveta Clodii violentia, nam Clodius vi ejecit Ciceronem; Hortensium, & Vibienum pene interfecit; Ciceroni item & Pompejo insidias struxerat; Papirium necavit Milo vero nullam vim unquam intulit, quāvis multas (quas enumerat) habuerit occasiones interficiendi Clodium, ubi etiam*

etiam Cap. XV. *dicit Cicero potuisse Clodium à Milone occidi opportuno tempore & loco, ac omnium bonorum voto, quando scilicet Clodius impetum fecit in Pompejum, aut quando ab Antonio pene confectus fuerat, aut quando ab ipso Milone in comitiis fugatus est ad Tiberim* Concluditur denique ap XVI. *Milonem non intulisse vim, aut necem Clodio, atque simul confirmatur, ne scilicet cum peteret Consulatum, offendere plebem vi aliqua videretur.*

Causa quarta Cap eadem. Quid quod caput &c. *quam habuit Clodius insidiandi Miloni, fuit impunitas sperata, quia Clodius & judicia & leges contempserat Milo vero impunitatem non sperabat, qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, quod perniciosum Civem sustulerit, aut nec ssarii, quod se defenderit. Spes hæc impunitatis in Clodio ostenditur per præteritionem & Apostrophen ad judices,* ex *confessione ipsius Clodii, quam confessionem Cicero probat veram esse* Cap. XVII *effectu rei, quia ipso tertio die quo prædixerat periturum Milonem, Clodius profectus est ex Urbe sine causa, scivitque Milonem habuisse causam eadem die proficiscendi Lanuvium, Milo autem de reditu Clodii nescivit; nam quod Arrius & Cassinus dicant servum fuisse corruptum à Milone, ut id scire posset, hoc falsum esse demonstrat testimonio Comitum Clodii. Quinimo eorundem testimonia Cicero pro se, ac pro Milone interpretatur* Cap. XVIII. *quia si Clodius die isto in Albano erat mansurus propter Cyri mortem; igitur Miloni (ubi est parva digressio) reditus Clodii fuit ignotus. Atque ideo dicit esse verius, rediisse Romam Clodium non propter*

mortem

mortem Cyri, ſed ad inſidiandum Miloni, quem in via eſſe audierat. *Et hoc* Cap. XIX. *confirmatur ex feſtinatione Clodii; è contra Milo abſolvitur omni ſuſpicione inſidiarum à loco, tempore* &c. *Ac demum concluditur repetitione argumentorum ſuperius dictorum probabiles eſſe inſidias Clodii, non Milonis. Idque* Cap. XX. *Cicero exornat mirifice per Hypotypoſim & comparationem ab adjunctis pugnæ, loci, comitatûs, temporis, facultatis* &c.

Digreſſio *eſt ex eo, quod Cicero reſpondeat ad tres prolepſes. Et quidem ad primam (victus eſt Clodius)* Cap. XXI. Cur igitur &c *reſpondet: quia Clodius vir effæminatus, quia Milo vir non impiger, quia etiam incerti ſunt pugnarum eventus. Ad ſecundam (Milo ſervos manumiſit)* Cap. eodem & ſequ: *quia ab illis defenſus, quamquam libertas his ſervis (uti dixerat Cato) non eſt ſufficiens præmium; deinde quia id factum eſt non propter metum, ne videlicet ſervi in quæſtionem darentur, quæſtione enim opus non eſt, ubi eſt confeſſio facti. Ad tertiam* Cap. XXII, *(ſed Quæſtiones urgent Milonem) quia non licet contra dominum quæri de ſervo, multo magis contra domini inimicum; ac ſimul quæſtiones has refellit Cicero Ironia, complexione & Proſopopæja à perſona Appii, ejusque modo quærendi non legitimo.*

Poſt digreſſionem redit ad Confirmationem Cap. XXIII. *atque ex conſequentibus & ſignis exterioribus (quæ factum demonſtrant) purgat Milonem, prædicatque fiduciam, quâ Milo venit in urbem, atque conſcientiæ ejus vim munit auctoritate Senatûs. Denique effert fortitudinem Milonis, qua rumores*

de ſe

de se sparsos contempsit. Tum ex his rumoribus Cap. XXIV. Laudabam &c. recte digreditur ad tollendas Pompeji suspiciones, quas, conciliando Pompejum Miloni, elevat imo à Persona Licinii & malesanorum servorum; 2do à falsitate ejusmodi rumorum de Milone; 3tio Cap. XXV. & sequ: à Consilio ipsius Pompeji, qui milites disposuit, non contra insidias Milonis, ast contra vim adversariorum; 4to à probata fide Milonis erga Rempublicam & animo in Pompejum; 5to Cap. XXVI. Quanquam &c à præjudicio Pompeji, qui cum potuerit semper animadvertere in Milonem; non contra eum collocavit præsidium in foro, sed contra furores Clodianorum, ut eo præsidio secure ac libere hac in causa judices, quid sentiunt, judicarent.

Confirmatio propositionis partis secundæ (gloriosum est Miloni occidisse Clodium) cujus argumentum continetur hoc Syllogismo: Major prop: Gloriosum est Miloni ac salutare Reipublicæ virum sceleratum &c. occidere. Minor prop: sed Clodius fuit vir sceleratus ac perniciosus Reipublicæ Civis. Complexio ergo Miloni gloriosum ac Reipublicæ salutare est occisum esse Clodium.

Propositio Major amplificatur Cap. XXVII. Prosopopæja Milonis, qui gloriatur se exemplo clarorum virorum occidisse perniciosiorem Civem, quam fuerint Melius, aut Gracchus.

In Prop: Minore recensentur frequenti repetitione stupra, violationes legum, injuriæ Civium, ac alia scelera Clodii. Vbi etiam Cap. XXVIII. per Hipotyposim prædicitur patientia populi Romani ex iis

que

quæ nefarie facturus fuerit Clodius, si Prætor fuisset.
Complexio *habet iteratam prosopopæjam Milonis, qui dicit mortem Clodii, non tantum sibi esse gloriosam, verum etiam Reipublicæ salutarem, quam salutem Reipublicæ, & Milonis gloriam auget comparatione futuri Consulatus ejusdem Milonis (quem omnes fore desiderant) cum Prætura Clodii, quem omnes metuebant. Hunc autem metum atque odium amplificat* Cap. XXIX. *facta prosopopæja, quod etiamsi posset, nemo tamen vellet ab inferis Clodium revocare. Hinc judices alloquitur Cicero & Milonem bene sperare, ac etiam præmia more Græcorum expectare jubet. Quæ præmia licetsi non obvenerint, facti ut non pæniteat, Milonem hortatur* Cap. XXX. *quia fortis viri est, propositis morte, invidiâ, pœnâ nihilo segnius Rempublicam defendere. Hicque vel maxime effert Cicero gloriam Milonis & factum ejus dicit esse divinum, quasi Deorum numine interfectus esset Clodius ad summam populi Romani felicitatem; cælestem enim vim esse demonstrat* Cap. XXXI. *quæ in scelera animadvertit; tum testes hujus rei (quia occisus est Clodius) appellat tumulos Montis Albani, ubi luces exciderat, sacras aras Deorum, quas violaverat* &c. *Atque vim illam Divinam confirmat* Cap. XXXII. *à consequentibus, quod negatus fuerit Clodio post mortem honor sepulturæ; confirmat etiam ex misera eô annô fortuna populo Romano futura, si Deorum Consilio non interficeretur Clodius, quem (ut dicitur* Cap. XXXIII.*) nec consules (præter Milonem) coercerent, nisi Diis placeret eum interficiendum; tum potissimum confirmat comparatione hac, quod si mortuus incende-*

cenderit Curiam, quid faceret, si Prætor esset, vivus?

In Peroratione Cap. XXXIV. *deprecatur imprimis Cicero judices, ut forti viro Miloni misericordiam præstent, cui deprecationi subjicit comparationem gladiatorum, quorum timidi odio haberi, fortes servari solent. Deinde per prosopopæjam dicit: Milonem nunquam speravisse ingratam fore Rempublicam meritorum erga se atque laborum, quos Milo susceperat, imo eandem Rempublicam probat esse gratam Miloni, cui licet non mercedem, quam ipse nullam sibi proposuerat, in interficiendo Clodio, sed tamen laudem atque gloriam pollicetur immortalem. Tum denique altera prosopopæja* Cap. XXXVI. *Cicero testatur amorem suum Miloni ex dolore maximo, quem habiturus est, si per eos judices, quos semper habuit amicissimos, fortis vir Milo à se divellatur; quanquam interea dicit se habiturum solamen ex eo, quod omnia pro Milone egerit, pro quo etiam mortem ipsam subire paratum se declarat.* Cap. XXXVII. *rursus Orator commendata Milonis fortitudine (qui nec lachrymis Ciceronis movetur) obtestatur Milites, atque judices appellat, ut tam fortem virum servent in Patria. Tum deinde exclamat, dolet, dubitatque, quid responsurus sit liberis, ac fratri suo, si Milonem, per quem revocatus est in Patriam, in Patria retinere non possit, hunc dolorem suum exaggerat Cicero, dicendo acerbiorem esse nunc suum reditum in Patriam, quam fuerit discessus; optatque* Cap. XXXVIII. *ut Clodius potius vivat Prætor, Consul, Dictator, ac iterum redit ad fortitudinem Milonis, & illum in Patria conservandum exclamat. postremo lachrymis, ut juste decernant, judices orat.*

ORA-

ORATIO.
PRO T. ANNIO MILONE.

I. ETSI vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere, minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de Reipubl: salute, quam de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse, tamen hæc (1) novi judicii forma terret oculos: qui quocunque inciderint, veterem consvetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat, non usitata frequentia stipati sumus: Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro, & in judicio, quamquam præsidiis salutaribus & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem: cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. (2) Pompeji, sapientissimi & justissimi viri, consilium: qui

(1) *hæc novi Judicii forma &c.* novam formam Judiciorum dicit, quod secreta plebis multitudine, atque circumstantibus armatis, eadem judicia peragantur.

(2) *Cn. Pompeji &c.* dicit Pompejum Consulem sic dispofuisse propter majorem securitatem judiciorum, ut tumultus, si qui essent, milites arcerent.

qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrrm illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denunciant, neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modo defensioni meæ, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori aspici potest, & hujus exitum judicji exspectantes, non, cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

II. UNUM (3) genus est adversum infestumque nobis eorum, quos P. Clodji furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit; qui hesterna etiam concione incitati sunt, ut vobis voce (4) præirent, quid judicaretis, quorum clamor si quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam si unquam

(3) *unum genus &c.* nempe Clodianæ partis clamores, quos Cicero sibi maximè timendos existimat.

(4) *voce præirent &c.* hoc est, quasi ante judicium sententiam mortis in Milonem suis clamoribus ferrent.

quam de bonis & fortibus viris, si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit: si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpe significassent, re & sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis solicitum, magis exercitum dici aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad Remp: adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem cæteras (5) tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat, in judicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad ejus non salutem modo extingvendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac causa, judices

(5) *Equidem cæteras tempestates &c.* id est, quia in Comitiis, quæ propter maximas dissensiones, suum non sortiebamur effectum, & Consules eligi non poterant. Milo plurimas asperitates passus est ab improbis adversariis suis, qui in Concionibus seu comitiis illis frequentes aderant.

dices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute Reip: gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas; nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in Rem publ: merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Rom: felicitati assignetis. Sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat defendere.

III. SED, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ & in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt: & in concione ab improbis, & paulo ante ab accusatoribus: ut omni terrore sublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri: qui nondum libera (6) civitate, tamen populi Rom: Comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quærat, aut negari solere omnino esse fa-

(6) *qui nondum liberâ Civitate*: tum, scilicet, cum ad huc urbem *Romam* Reges habuere.

ctum, aut recte ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui cum à Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret? respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc judices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum humana, sed etiam divina (7) deæ sapientissimæ sententia liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo: diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt, quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?

IV. ATQUI si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt certe, illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet, militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus Imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit, atque

(7) *Deæ sapientissimæ* Palladis, nimirum, sententiâ Orestes, qui Matrem necaverat (uti videre est apud Poëtas) absolutus fuit.

atque hunc ille vir summus scelere solutum periculo liberavit. Insidiatori vero, & latroni, quæ potest afferri injusta lex? Quid comitatus nostri, 10
quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. (8) Silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda. Etsi persa- 11
pienter, & quodammodo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut cum causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

V. SE-

(8) *Silent enim leges &c. &c.* id est, ob defensionem sui non vetant leges occidere, præsertim cum accidere possit, ut injuste aliquis occidatur prius, quam occisor trahatur ad judicium ac pœnam.

12 SEQUITUR illud, quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, *Cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse, contra Remp: esse factam.* Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus adsensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus (9) ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem, si potentia est appellanda potius, quam propter magna in Remp: merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia, appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum.
13 Hanc (10) vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones vel de cæde, vel de vi:

nec

(9) *hujus ambusti &c.* id est, Munatti Planci Trib: plebis, qui, ut plebem contra Milonem concitaret, corpus Clodii cremari jussit, cum autem flamma Curiam etiam arriperet, è Concione fugatus est, idcirco dicitur: Ambusti Tribuni plebis.

(10) *hanc vero quæstionem &c.* de cæde nempe Clodii intermittendam quæstionem censuit senatus, nisi esset intercessor Tribunus plebis Munatius.

nec tantum mærorem ac luctum senatui mors P. Clodii adferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus (11) enim, senatui, de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta, de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra Rempubl: senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra Rempubl:. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda, sed nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Tib: Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi (12) è Republica, Rempubl: tamen non vulnerarunt.

VI. ITAQUE ego ipse decrevi, cum cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset contra Rempubl: fecisse; sed cum inesset in re vis & insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordi-

(11) *Cujus enim &c.* à Clodianis dicit Cicero ereptam esse potestatem senatui judicandi de incesto stupro Clodii, ac proinde asserit senatum noluisse de interitu ejus judicium coustituere.

(12) *etiamsi à Republica* Gracchus, Cajus & alii approbante Republica juste interfecti esse dicuntur.

(13) ordinem quæreretur. Diviſa (14) ſententia eſt poſtulante neſcio (15) (quo nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre) ſic reliqua auctoritas ſenatus, emta interceſſione, ſublata eſt. At enim Cn. Pompejus rogatione ſua & de re & de cauſa judicavit: tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet, in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum eſt? factumne ſit? at conſtat; à quo? at patet. Vidit etiam in confeſſione facti, juris (16) tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur, cum videret nos fateri: neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem (17) hanc in judicando literam, quam illam triſtem dediſſet. Mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem judicaſſe, ſed etiam ſtatuiſſe videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam qui

non

(13) *extra ordinem &c.* ut ſcilicet aliqui tantum ſuas dicerent ſententias.

(14) *diviſa ſententia eſt*, id eſt, alii in ſenatu quæri voluerunt, alii quæſtionem impediebant.

(15) *poſtulante neſcio quo &c.* id eſt, inſtante quodam Tribuno plebis corruptô, ſenatus inductus eſt in id, ut ſuo ordine quæſtiones fierent in cauſa Milonis.

(16) *juris tamen defenſionem &c.* quod licetſi verum eſſet a Milone occiſum eſſe Clodium, id tamen jure factum defendi poſſe.

(17) *ſalutarem hanc in judicando literam &c.* mos fuerat Romanis in decreto abſolutionis ſcribere literam A. quæ eſt ſalutaris, in Decreto condemnationis literam C. quæ eſt triſtis.

non pœnam confeſſioni ſed defenſionem dedit, is cauſam interitus quærendam non interitum putavit. Iam (18) illud dicet ipſe profecto, quod ſua ſponte fecit, P. ne Clodio tribuendum putet, an tempori.

VII. DOMI ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pæne patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Druſus occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſſe à noſtris patribus accepimus, cum P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata? quis tum non gemuit: quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, ejusne (19) neceſſariam quidem expectatã eſſe mortem? Num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt? Certe nulla. Quid ita? Quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum atque infimorum, mors quidem illata per ſcelus iiſdem & pœnis teneatur, & legibus. Niſi forte magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem quem ſi quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii

(18) *jam illud &c.* nempe quod Pompejus milites diſpoſuerit, non ut Miloni terror incuteretur, ſed quia tempora ſeditionum id exigere videntur.

(19) *ne neceſſariam &c.* quia nullum periculum ab Africano timendum erat.

Clodii, quod is in (20) monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur? perinde quasi Appius ille cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cum ornatissimum equitem Rom: P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Rom: occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragædias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ sangvine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad C. Pompejum interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompejus, caruit senatus, caruit publico, janua se ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atque, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus, ei viro autem mors parabatur cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro Reipubl: tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent; nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda: perin-

(20) *in monumentis &c* id est, in via Appii, quam straverat Appius, abavus istius Clodii a Milone occisi.

perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, ſed puniendum certe nihilominus. Quoties ipſe judices, ex P. Clodii telis & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus ſi me non mea, vel Reipubl: fortuna ſervaſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet?

VIII. SED ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipſos cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa; P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt. Luget ſenatus: moeret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt; ſqualent municipia, afflictantur coloniæ: agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſvetum civem deſiderant? Non fuit ea profecto cauſa, judices, non fuit, cur ſibi cenſeret Pompejus quæſtionem ferendam: ſed homo ſapiens, & alta quadam mente præditus, multa vidit, fuiſſe ſibi (21) illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia ſi etiam ipſe gauderet: timuit, ne (22) videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, ſed illud maxime: quamvis (23) atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiſſimis ordinibus ipſa lumina

---

(21) *illum inimicum*, hoc eſt Clodium.

(22) *ne videretur &c.* quia Pompejus cum gente Clodiorum, prius ſibi inimica, iniverat amicitiam, quam ut fidam ac ſtabilem eſſe probaret, judicium inſtituit.

(23) *atrociter*, quod nempe milites adhibuerit.

mina, neque vero, quod nonnulli dictant secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id (24) adsequi potuisset, etiam si cupisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non possunt, propterea quod consvetudines victus non possunt esse cum multis, sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod Respubl. nos conjunxit cum bonis: ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit (25) ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Et consularibus (26) te creavit potissimum. Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima.

IX. QUAMOBREM, judices, ut aliquando ad causam crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata: neque de causa quidquam

nostra

(24) *id assequi &c.* ut scilicet amicos meos prætermitteret bonos deligendo.

(25) *Tulit ut Consularem &c.* id est, disposuit milites, quemadmodum facere opportuit Consulem.

(26) *te creavit* dicitur ad Domitium, quem Pompejus supremum judicem in hac causa constituit.

nostra aliter,ac nos vellemus, à senatu judicatum est: & lator ipse legis, cùm esset controversia nulla facti,juris tamen disceptationem esse voluit; electi judices, & isti præpositus quæstioni qui hæc juste, sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis: nisi, uter utri insidias fecerit: quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare Rempubl: videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed & L. Paullum collegam (27) effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam Rempubl: quæreret; subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam Rempublicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone,eum porro summo consensu populi Rom: consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores,sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus se interponebat coloniam novam

(27) *Collegam effugere*, noluit Clodius in prætura Paullum Collegam habere.

vam, deleƈtum perditiſſimorum conſcribebat civium. Quanto ille plura miſcebat, tanto hic magis indies convaleſcebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratiſſimus, fortiſſimum virum inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, idque intellexit non ſolum ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Rom: ſæpe eſſe declaratum: palam agere cæpit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agreſtes & barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis, res erat minime obſcura. Etenim palam diƈtitabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe: vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in ſenatu: dixit in concione quin etiam Favonio, fortiſſimo viro, quærenti ex eo, qua ſpe fureret Milone vivo, reſpondit; triduo illum, ad ſummum quatriduo periturum: quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit.

X. INTERIM cum ſciret Clodius (neq; enim erat difficile ſcire) iter ſolenne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII. Kalendas Februar: Miloni eſſe Lanuvium ad (28) flaminem prodendum, quod erat diƈtator Lanuvii Milo à Rom: ſubito ipſe profeƈtus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intelleƈtum eſt) Miloni inſidias collocaret atque ita profeƈtus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo

(28) *Flamen prodendum*, ut ſcilicet Sacerdotem aliquem Iunoni ſoſpiti, cujus Templum erat Lanuvii, Milo nominaret.

ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. 28 Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit, calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus ut solebat; sine uxore: quod nunquam fere; cum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in theda, pænulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato, ancillarum puerorumque comitatu. 29 Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus; statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum, adversi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta pænula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum erant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis

causa

causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

XI. HÆC sicut exposui ita gesta sunt, judices: insidiator superatus vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid Respubl: consecuta sit, nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni: nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una Rempublicam vosque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam: sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset: certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit, illud jam in judicium venit: non occisusne sit, quod fatemur: sed jure, an injuria: quod multis antea in causis jam quæsitum est. Insidias factas esse constat, & id est, quod senatus contra Rempubl: factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est, de hoc igitur latum est, ut quæreretur. Ita & senatus rem, non hominem notavit & Pompejus de jure, non de facto, quæstionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit,

nisi

nisi uter utri; ut ne sit impune, si ille huic, tum nos scelere solvamur.

XII. QUONAM igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum *Cui bono fuerit*, in his personis valeat, & si boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui Milone interfecto Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus, si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse Rempubl: eludere in illis suis cogitatis furoribus, cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur nec, si reprimere possent, cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: & si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An vero judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes Reipubl:) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe (29) librarium illud legum vestrarum, quod te

(29) *librarium* id est, Cistam, aut thecam, in qua leges reconditæ servabantur.

te ajunt eripuiſſe è domo, & ex mediis armis turbaque nocturna, tanquam (30) Palladium ſuſtuliſſe, ut præclarum inde munus ac inſtrumentum tribunatus, ad aliquem ſi nactus eſſes, qui tuo ar-
34 bitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. Et (31) adſpexit me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. (32) Movet me quippe lumen curiæ.

XIII. QUID? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſſimum multo (33) crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ poſtulare. Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo: tu in publicum ejeciſti: tu ſpoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. Quam rem etſi neceſſario feciſti, tamen, quoniam in meo inimico crudelita-
35 tem exprompſiſti tuam, laudare non poſſum, iraſci certe non debeo. P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum metu proponi, & ſolutam fore videbatis, niſi eſſet is conſul, qui eam auderet, poſſetque conſtringere. Eum Milonem eſſe cum

(30) *Palladium*, quaſi rem ſacroſanctam ac Diis dicatam.

(31) *Et adſpexit*, nempe cum de iniquis legibus diceret Cicero, torvis eum oculis aſpexit Sex: Clodius.

(32) *Movet me &c.* per Ironiam dicit ſe Cicero terreri auctoritate Clodii.

(33) *multo crudelius &c.* quod cremaverit Corpus Clodii.

cum sentiret universus populus Rom: quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo Rempublicam liberare? at non P. Clodio remoto usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quae quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cæptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. X At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriae, punitor doloris sui. Quid, si haec, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone? sed in illo maxima, nulla in hoc; quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat, ut odisset primum defensorem salutis meae: deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum: postremo etiam accusatorem. Reus enim Milonis, lege (34) Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum

(34) *lege Plotia*, ex eo, quod vim inferret, lex siquidem a Plotio lata fuerat, ut reus haberetur, qui vim intulisset.

odium illius, & in homine injusto, quam etiam justum?

37 XIV. RELIQUUM est, ut jam illum natura ipsius consvetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant? nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices? cum mærentibus vobis urbe cessi, judiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset injusta eijciendi? Diem mihi, credo, dixerat, (35) multam irrogarat, actionem perduellionis intenderat, & mihi, judices, in causa, aut vestra mala, aut mea nec præclarissima etiam judicium timendum fuit? Servorum & egentium civium & facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisq; servatos, pro me objici nolui. 38 Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen & ornamentum Reipubl. pene interfici servorum manu, cum mihi adesset, qua in turba C. Vibienus, senator, optimus, cum hoc cum esset una, vita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam (36) à Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est huic; ego vos objici pro me non sum passus; hæc insidiata Pompejo est, hæc istam Appiam viam monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem

(35) *multam* id est, pœnam pecuniariam.

(36) *quam à Catilina acceperat*. quia Clodius conjuraverat.

dem, ut scitis, me (37) ad regiam pene confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne cive egregio & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo vulnerato? potuitne Q. Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, L. Cæcilii, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset: ut etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret?

XV. ATQUI erat id temporis clarissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompejus auctor & dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Rom: cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupi-

(37) *ad regiam*, id est, in publica via.

enti & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei, quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur.
41 Tamen se Milo continuit & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, (38) gravissimamque adolescens nobilissimus Reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret, qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem, nulla sua invidia Antonii vero maxima gloria?
42 Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

XVI. QUEM igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure

(38) *gravissimamque &c.* id est, dum Antonius cum equestri ordine interclusit eũ ita, ut facile occidi posset, non occidit eum tamen Milo.

jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio & dies comitiorum subesset? quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque, & quam solicita cupiditas consulatus) omnia non modo quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possent, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Hunc (39) diem igitur campi speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus [& facinus præseferens & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita judicia, pænamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid

(39) *Hunc diem igitur Campi &c.* id est, Campi Martii, in quo electio Magistratuum fieri solebat.

quid ego argumentor? quid plura diſputo? te Q. Petilli, appello optimum & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices. Vos ex M. Favonio audiſtis, Clodium ſibi dixiſſe: & audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret: vos poteſtis dubitare, quid fecerit?

XVII. QUEMADMODUM igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. (40) Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia noſſe, negotii nihil erat, vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die: itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret nunquam reliquiſſet. Ergo illi ne cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi; Miloni manendi nulla facultas, exeundi non cauſa ſolum, ſed etiam neceſſitas fuit. Quid, ſi, ut ille ſcivit, Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo ne ſuſpicari quidem potuit? Primum quæro, qui ſcire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium: niſi T. Patinam, familiariſſimum ſuum rogaſſet, ſcire potuit illo ipſo

(40) *Dictatoris Lanuvini &c.* Lanuvinæ Civitatis Dictator erat Milo, quo ad ſacrificia peragenda in certum diem inſtituta profecturus erat.

ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime ſcire poſſet: omnes, ſcilicet, Lanuvini, Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſane. (41) Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum, dixit C. Caſſinius, cognomento Scola, Interamnis familiariſſimus, & idem comes P. Clodii: cujus jam pridem teſtimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium, illo die in Albano manſurum fuiſſe, ſed ſubito ei eſſe nunciatum, Cyrum architectum eſſe mortuum: itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci, dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

XVIII. VIDETE judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe ut in ſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat: deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium, ſcitis judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſvadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac ſicarium abjecti homines, & perditi deſcribebant. Jacent (42) ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant

co

(41) *Videte quid vobis largiar &c.* per conceſſionem dicit Cicero, quaſi ſervum etiam corruperit Milo, ut inquireret, quo divertiſſet Clodius.

(42) *jacent ſuis teſtibus*, id eſt, ſemetipſi prodiderunt aut perdiderunt.

eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum, non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cetera, nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem è villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nunciasse, non id nunciasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, & illum heredem & me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nunciabatur?

XIX. AGE, sit ita factum, quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat causa festinationis? quod heres erat? primum erat nihil cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem si postridie mane Romam venisset? Atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum atque expectandum fuit. Noctu, invidióso & pleno latronum in loco occidisset: nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultor

&

& receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicaſſet Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod niſi ſciret Milo, illum Ariciæ fuiſſe, ſuſpicari tamen debuit, eum, etiamſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret diverſurum, cur neque ante occurrit, ne ille in via reſideret: nec eo in loco ſubſedit, quo ille noctu venturus eſſet? Video adhuc conſtare omnia, judices: Miloni etiam utile fuiſſet Clodium vivere: illi ad ea quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis, fuiſſe odium fuiſſe illius in hunc acerbiſſimum, in illum hujus nullum, conſvetudinem illius perpetuam in vi inferenda, hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denunciatam Miloni, & prædictam palam, nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuiſſe: hujus iter neceſſarium, illius etiam potius alienum, hunc præſetuliſſe ſe illo die Roma exiturum, illum eo die ſe diſſimulaſſe rediturum: hunc nullius rei mutaſſe conſilium, illum cauſam mutandi conſilii finxiſſe, huic ſi inſidiaretur, noctem prope urbem expectandam: illi, etiam ſi hunc non timerent, tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum.

XX. VIDEAMUS nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri

tandem

tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter (43) insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium. Edito atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat. An in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator, ut nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda pænulatus una sederet uxor, quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum primum egredientem è villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde: quî convenit, id præsertim temporis? Divertit in villã Pompeji. Pompejum ut videret? sciebat in (44) Alsiensi esse. Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid ergo erat? mora & tergiversatio, dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI.

(43) *propter insanas illas substructiones*, id est, propter ampla atque ingentia valla & fulcimenta, quibus margines villæ continebantur.

(44) *in Alsiensi*, Pompejus tunc fuerat in prædio suo ad Alsum appidum Tusciæ.

XXI. AGE: nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum ſine ea, nunquam non in rheda: tum in equo, comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in caſtra Etruſca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat & ancillarum greges, ille qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi ut virum à viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec vero ſic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. Semper ille & quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, & quanto illi odio eſſet, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam, & pene addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio, & ſine cuſtodia projiciebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui ſæpe ſpoliantem jam, & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. Adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cum à tergo hoſtem interclusum reliquiſſet: nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos, ira, vitamque domini deſperantes cum incidiſſet, hæſit in iis pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? me-

tuebat ſcilicet ne indicarent: ne dolorem perferre non poſſent: ne tormentis cogerentur, occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in equuleo quæſtio eſt, juris in judicio.

XXII. QUOD igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus, hoc quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu (45) vero cur miſerit, ſi id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata eſt: non libertate ſolum, ſed etiam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? etſi id quidem non tanti eſt quam, quod propter eoſdem non ſangvine & vulneribus ſuis, crudeliſſimi inimici mentem oculosque ſatiavit: quos niſi manumiſiſſet, tormentis etiam dedendi fuiſſent conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleſte ferat, quam etiã ſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum. Sed quæſtiones urgent Milo-

(45) *Manu vero cur miſerit?* id eſt, cur Milo ſervos ſuos à ſervitute liberos fecerit.

Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius, quis produxit? Appius, unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu ut fuit in Clodium. Proxime (46) deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat, cujus de morte, tanquam de cærimoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit, sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in quæstionem, tamen seperantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. QUOD si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis signisque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini

(46) *Proxime Deos accessit Clodius*, quod sororem suam, tanquam alter Jupiter, turpiter amaverit.

mini per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia, quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio? Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit; neque senatui modo, sed etiam publicis præsidiis & armis, neque his tantum, verum etiam (47) ejus potestati, cui senatus totam Rempublicam, omnem Italiæ pubem cuncta populi Romani arma commiserat. Cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret, præsertim omnia audenti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa, causa Milonis semper à senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones & opiniones, sed nonnullorū etiā imperitorum? qui negabant eum Romam esse rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sangvine inimici explesset odium suum: sive

etiam

(47) *ejus potestati* id est, Pompeji, qui tunc Interrex fuerat, propterea, quod Comitia dissolverentur, & Consules elig i non possent.

etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin cum ſuo periculo ſalutem Reipubl: attuliſſet, cederet æquo animo legibus ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives, optime de Republ: meritos! in quibus homines non modo res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur. Ergo illa falſa fuerunt quæ certe vera extitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſte vereque defendere.

XXIV. QUID, quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocri delictorum conſcientia perculiſſent, ut ſuſtinuit, dii immortales, ſuſtinuit? imo vero ut contēpſit ac pro nihilo putavit? quæ neq; maximo animo, nocens neq; innocens, niſi fortiſſimꝰ vir negligere potuiſſet. Scutorum, gladiorum, frenorum, (48) ſparorum pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Otriculanam devecta Tiberi, domus in clivo Capitolino ſcutis, referta, plena omnia malleorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolum, ſed pene credita: nec ante repudiata ſunt, quam quæſita. Laudabam

(48) *ſparorum*, ſpara ſeu ſparus eſt genus, jaculi, à ſpargendo ſic dicti, exigui & recurvi.

dabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est Respubl: Quin etiam audiendus sit Popa Licinius, nescio quis, de (49) circo maximo servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompejo conjurasse, deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in horros nunciavit. Arcessor in primis, de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei patriæque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi Popæ ebriosorum confessionem servorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut in. intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat, tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompejum, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota Respubl: suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret, nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita

talis

(49) *de circo maximo*, quia habitabat ad circum Maximum, partem urbis sic dictam.

talis & civis, & viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiose ficta comperta sunt.

XXV. QUOD si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas; tuas inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie, aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiæ delectus ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolianæ cohortes; si excubiæ, si vigiliæ, si delecta inventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, & credibilis animus; & non unius viri vires atque opes indicantur, siquidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota Respubl: armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi Reipubl: partes ægras & labentes, ut ea his armis sanares & confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset: probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi, nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse, cum (50) illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse; tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset,

(50) *cum illa ipsa &c.* tempore turbarum, quas Clodiani excitarant.

consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse: te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, (51) qui ita natus est, & ita consvevit; te, Magne, tamen contestaretur, quod nunc etiam facit.

XXVI. VIDE quam sit varia vitæ, commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, qui quam crebro accidat, experti debemus scire: & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinē animi desideres. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret: *Ne quid Respublica detrimenti caperet*; quo uno versicu-

(51) *qui ita natus est, & ita consvevit &c.* qui scilicet solitus est semper salutem Patriæ anteponere saluti suæ, iret sponte in exilium, sed tamen prius te testem (Pompejum) suæ innocentiæ appellaret.

versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis; hunc exercitu,hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est à Pompejo, falso ista conferri in Milonem, qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi à vobis oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet; satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum,quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum & suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare.

XXVII. NEC vero me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus, atque expers, ut nesciam,quid de morte Clodii sentiatis, de qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi! non Sp: Melium,qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi; non Ti: Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria,sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissi-

mæ fæminæ comprehenderunt, eum cujus supplicio senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit, eum, qui regna dedit, ademit: orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est, eum, qui plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute & gloria civem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit, nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis tabulis publicis impressam, extingveret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini, qui non calumnia litium, non injustis (52) vindiciis, ac sacramentis alienos fundos, sed castris exercitu, signis inferendis, petebat, qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contempserat) sed hunc Cn. Pompejum, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis, castrisque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum, hortosque peragrabat, qui (53) Ianiculo Alpibus spem

(52) *non injustis vindici &c.* id est, dum ea petebat, quæ ipsius non erant.

(53) *qui Ianiculo*, qui ab extremo colle urbis inque ad Alpes terminos possessionum tuarum protendebat.

ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cum ab equite Romano, ſplendidiſſimo & forti viro, T. Pacavio non impetraſſet, ut inſulam in lacu pretio venderet, repente lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta, atque arma convexit: dominoque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium exſtruere in alieno, qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales! (quid enim de muliercula Sanctia? quid de adoleſcente Apronio dicam? quorum utrique mortem eſt minatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſceret, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum, qua invidia huic eſſet, tali viro conflagrandum? qui Appium fratrem, hominē mihi conjunctum fideliſſima gratia, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modo veſtibulo privaret, ſed omni aditu & limine.

XXVIII. QUAMQUAM hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi æquabiliter in Rempubl: in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat: ſed neſcio, quomodo jam uſu obduruerat & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre Imperium, ſi ille nactus eſſet? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas, vota enim feceratis, ut in eos ſe potius mitteret, quam in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias, pecunias dico? à liberis à liberis, medius fidius

dius, & conjugibus veſtris nunquam ille effrenatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota ſunt omnibus? quæ tenentur? ſervorum exercitus illum in urbe conſcripturum fuiſſe, per quos totam Rempubl: resque privatas omnium poſſideret? Quamobrem, ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, adeſte, quæſo, atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera à cervicibus veſtris repuli; per me ut unum, jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: eſſet vero timendum, quonam modo id factum ferret civitas. Nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimum Reipubl: profuiſſe maxima lætitia populum Rom: cunctam Italiam, nationes omnes adfeciſſe, & dicat, & ſentiat? Nequeo vetera illa populi Rom: quanta fuerint gaudia, judicare: multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit, lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices; ſpero multa vos, liberoſque veſtros, in Rep: bona eſſe viſuros. In his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, & quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ipſo ſummo viro conſule compreſſa hominum licentia, cupiditatibus fractis, le-

gibus

gibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

XXIX. NON timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, hæc in illum evomere videar, quam verius: etenim etsi præcipuum esse debebat tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pene æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices: nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii, fingite animis; libere enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ: si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus adficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid si ipse Cn. Pompejus, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum, si is, inquam, potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis potius facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter Rempubl: non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, noli-

tis

tis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergo interfector, si esset in confitendo, ab iisne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatis & religionem & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis adficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo & libenter se fecisse, libertatis omnium causa, quod ei certe non confitendum modo, verum etiam prædicandum.

XXX. ETENIM, si id non negat, ex quo nihil petit nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores adsequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen, si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut quoniam nostra futura

tura

tura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurū arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civē occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius Rempubl: defendit, is uir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere benemeritos de Republ: cives: viri fortis ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi: & si grata Resp: esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam judices, fortuna populi Rom: & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullā vim cælestem esse ducit nūmenve divinum: quē neque Imperii vestri magnitudo, neq; sol ille, nec cæli, signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id, quod maximum est, majorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia, & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, suis posteris prodiderunt.

XXX. EST, est, profecto illa vis, neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ, tam præclaro motu, nisi

forte

forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua ipsa hæc agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit: quæ illam perniciem extinxit ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura res illa perfecta. Religiones me hercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. Vos enim, Albani tumuli atque luci vos, inquam, imploro atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Rom: sociæ & æquales, quas ille præceps amentia cæsis (54) prostratisque sanctissimis lucis substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat tuque ex tuo edito monte, Latialis sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti, vobis illæ, vobis, vestro in conspectu feræ, sed justæ tamen, & debitæ pœnæ

(54) *Cæsis prostratisque &c.* Clodius Lucos sacros exciderat ad substructiones ædificiis suis faciendas.

pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti & ornati adolescentis, ante ipsam, inquā, Bonā deam,cum præliū cōmisisset, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimā mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

XXXII. NEC vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus in'ecit amentiam, ut sine imaginibus,sine cantu. sine ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, abuteretur abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Rom: & crudelis videbatur quæ tot annos illum in hanc Rempubl: insultare videret, & pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones, senatus gravissima decreta perfregerat,pecunia? se palam à judicibus redemerat, vexarat in tribunatu senatum, omnium ordinum consensu pro salute Reip: gesta resciderat, me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam, vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratuum, privatorum; cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam, multos sedibus ac fortunis ejecerat

cerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. (55) Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamaſſet quod non hoc anno ſuum fore putaret: obſtabat ejus cogitationibus nemo præter Milonem ipſum illum, qui poterat obſtare: Cn. Pompejum novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur; Cæſaris potentiam, ſuam potentiam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contemſerat: Milo unus urgebat.

XXXIII. HIC dji immortales, ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum Reſp. ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo prætorem eum circumſcripſiſſet, ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoe, aliquid profecerat. An conſules in prætore coercendo fortes fuiſſent? Primum, Milone occiſo, habuiſſet ſuos conſules: deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virtutem conſularem crudeliſſime vexatum eſſe meminiſſet? oppreſſiſſet omnia, teneret, poſſideret, lege nova, quæ eſt inventa apud eum, cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros, liberos ſuos feciſſet. Poſtremo, niſi eum dji immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effæminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie

(55) *incidebantur jam Domi leges*, Clodius privatim ſcripſerat leges pernicioſas Reipublicæ.

die Rempubl: nullam haberetis. An ille prætor ille vero consul, si modo hæc templa, atque ipsa mænia stare eo vivo tamdiu, & consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus, mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex: Clodio duce curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilji publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Rō: concessam, uni ordini inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperita, quāquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum tantum ausus sit ustor pro mortuo; quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Er sunt, qui de via Appia querantur taceant de curia? Et quî ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis, frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti, nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladjis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Rom: concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir & in Rep: fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis sive invidia, sive fortuna singulari, divina, & incredibili fide.

XXXIV.

VXXIV. SED jā ſatis multa de cauſa extra cauſam etiā nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem, obteſterque vos, judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat, ego autem, repugnante hoc; & imploro, & expoſco? Nolite ſi in noſtro omnium fletu nullam (56) lacrymam aſpexiſtis Milonis: ſi vultum ſemper eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem,ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud ſcio, an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim ſi in gladiatoriis pugnis, & in infirmi generis hominum conditione, atque fortuna, timidos & ſupplices, & ut vivere liceat obſecrantes; etiam odiſſe ſolemus: fortes & animoſos, & ſe acriter ipſos morti offerentes; ſervare cupimus: eorumque nos magis miſeret: qui noſtram miſericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſidue; & quibus interſum quotidie. Valeant, valeant, inquit; cives mei; valeant; ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati, ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit, tranquilla Republ: cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur; ego cedam atque abibo

(56) *nullam lachrymam aſpexiſtis Milonis &c. &c.* quia Milo occiſo Clodio vocatus in judicium, neque veſtem mutavit, neque Judices deprecatus eſt, neque ullum ſignum timoris aut perturbationis monſtravit.

abibo. Si mihi Republ: bona frui non licuerit, at carebo mala, & quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis, Republ: oppressa me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant; mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum sæpissime loquitur) patriæ redidissem, mihi futurum, in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Rom: illi, inquit, tui, ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox & defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

XXXV. NEC vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecerit (57) timidis & omnia circumspicientibus pericula, non negat plebem & infirmam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita nostra, se fecisse commemorat, ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne cum plebem muneribus placarit, vos

(57) *timidis & omnia circumspicientibus non negat*, hic dicit Cicero laudari à Milone circumspectionem Civium in facto suo.

vos non conciliarit meritis in Rempubl; singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam: vestras vero, & vestrorum ordinum (58) occursationes, studia, sermones, quemcunque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes & sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi præclarissime fecisse, siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint, sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum videantur ascendere. De me, inquit, semper populus Rom. semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas, quin

hoc

(58) *occursationes*, id est, gratulationes benevolentiæque significationes Civium, quæ fiunt Miloni ob interectum ab eo Clodium.

hoc tempore ipſo, cum omnes à meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur tamen omni in hominum cætu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos, & actos, & inſtitutos dies. Centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii & ut opinior ultra quam fines Imperii populi Rom: ſunt; eanon ſolum fama jam de illo,ſed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro; quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. HÆC tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iisdem audientibus, hæc ego tecum Milo. Te quidem quod iſto animo es,ſatis laudare non poſſum: ſed, quo eſt iſta magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec vero, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa ſaltem ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim; à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non male aliquando de me meriti,ſed ſemper optime. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etſi quis poteſt eſſe tantus) ſed ne hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper feceritis. Quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis, cur non id meo captte potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero,ſi quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quod tibi, T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis

officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi, ego meum ſæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua (59) diminutio capitis futura, (60) depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi, ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: vosque obſecro, judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejusdem exitio occaſura eſſe videatis.

XXXVII. HIS lacrymis non movetur Milo, eſt quodã incredibili robore animi ſeptus: exiliũ ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus, mortem, naturæ finem eſſe, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus eſt: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipſum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro Republ ſangvinem effudiſtis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inſpectantibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exter-

(59) *ſi qua diminutio &c.* id eſt, ſi id contingat, ut in exilium pellaris &c.

(60) *depoſco*, tuam malam fortunam, meam eſſe volo.

exterminabitur? projicietur? O me miſerum, o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eosdem, per quos noſtram ille ſervaſſet? At in qua cauſa non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus; à quibus non potuiſſe? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquieverunt; quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, judices, cum illa indicia communis exitii indicavi, patefeci, protuli, exſtinxi? omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur ii, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati mihi acerbiorem reditum eſſe, quam fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam qui poſſum putare me reſtitum eſſe, ſi, diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum?

XXXVIII. UTINAM dii immortales feciſſent (pace tua patria, dixerim: metuo enim, ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet, antequam hoc ſpectaculum viderem. O dii immortales, fortem & à vobis, judices, conſervandum virum! Minime, minime, inquit, imo vero pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam, niſi in patria, morietur

rietur? aut si forte pro patria: hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt? o terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit! hanc ingratam, si ejecerit! miseram, si amiserit! Sed finis sit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis, optimum & sapientissimum & fortissimum quemque legit.

SENTENTIÆ

TVrpe est pro forti viro dicentem timere.

Vir fortis de Reipubl: magis salute, quam de sua perturbatur.

Novitas terret oculos.

Cedendum tempori.

Inter vim armorum non est orationi locus.

Justitiæ non est, quem reum sententiis judicum tradiderit, eundem militum telis dedere:

Sapientiæ non est, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.

Nonnunquam unius privati judicio de salute Reipubl: disceptatur.

Miserum est, eos, qui spe amplissimorum præmiorum adaucti sunt ad Rempubl: metu crudelissimorum exitiorum carere non posse.

Qui

Qui pro bonis contra improbos sentiunt, iis subeundæ sunt tempestates & procellæ in fluctibus concionum.

Rebus ante præclare gestis ad criminis defensionem abuti non oportet.

Ab inimicorum audacia telisque vitam impune licet defendere.

Cum de occiso homine quæritur, aut negari solet omnino esse factum, aut jure factum esse defenditur. Non sine causa fingitur, qui patris ulciscendi causa matrem necaverit, Deæ sapientissimæ judicio fuisse liberatus.

Nocturnum furem quoquo modo, diurnum, si se telo defenderit, licet occidere.

Gladius aliquando nobis ad occidendum hominem ab ipsis legibus porrigitur.

Non modo justum tempus est hominis occidendi, verum etiam necessarium, cum vi vis defenditur.

Præstat periculose facere, quam turpiter perpeti.

Scelere soluti periculo sunt liberandi.

Gladios habere non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.

Est hæc non scripta, sed nata lex, ut si vita nostra in aliquas insidias, aut latronum, aut inimicorum inciderit, omnis sit honesta ratio expediendæ salutis.

Silent leges inter arma.

Non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetatur.

Qui sui defendendi causa telo est usus, non hominis occidendi causa telum habuisse, est judicandus.

Invidiosum est quemquam tantum habere potentiæ,

in

ut dicatur Senatus, non quod ipse sentiat, sed quod ille velit, decernere.

Propter magna in Rempubl: merita, debetur saltem mediocris in bonis causis auctoritas, & propter officiosos labores nonnulla apud bonos gratia.

Non est fugienda invidiosa potentiæ appellatio, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum.

Quando sunt leges vel quæstiones de cæde, vel de vi; opus non est instituere novam quæstionem.

Nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra Rempublicam.

Non est ulla defensio contra vim unquam optanda, sed nonnunquam est necessaria.

Multa fiunt è Republica quæ Rempubl: tamen vulnerant.

Nihil necesse est omnium flagitia proferre.

In confessione facti, juris tamen suscipi potest defensio.

Nonnunquom potest absolvi is, qui fatetur.

Qui non pænam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit.

Sæpe multa non personis ipsis tribuuntur, sed tempori.

Luctuosum est, quem immortalem, si fieri posset, omnes cuperent, ejus necessariam quidem mortem non expectari.

Non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur.

Interfit inter vitæ dignitatem summorum atque infimorum

morum: mors quidem illata per scelus iisdem & pœnis teneatur, & legibus.

Non magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit.

Summa est Reipublicæ perturbatio, si janua nos & parietibus, non jure legum & judiciorum tegamus.

Non exitus rerum, sed hominum consilia legibus vindicantur.

Minus dolendum est re non perfecta, sed puniendum certe nihilominus.

Præstantes cives vel sua cujusque, vel Reipubl: fortuna sæpe conservat.

Quamvis Princeps atrociter ferat, judices debent fortiter judicare.

Non debet nostra gratia familiaritatibus contineri, quæ late patere non possunt.

Consvetudines victus non possunt esse cum multis.

Illius potentia & gratia invidiosa est, qui, si quid potest, ex eo potest, quod ipsum Resp: conjunxerit cum multis.

In judice nil quærendum aliud, nisi justitia, gravitas, humanitas, fides.

Principum munus est resistere, & lenitati multitudinis & perditorum temeritati.

Si judices eligendi sunt, eos, qui, quam contemnant populares insanias, dederint ab adolescentia sua documentum, eligere decet.

Præficiendus est quæstionibus, qui lites juste, sapienterque disceptet.

Vi vincitur vis, virtute opprimitur audacia.

Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris præscri-

ſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſent, à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent.

Boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo,

Leges injuſtæ, & inuſtæ per vim, leges nominandæ non ſunt, ſed faces urbis, & peſtes Reipubl:

Optandum eſt, ut eos habeat Reſp: magiſtratus, qui audaciam improborum audeant, poſſintque confringere

Inimici ſunt fontes perennes gloriæ bonorum & fortium virorum.

Augetur bonorum gloria frangendis furoribus improborum.

Nemo odit ſegetem ac materiam gloriæ.

Civile eſt odium, improbos odiſſe.

Cuius domus oppugnatur, jure ſe poteſt ulciſci.

Solus virorum fortium cultus perterret inimicos.

Quod omnium gratia facere noluimus, velle non debemus cum aliquorum querela.

Timida & ſollicita eſt ambitio.

Ambitioſi omnia, non modo quæ reprehendi palam, ſed etiam quæ obſcure cogitare poſſunt, timent, rumorem fictum, fabulam levem, perhorreſcunt, omnium ora atque oculos intuentur.

Nihil eſt tam molle, tam tenerum, tam fragile, tam flexibile, quam hominum voluntas, qui non modo improbitati iraſcuntur, ſed etiam in recte factis ſæpe faſtidiunt.

Impunitatis ſpes caput audaciæ eſt, & maxima peccandi illecebra.

Improbiſſimus eſt, quem nihil delectat, quod aut per naturam fas ſit, aut per leges liceat. Non

Non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur.

Incerti ſunt exitus pœnarum, Marsque communis, qui ſæpe ſpoliantem jam & exultantem evertit, & perculit ab objecto.

Facti in eqvuleo quæſtio eſt, juris in judicio.

Servi ſunt omni præmio digni, qui domini caput defenderint.

Nullum præmium ſatis magnum eſt benevolis, bonis, fidelibus ſervis.

Non tanti eſt vivere, quàm non ſangvine & vulneribus ſuis inimicorum mentem oculosque ſatiare.

De ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu.

De ſervis in dominum quæri indignum eſt, & morte ipſa triſtius.

Magna vis eſt conſcientiæ, & magna in utramque partem &c.

Cum de facto vel jure quæritur, ſapiens judex conſiderat facti rationem, præſentia animi, defenſionis conſtantia.

Non ſolum inimici male de fortibus viris loquuntur, & exiſtimant, ſed etiam imperiti.

Nonnulli æquo animo patria carent, cum ſangvine inimici expleverint odium ſuum.

Vel cum æquitatis periculo ſalus Reipubl: eſt adferenda.

Cedendum æquo animo legibus.

In civibus optime de Republ: meritis, homines interdum non modo res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur.

Vir

Vir fortis cavet magis, quam timet.

Diligentiam, tota Republ: suscepta, nimiam nullam putare debemus.

Varia vitæ commutabilisque ratio, vaga volubilisque fortuna.

Vitæ inconstantiam qui non prævident, saltem experti debent cognoscere,

Judicium non est exspectandum in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tollit. (solvere.

Qui instituit quæstionem, ostendit licere reum ab-

Magistratus providere debent, ut judices intelligant, sibi licere contra populares insanias, quod sentiunt, libere judicare.

In statu populari, qui nimis amplecti plebem putantur, in suspicionem incidunt regni appetendi.

Nefas est collegæ Magistratum per seditionem abrogare.

Cupidis & avaris nulla lex, nullum civile jus, nulli possessionum termini.

Grave est & indignum, quemquam, domino inspectante, extruere in alieno.

Frequenter ipso malorum usu obdurescit & percallet patientia.

Vota facienda sunt, ut se potius in exteros, quam, in nostras possessiones sceleratorum furor immittat.

Sceleratorum furores quos nullis legibus, nullis judiciis frenare possumus, ferro sunt è Reipubl: cervicibus repellendi.

Compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salus adfertur Reipubl:

Dominante homine furioso cives jus perpetuæ possessionis habere non possunt. Libe-

Liberæ ſunt cogitationes noſtræ, & quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus.

In magno timore animos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percellit.

Qui id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur, non dubitat id fateri, ex quo etiam præmia laudis ſunt petenda.

Non poteſt ſalus ſua cuique probari.

Nihil eſt ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem cæteri lætantur,

Quorum futura eſt gloria, periculum quoque & invidiam ſuam eſſe putent.

Nulla ei contribuenda laus eſt, qui id, quod conatur, ſine maximis ſuis dimicationibus, ſe eſſe auſurum arbitratur.

Propoſita invidia, morte, pœna, qui nihilo ſegnius rem defendit, is vir vere putandus eſt.

Populi grati eſt, præmiis afficere bene meritos de Republ: cives: viri fortis, ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat.

In gravi fortuna boni conſcientia recte factorum nituntur.

Sol, cæli, ſignorumque motus, & viciſſitudines rerum, Deum eſſe teſtantur.

Nam in his corporibus, atque in hac imbecilitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ & tam præclaro motu.

Id circo Deum rogare non debemus, quia non apparet nec cernitur? perinde quaſi noſtram mentem, qua ſapimus, qua providemus, videre poſſimus.

Deus aliquando aperit oculos ad ſcelera punienda.

Etſi ſeræ, juſtæ tamen à ſceleratis pœnæ exiguntur.

Qui

Qui corruptis judicibus absolvitur, non absolutus videtur, sed ad insignem pœnam reservatur.

Exequias & supremi diei celebritatem concedere etiam inimici solent.

Nullo alio in loco mors sceleratorum lacerari debet, quam ubi vita damnata est.

Sæpe, qui misericordiam non implorat, multo adjuvandus est magis.

Timidos & supplices: & ut vivere liceat obsecrantes, etiã odisse solemus: fortes & animos os & se acriter morti offerentes servare cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant.

Charam debemus habere patriam, quoquo modo merita de nobis erit.

Si Republ: bona frui non licuerit, optandum, ut malã careamus.

Fortes & sapientes viri non tam præmia sequi solent recte-factorum, quam ipsa recte facta.

Nihil est præstabilius viro; quam periculis patriam liberare.

Gloria ex omnibus præmiis, virtutis est amplissimum.

Magna est consolatio, amicis non defuisse.

Quæcunque amicorum fortuna fuerit, nostram ducere debemus,

Exilium ibi est, ubi virtuti non est locus.

Mors naturæ finis est, non pæna.

Fortes viri sunt conservandi Reipubl:

Vir patriæ natus non debet è patria expelli.

Non est expellandus, quem omnes urbes expulsum ad se vocabunt.

piwa zło 1 9 12
wutka zło 3 9

Summa = nic